

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Diplomová práce

Bc. Eva PODRUHOVÁ

**INTERNACIONÁLNÍ PREFIXOIDY
S KVANTIFIKAČNĚ-INTENZIFIKAČNÍM
VÝZNAMEM V DNEŠNÍ ČEŠTINĚ**

**(INTERNATIONAL PREFIXOIDS WITH QUANTITATIVELY-
INTENSIFYING MEANING IN CURRENT CZECH LANGUAGE)**

Vedoucí práce: PhDr. Lucie Saicová Římalová, Ph.D.

2007

OBSAH

1. ÚVOD	4
1.1 TÉMA PRÁCE A VYMEZENÍ MATERIÁLU	4
1.2 CHARAKTERISTIKA JEDNOTLIVÝCH ČÁSTÍ PRÁCE	6
2. TEORETICKÁ ČÁST	8
2.1 VYMEZENÍ POJMŮ	8
2.1.1 AFIXOIDY A RADIXOIDY	8
2.1.2 TVOŘENÍ SLOV SKLÁDÁNÍM A HYBRIDNÍ KOMPOZITA	12
2.2 PREFIXOIDY CIZÍHO PŮVODU V LINGVISTICKÝCH PRACÍCH	17
3. CHARAKTERISTIKA JEDNOTLIVÝCH PREFIXOIDŮ	20
3.1 ÚVOD	20
3.2 PREFIXOIDY S VÝZNAMEM VĚTŠÍ MÍRY	20
3.2.1 PŮVODEM LATINSKÉ PREFIXOIDY	20
3.2.1.1 SLOŽENINY S PRVNÍM KOMPONENTEM SUPER- (SUPRA-)	20
3.2.1.2 SLOŽENINY S PRVNÍM KOMPONENTEM MAXI-	26
3.2.1.3 SLOŽENINY S PRVNÍM KOMPONENTEM EXTRA-	28
3.2.1.4 SLOŽENINY S PRVNÍM KOMPONENTEM ULTRA-	31
3.2.2 PŮVODEM ŘECKÉ PREFIXOIDY	34
3.2.2.1 SLOŽENINY S PRVNÍM KOMPONENTEM HYPER-	34
3.2.2.2 SLOŽENINY S PRVNÍM KOMPONENTEM MEGA- (MEGALO-)	36
3.2.2.3 SLOŽENINY S PRVNÍM KOMPONENTEM GIGA- (GIGANTO-)	41
3.2.2.4 SLOŽENINY S PRVNÍM KOMPONENTEM MAKRO-	45
3.2.3 PŮVODEM FRANCOUZSKÉ PREFIXOIDY	48
3.2.3.1 SLOŽENINY S PRVNÍM KOMPONENTEM MONSTR-	48
3.2.3.2 SLOŽENINY S PRVNÍM KOMPONENTEM TURBO-	51
3.2.4 PŮVODEM ANGLICKÉ PREFIXOIDY	53
3.2.4.1 SLOŽENINY S PRVNÍM KOMPONENTEM TOP-	53
3.2.4.2 SLOŽENINY S PRVNÍM KOMPONENTEM BIG-	55
3.3 PREFIXOIDY S VÝZNAMEM MENŠÍ MÍRY	56
3.3.1 PŮVODEM LATINSKÉ PREFIXOIDY	56
3.3.1.1 SLOŽENINY S PRVNÍM KOMPONENTEM MINI-	56
3.3.2. PŮVODEM ŘECKÉ PREFIXOIDY	63
3.3.2.1 SLOŽENINY S PRVNÍM KOMPONENTEM MIKRO-	63
3.3.2.2 SLOŽENINY S PRVNÍM KOMPONENTEM NANO-	67
4. SPECIÁLNÍ ČÁST	71
4.1 ÚVOD	71
4.2 KUMULACE PREFIXOIDŮ V RÁMCI JEDNOHO SLOVA	72
4.3 IZOLEXÉMNÍ ŘADY SLOV	80
4.4 SLOVA OZNAČUJÍCÍ OBCHODY, PRODEJNY APOD.	87

4.5 SLOŽENINY S INTERNACIONÁLNÍMI PREFIXOIDY V KONKRÉTNÍCH KONTEXTECH	93
5. ZÁVĚR	108
6. SUMMARY	110
7. LITERATURA	111

1. ÚVOD

1.1 TÉMA PRÁCE A VYMEZENÍ MATERIÁLU

V naší diplomové práci věnujeme pozornost jednomu z aktuálních témat současné jazykovědy, a to hybridním složeninám s prefixoidy cizího původu.¹ Převážná část lexikálního materiálu, kterým se zabýváme, tvoří důležitou podskupinu českého neologického lexika. Tato oblast jazyka se v dnešní době těší značnému zájmu lingvistů, o čemž svědčí i mnohé publikace vydané zvláště po roce 1989, přičemž kromě slovníkových příruček vznikají k danému tématu také monografické práce.² *"Obecně se dnes přijímá, že výzkum neologizmů ... je přínosem jak pro synchronní, tak pro diachronní studium lexika, slovtvorby, morfologie, stylistiky, útvarové a komunikační i stylové diferenciacie národního jazyka, tak pro zkoumání obecných otázek teorie jazyka, sémiotiky, pragmalingvistiky, sociolingvistiky aj."* (Martincová a kol. 2005, s. 7). Zkoumání hybridních kompozit přitom úzce souvisí se studiem vlivů cizích jazyků na češtinu a obecně také se studiem slovtvorby.

Z důvodu značného objemu materiálu a velkého počtu prefixoidů cizího původu, které se v dnešní češtině uplatňují, jsme museli přikročit k užšímu vymezení tématu naší práce. Zaměříme se proto pouze na kvantifikačně-intenzifikační prefixoidy, tedy na ty prostředky, kterými se v rámci hybridního skládání vyjadřuje větší či menší míra vlastnosti.³ Zvláštní pozornost pochopitelně věnujeme těm prefixoidům, které jsou v našem lexikálním materiálu zastoupeny nejsilněji, a které tak můžeme považovat za nejvíce rozšířené a produktivní. Přitom se nesnažíme o vyrovnání počtu prefixoidů na protivných koncích škály nejméně – nejvíce, naopak větší prostor v naší práci zabírají prefixoidy s významem 'velký, větší, dobrý, lepší, skvělý, silný, silnější' apod., u nichž jsme zaznamenali větší a rychlejší nárůst a rozšíření než

---

¹ Ne vždy půjde o hybridní složeniny, z různých důvodů bereme v úvahu také kompozita s přejatými slovtvornými základy.

² Viz kapitulu 2.2.

³ Přitom necháváme stranou prefixoidy vyjadřující oslabenou nebo pochybnou míru jako např. *pseudo-*, *kvazi-* apod.

u prefixoidů s významy 'malý, menší, málo, trochu' apod.⁴ Jednotlivé kapitoly tedy pojednávají o komponentech *mikro-*, *mini-* a *nano-* (vyjadřujících menší míru vlastnosti) a dále *big-*, *extra-*, *giga-*, *hyper-*, *makro-*, *maxi-*, *mega-*, *monstr-*, *super-*, *top-*, *turbo-* a *ultra-* (vyjadřujících větší míru vlastnosti).

Lexikální materiál čerpáme především z elektronického archivu Newton on-line společnosti Newton Information Technology, s. r. o. (dále NIT)⁵, z neologické databáze lexikograficko-terminologického oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR⁶ a z databází Českého národního korpusu SYN2000, SYN2005 a SYN2006pub. Při popisu jednotlivých prefixoidů vycházíme z výkladu, který podávají Slovník spisovného jazyka českého (1958-1971), Nový akademický slovník cizích slov (2005) a slovníky Nová slova v češtině 1 (1998) a Nová slova v češtině 2 (2004) (dále jen NSČ 1, NSČ 2). Zároveň přihlížíme k disertační práci Patrika Mittera (2003a), který uvádí velice obsáhlý výčet a klasifikaci komponentů cizího původu. Cílem naší práce je především analýza nejsoučasnějšího lexikálního materiálu, proto do našeho vzorku nezahrnujeme příklady (hybridních) kompozit, které uvádějí jmenované příručky, a soustředíme se pouze na výrazy nové nebo dosud nezachycené.

---

⁴ Podle našeho názoru to platí spíše pro texty z publicistické oblasti a pro oblast slangu, kde se stále více projevuje zájem dnešní doby o všechno, co je větší a lepší než to, co tu už bylo (zejména co se týče oblastí spojených s konzumem, podnikáním, mediální kulturou apod.). Naopak pojmy z technických oblastí týkajících se např. počítačů, fotografických přístrojů a technik, hudební techniky nebo mobilních a jiných komunikačních technologií atd. preferují spíše prefixoidy s významem 'malý, miniaturní'. To je samozřejmě také pochopitelné – vždyť kdo by chtěl dneska vlastnit velký a tlustý mobil?

⁵ Zde jsou uloženy texty většiny celostátních i regionálních periodik, odborných časopisů, veřejnoprávních televizních a rozhlasových stanic, internetových serverů apod. za posledních deset let, tj. od 1. 1. 1996 až do dneška.

⁶ Jedná se především o neologický lexikální materiál, který tvoří materiálovou základnu pro slovníky Nová slova v češtině 1, 2 a nověji pro připravovaný výkladový slovník češtiny. Materiál se zakládá převážně na publicistických textech, které sdružuje ve své databázi společnost NIT, dále jsou jeho součástí texty z učebnic různých oborů, mluvené projevy a částečně také krásná literatura.

1.2 CHARAKTERISTIKA JEDNOTLIVÝCH ČÁSTÍ PRÁCE

Text práce jsme rozdělili do dvou větších oddílů. První z nich je teoretický, v němž po krátkém uvedení do problematiky a definování potřebných pojmů předkládáme v samostatných kapitolách vymezení a charakteristiku vybraných prefixoidů s příklady slov vyexcerpovaných z předem vymezeného lexikálního materiálu. V pojednáních o jednotlivých prefixoidech uvádíme nejprve jejich význam, tak jak je vyložen ve výše jmenovaných lingvistických pracích, poté vymezíme význam, s nímž vstupují do kompozit dnes (resp. ten význam, který můžeme doložit na našem lexikálním materiálu), přičemž ve většině případů se nejedná pouze o význam jediný. Některé z probíraných prefixoidů mají kromě kvantifikačně-intenzifikačního významu, jenž bude vždy stát v centru naší pozornosti, také vlastní věcný význam, na který upozorníme zvlášť (např. *nano-* jako 'vztahující se k nanotechnologii, na ní založený', *ultra-* jako 'ultramikroskopický', 'ultrafialový', 'ultrakrátký' nebo 'ultrazvukový', *turbo-* jako 'vířivý, rotační, turbínový'). Kromě vymezení významů daných komponentů nás zajímá také jejich stylová platnost a funkce. Při popisu prefixoidů se soustředíme také na jednotlivé aspekty a zvláštnosti, které s sebou ten který prostředek do jazyka přináší. Každou kapitolu pak doplňuje soubor příkladů, které používání prefixoidů dokládají (na jedné straně se jedná o výrazy, které se už v jazyce uchytily a získaly své místo např. v odborné terminologii, na druhé straně věnujeme pozornost i okazionalizmům a inovačnímu tvoření slov s konkrétním prefixoidem, která se v češtině vyskytují pouze ojediněle). Největší prostor zabírají substantivní kompozita, méně často se jedná o adjektiva a adverbia, která z větší části vznikají právě odvozováním od substantiv, zcela ojedinělá jsou pak slovesa.

Druhý oddíl práce (speciální) tvoří víceméně samostatné kapitoly, v nichž na základě podrobnější analýzy lexikálního materiálu pojednáme o několika aspektech, které jsou v souvislosti s internacionálními prefixoidy v současné češtině vysledovatelné a které si podle našeho názoru zaslouží

zvláštní pozornost. Jedná se tedy spíše o menší sondy (či exkurzy) do dané problematiky než o obsáhlejší strukturované pojednání o problému.

2. TEORETICKÁ ČÁST

2.1 VYMEZENÍ POJMŮ

Než přejdeme k vlastní analýze jazykového materiálu, je potřeba vymezit některé relevantní termíny. Jedná se především o pojem prefixoid a s ním spojený okruh pojmů, jako jsou nadřazený pojem afixoid nebo související pojmy sufixoid a radixoid. Význam těchto termínů není dosud v naší lingvistické literatuře definován zcela jednoznačně a autoři, kteří se tomuto tématu věnují, se ve svých příspěvcích přiklání k různým řešením. Z tohoto důvodu si ani my nečiníme ambice na jednoznačné postižení problému a naše pojetí, jež se bude opírat o některé příspěvky z poslední doby, bude platné především v kontextu této diplomové práce. Dalším důležitým termínem, který budeme v průběhu naší práce používat, je hybridní složenina (kompozitum). Studium hybridních složenin je velmi aktuální zvláště v posledních desetiletích, kdy v současné češtině dochází ke značnému rozšíření této části slovní zásoby. Vzniku a funkci hybridních slov se však bohemisté věnují již delší dobu (srov. např. Mejstřík 1965), není to tedy téma zcela nové.

2.1.1 AFIXOIDY A RADIXOIDY

Úvodem je třeba říci, že starší jazykové příručky s pojmy afixoidy a radixoidy vůbec nepracují. Tyto termíny se objevují až v novějších příspěvcích, především ve sbornících a lingvistických časopisech. Vymezení daných pojmů a další práce s nimi je tedy otázkou poslední doby, přičemž úzce souvisí s tématem vzniku a užívání hybridních složenin v češtině. Významnou prací je v tomto ohledu stať O. Martinové a N. Savického (1987), v níž autoři jako první předložili jasné vymezení uvedených pojmů. Dále se tématu soustavně věnuje např. Patrik Mitter (zvláště 2003a). Ostatní příspěvky, z nichž budeme v práci čerpat a které s uvedenými termíny pracují, se věnují výhradně

problému hybridních složenin v češtině a nekladou si za cíl definovat dané pojmy či o nich polemizovat s dalšími autory.

Pro začátek vyjdeme z definice, kterou předkládá P. Mitter: "*Termín afixoid označuje morfém přechodného rázu buď mezi kořenem a prefixem (tzv. prefixoid), nebo mezi kořenem a sufixem (tzv. suffixoid). Morfémy, které si zachovaly svůj věcný význam a povahou se blíží spíše kořeným morfům, se označují jako radixoidy.*" (Mitter 2005b, s. 57)

Prefixoidy tedy stojí v systému tvoření slov v češtině velice blízko samotných prefixů. Ty rozdělujeme na prefixy pravé (nepředložkové), které modifikují význam slova základu, a nepravé (předložkové), které mohou ve funkci předložek vystupovat jako samostatné lexikální jednotky (Tvoření slov v češtině 2 1967, s. 697, dále jen TSČ 2). Prefixoid pak chápeme jako původně jiné slovo (nebo jeho část), pomocí něž dochází k vytvoření nového slova. Zdá se tedy, že by mohl být formálně zařaditelný do skupiny nepravých prefixů. Avšak tento aspekt (možnost morfému vystupovat samostatně) není pro prefixoid nejpodstatnější.⁷

Rozdíl mezi prefixy a prefixoidy spočívá především v oblasti funkční a sémantické. Podle Martincové a Savického existují ještě další kritéria pro to, abychom mohli konkrétní morfém zařadit mezi prefixoidy, resp. radixoidy. Kromě koexistence morfému se slovem ve slovní zásobě to je také slovnědruhovná příslušnost slova, existence domácího ekvivalentu, slovtvorná funkce morfému apod. Afixoidy se pak od radixů odlišují významově – jejich původní lexikální význam se dekonkretizuje a ustupuje do pozadí (Martincová – Savický 1987, s. 124-139). Zásadní potíž v definici prefixoidů spočívá v tom, že u některých morfémů není dost dobře možné vymezit hranici mezi prefixoidy a radixoidy, proto se stává, že jeden a týž morfém bývá současně označován jednou za radix, jednou za prefix (Mitter 2003a, s. 14). Také na základě analýzy našeho lexikálního materiálu lze konstatovat, že některé

---

⁷ A to i přesto, že u všech z dále probíraných prefixoidů máme doloženy také příklady, kdy stojí o samotě, nejčastěji v platnosti nesklonného adjektiva nebo adverbia, např.: *mikro rozloha*, *mini naslouchadlo*, *nano součástka*; *big ústa*, *extra třída*, *giga market*, *hyper mediální*, *makro příkaz*, *maxi ozdobička*, *mega hodnota*, *monstr proces*, *super auto*, *top událost*, *turbo provedení* nebo *ultra zářivý*.

prefixoidy se jednou chovají spíše jako prefixy, zatímco jindy vystupují jako snadno vydělitelné komponenty (prefixoidy), které ještě navíc mohou stát docela samostatně (v takových případech mívají i několik různých významů).⁸ Z tohoto důvodu není možné jednoznačné rozdělení prefixních komponentů na vlastní prefixoidy a prefixy cizího původu, jelikož by se v obou skupinách musely nutně vyskytovat stejné komponenty a museli bychom navíc dodávat, v jakém významu se zde ten který komponent objevuje. Tato potíž patrně vede P. Mittera v závěru jeho příspěvku k tomu, že za prefixoidy označuje pouze morfémy numerálního a pronominálního charakteru, které nemají plnovýznamový charakter a u nichž tedy nedochází k problému se štěpením významu. Ostatní morfémy navrhuje považovat spíše za komponenty (Mitter 2005b, s. 61).

Přes výše naznačené problémy, které s sebou definování pojmu prefixoid přináší, se budeme nadále držet vymezení Martincové a Savického (1987). Tito autoři chápou prefixoidy jako morfémy přechodného charakteru, které mohou mít vlastnosti jak kořenových morfémů, tak prefixů. Jedná se tedy o morfémově nevyhraněné prvky, u nichž není možné přesně stanovit jejich funkční platnost. Zčásti se sem řadí internacionální slovotvorné prvky (z komponentů s kvantifikačně-intenzifikačním významem to jsou např. *extra-*, *hyper-*, *kvazi-*, *makro-*, *maxi-*, *mega-*, *mikro-*, *mini-*, *pseudo-*, *super-*, *turbo-*, *ultra-*) a zároveň sem mohou patřit i funkčně přehodnocené domácí kořeny (např. *celo-*, *jako-*, *jakoby-*, *lži-*, *pidi-*, *polo-*, *půl-*, *rádoby-*, *skoro-*, *taky-*, *vele-*, *velko-*, *vše-*). Díky tomu můžeme také v naší práci zařadit do skupiny prefixoidů poměrně rozdílné komponenty. Abychom se v dalším textu vyhnuli neustálému opakování termínu prefixoid, budeme ve stejném významu používat také pojmy komponent nebo člen.

Pokud jde o prefixoidy cizího původu, jimž se zde přednostně věnujeme, lze souhrnně konstatovat, že se jedná o relativně samostatné

---

⁸ Např. *turbo-* ve významu 'turbínový', *makro-* ve významu 'makroekonomický', *ultra-* ve významu 'ultrafialový', *super-* ve významu 'supermarketový', *nano-* ve významu 'nanotechnologický' apod. můžeme považovat za radixoidy, avšak tytéž komponenty v kvantifikačně-intenzifikačních významech ('silný, velký, skvělý, malý' atd.) se svou funkcí blíží spíše prefixům.

komponenty složených slov, které často stojí i odděleně před slovem domácího původu, s nímž se pak spojují do jedné lexikální jednotky. Jsou to slova přejatá z cizích jazyků (především z latiny a řečtiny, v dnešní době hraje podstatnou roli také angličtina), morfologicky nezměněná, vyskytující se v jednom konkrétním tvaru, která se spojují se slovem domácího původu přímo, bez pomoci spojovacího morfu (konektu)⁹. Přitom nejednou narazíme na mezistupeň, ve kterém se složenina objevuje v grafické podobě se spojovníkem mezi prefixoidem a slovem základu (vznikají tak celé řady jako např. *top modelka*, *top-modelka*, *topmodelka*).¹⁰ Tyto komponenty se do naší slovní zásoby dostaly spolu s přejatými slovy, jejichž součástí původně byly. V češtině se pak jako morfémy podílejí na tvoření nových slov, a to tak, že se spojují s jinými slovotvornými základy (buď cizího, nebo domácího původu).¹¹ Každý takto přejatý komponent se stává součástí českého slovotvorného systému a může konstituovat určitý slovotvorný model (Mitter 2005a, s. 274).

Všechny prefixoidy, kterým se budeme dále věnovat, si zachovávají svůj vlastní lexikální význam, jsou tedy samy o sobě "přeložitelné" do češtiny. což dokazuje i fakt, že se vedle nich často nachází i víceméně ekvivalentní prefixoid (či prefix) domácího původu. P. Mitter k tomu uvádí, že řada přejatých prefixoidů má svůj český ekvivalent, který je povětšinou zcela synonymní (jde o domácí pojmenování téhož), zpravidla však nebývá konkurentem cizího prefixoidu – ve většině případů se totiž pojí s jinými základy než jeho domácí protějšek (Mitter 2005a, s. 276). Tato skutečnost však podle našeho názoru platí pro prefixoidy s kvantifikačně-intenzifikačním významem jen velmi omezeně. Náš lexikální materiál ukazuje, že pokud jde o vymezené komponenty s významem větší nebo menší míry, konkurence mezi přejatými a domácími prefixoidy existuje v poměrně velké míře, obzvláště ve slovech neterminologického charakteru (fungujících jako okazionalizmy např. v publicistických textech), která bývají utvořena pomocí komponentů s širokou

⁹ Za spojovací vokál můžeme považovat pouze o- v prefixoidu *turbo-*.

¹⁰ U tohoto jevu by bylo zajímavé zjistit, zda se jednotlivé grafické varianty objevují v jazyce ve stejnou dobu zároveň, nebo zda některá z nich ostatní výrazně předchází, a zda tedy lze mluvit o vývoji v procesu začleňování nové lexikální jednotky do jazyka.

¹¹ V některých případech už asi těžko rozlišíme, zda se přejaté slovo dostalo do naší slovní zásoby jako celek, nebo zda bylo utvořeno až v rámci češtiny pomocí internacionálního prefixoidu a přejatého slovního základu. Pro účely naší práce však není toto rozlišení důležité.

spojitelností, jako jsou *super-*, *mega-*, *mini-* ad.). Přitom však nelze jednoznačně mluvit o synonymii, jelikož řada internacionálních komponentů s intenzifikačním významem je polysémní, tudíž často představují komplexnější a bohatší významovou škálu než jejich domácí ekvivalenty (např. *velko-*, *vele-*, *malo-*, *pidi-*, *obr-*). Stejně tak nelze tvrdit, že se vybrané kvantifikačně-intenzifikační prefixoidy uplatňují v současné češtině jako synonymní slovotvorné prostředky. Podle našeho názoru se jedná pouze o částečnou synonymii, přičemž prefixoidy s významem větší míry se částečně významově překrývají, avšak každý z nich má ještě mimo to své další speciálnější, užší či konkrétnější významové odstíny, ve kterých je vcelku nezastupitelný jiným komponentem. Rozdílnost se pak často projevuje různou stylovou charakteristikou nebo funkcí prefixoidů, z nichž každý má svou oblast využití trochu odlišnou od ostatních kvantifikačně-intenzifikačních prostředků (k tomu srov. i Mitter 2005a, s. 276-277).

2.1.2 TVOŘENÍ SLOV SKLÁDÁNÍM A HYBRIDNÍ KOMPOZITA

Nejstarší prací, v níž bylo pojednáno o tvoření hybridních kompozit, je Mluvnice spisovné češtiny I (1951) od F. Trávníčka. O něco mladší je příspěvek M. Helcla (1953), který se věnuje převážně slovům s komponenty jako jsou *aero-*, *auto-*, *elektro-*, *foto-*, *gramo-*, *kino-*, *moto-*, *radio-* apod. Zmínky o hybridních kompozitech najdeme dále u V. Šmilauera (1971), P. Hausera (1980), I. Bozděchové (1995) nebo v Mluvnici češtiny 1 (1986). V našem textu vycházíme při klasifikaci hybridních složenin především z prací V. Mejstříka (1965) a O. Martincové (1983), které považujeme za základní. Významným příspěvkem k rozdělení hybridních složenin z poslední doby je disertační práce P. Mittera (2003a), v níž autor mimo jiné přichází se specifickým diachronním pohledem na celou problematiku (viz také jeho příspěvek Hybridní složeniny v Jungmannově slovníku, Mitter 2005). Kromě toho vzniklo také několik drobnějších příspěvků týkajících se problematiky hybridního skládání a hybridních kompozit, např. od A. Jedličky (1965),

A. Tejnora (1967), M. Dokulila a J. Kuchaře (1977), J. Gazdy (1991) nebo I. Bozděchové (1991, 1993), z novějších jsou to např. práce O. Martincové (1997), V. Mejstříka (2000), P. Šmídové (2000), Z. Opavské (2003, 2006) nebo P. Mittera (2003b, 2003-2004, 2005a).

Než přejdeme k vymezení hybridních kompozit, podíváme se krátce na problematiku tvoření slov skládáním. Skládáním (kompozicí) se rozumí tvoření nových slov spojováním dvou (zřídka více) významových slov nebo jejich základů (komponentů) v slovo jedno. Kromě těchto dvou slovních základů vstupuje často do kompozita tzv. spojovací vokál (konekt), jímž bývá zakončen první člen složeniny. Význam nového kompozita je většinou neztotožnitelný s významem předlohového slovního spojení, zpravidla bývá užší, specializovaný. Kompozita se tedy zakládají na slovech již existujících, neodkazují ke skutečnosti přímo, ale prostřednictvím jiných slov, která se stávají základem jejich členů (Bozděchová 1995, s. 12). Rozdělení kompozit bývá v českých jazykových pracích různé, zde vycházíme z pojetí V. Šmilauera (1971), který složená slova dělí: A) podle těsnosti vztahu mezi oběma členy na vlastní (tj. taková, která nelze rozložit na samostatná slova, např. *zpravodaj*) a nevlastní (tj. taková, která rozložit můžeme, zpravidla v opačném pořadí členů, např. *vlastizrádce*); B) podle povahy syntaktického vztahu mezi komponenty na slučovací (tj. taková, která lze rozložit na větnou skupinu souřadnou slučovací, např. *černobílý*), určovací (taková, která lze rozložit na větnou dvojici podřadnou, např. *samouk*), vazebná (taková, která lze rozložit na větnou dvojici podřadnou předmětnou, např. *držgrešle*), predikační (taková, která lze rozložit na větnou dvojici predikační, např. *lidovláda*), větná (jejichž základ tvoří větná konstrukce, např. *jaksepatří*) a mechanická (taková, která nelze rozložit na větnou skupinu či dvojici, např. *jestliže*). Kompozice jako slovotvorný typ se uplatňuje především u substantiv a adjektiv, méně u adverbií a velmi výjimečně u sloves (Šmilauer, 1971, s. 13-15). Skládání slov je podle M. Dokulila základním prostředkem slovotvorby např. v germánských jazycích (zvl. v němčině či angličtině), ve slovanských jazycích (a tedy i v češtině) má jen podružnou úlohu (vedle derivace) a omezuje se na některé významové a formální typy. (TŠČ 1 1962, s. 22, viz také morfologickou

typologii jazyků, Skalička 1951). Na rozdíl od tohoto názoru můžeme konstatovat, že v současné době představuje kompozice vysoce produktivní způsob tvoření nových slov (viz Bozděchová 1995, Mitter 2003a). Ze slovotvorného hlediska je vhodné rozlišovat mezi přímými a tzv. nepřímými složeninami, které vznikají odvozováním od přímých složenin vzniklých kompozicí (např. *zeměpisný* – *zeměpis*) (Hubáček 1996, s. 14).

Slovy hybridními (v rámci kompozit) se podle M. Helcla (1953) rozumí přejatá slova, v nichž se jedna část nahrazuje prvkem domácím, kdežto druhá zůstává v originální podobě, nebo ta, v nichž se k domácímu základu připíná cizí odvozovací přípona. V tomto smyslu se tedy při hybridizaci spojuje domácí základ se členem cizího původu (ten se někdy hláskově přizpůsobuje systému přijímajícího jazyka). K tomu ještě dodává, že pokud se vyskytne první člen kompozita ve spojení s různými slovy, může nakonec i přes svou cizost získat charakter prefixu a pak se může s dalšími slovy spojovat přímo i bez příslušného cizího vzoru. Přes výhody, které s sebou taková slova přinášejí, je však Helcl nepokládá za součást spisovné slovní zásoby: "*Složená slova... nejsou velkou většinou výrazovými prostředky jazyka spisovného, přestože jejich hojné užívání v oboru pracovním má oporu v jejich stručnosti a možnosti vytvářet od nich potřebné odvozeniny, zejména jména přídavná.*" (Helcl 1953, s. 36-43)

Jak uvádí O. Martinová (1983), hybridní kompozita se do češtiny dostala dvojím způsobem: buď byl přejat výraz z jiného jazyka, který byl po slovotvorné stránce částečně upraven tak, aby zapadl do systému češtiny, nebo byl utvořen z prostředků cizího původu tak, že způsobem utvoření napodobuje cizí slovotvorný model. Avšak vznik nových hybridních složenin nemusí být na působení cizích předloh bezpodmínečně závislý. Jejich počet totiž neustále vzrůstá, zatímco další nově přejatá slova se objevují v menší míře (Martinová 1983, s. 121). Martinová dělí hybridní složeniny do dvou skupin. První tvoří taková slova, která vznikla na pozadí víceslovného pojmenování (např. *elektrovařič* – *elektrický vařič*, *fotopapír* – *fotografický papír*). Do druhé skupiny patří výrazy, které nejsou z hlediska genetického co do významu fundovány jiným pojmenováním (*šéflékař* – *vrchní lékař*). Zvlášť pak vyděluje

skupinu hybridních složenin s první částí cizího původu *mikro-*, *makro-*, *mini-* a *maxi-*. První část těchto slov totiž neplní funkci samostatných lexikálních jednotek. Ve složenině se uplatňuje jako určující člen, jenž vyjadřuje vlastnost, jíž se obsah druhé části odlišuje od obsahu fundujícího slova, popř. jíž se obsah druhé části omezuje (Martincová 1983, s. 123-124).

Také V. Mejstřík (1965) přichází s definicí hybridního tvoření slov. Podle něj se jedná o spojování dvou nebo více slovotvorných prvků (základů, přípon a předpon) rozdílných co do původu, tj. domácích a přejatých v jednom slově. Takto vzniklé hybridní složeniny pak autor rozděluje do tří skupin: 1. spojení předpony cizího původu s domácím základem, 2. spojení domácího základu s cizí příponou, 3. složení dvou základů – cizího a domácího v jednom slově (tak, že domácí základ může stát ve slově na prvním i na druhém místě). Ve svém příspěvku se dále věnuje složeninám třetího druhu. Ty tvoří podle jeho pojetí takové slovní základy, které existují i v samostatných nesložených slovech. V rámci podskupiny, do níž řadí složeniny vzniklé ze základů adjektivního a substantivního, pak jmenuje i slova s komponenty *mikro-*, *makro-*, *izo-* a *mono-* (s poznámkou, že v dnešním odborném vyjadřování jsou poslední tři komponenty méně časté). K otázce spisovnosti hybridních složenin pak uvádí, že není možno všechna hybridní kompozita apriorně odmítat jako nesprávná, nýbrž že je třeba je posuzovat z hlediska jejich funkce v odborném nebo publicistickém projevu a z hlediska jejich stylové platnosti (Mejstřík 1965, s. 15).

Podle výše uvedených autorů nastává při posuzování hybridnosti problém s hodnocením cizích, domácích a zdomácnělých základů. Velice často se jako příklady uvádějí slova *škola*, *pošta*, *papír* aj., která jsou sice přejata z cizího jazyka, ale v češtině už natolik zdomácněla, že je považujeme za domácí. Při posuzování hybridnosti se tak musíme vypořádávat s různými jejími stupni. Protože středem zájmu naší práce jsou prefixoidy cizího původu, které jsou funkční a produktivní v současné češtině, rozšiřujeme naši materiálovou základnu také o přejatá cizí kompozita, resp. o složeniny, které tvoří internacionální prefixoid a přejaté základové slovo. Kromě toho bereme v úvahu i takové lexikální jednotky, které ve vlastním slova smyslu nevznikly

kompozicí, nýbrž derivací od jiných kompozit (např. adjektiva odvozená od substantiv či adverbia).¹² Hlavními kritérii pro zahrnutí slova do materiálové základny této práce proto bude přítomnost prefixoidu, zapojení dané lexikální jednotky do systému češtiny a pochopitelně také funkčnost daného výrazu v dnešním jazyce.

Na závěr ještě uveďme, jakou funkci mají hybridní kompozita v dnešním vyjadřování, jaké jsou jejich přednosti a co je příčinou jejich značného rozšíření v poslední době. Na všechny tyto otázky odpovídají citovaní autoři přibližně shodně. Od nejstarších příspěvků o fenoménu hybridních kompozit se přes jejich masivní odmítání (zejména z toho důvodu, že byla hodnocena jako nečeská, a tudíž nespisovná) uznávalo, že mají v jazyce svou nezastupitelnou funkci. Helcl (1953), Mejstřík (1965) a další uvádějí jako vlastní oblast pro vznik a užívání hybridních složenin odborné vyjadřování, zejména technické a chemické obory. Vznik kompozit přitom chápou jako logické vyústění dvou tendencí, které se v jazyce uplatňují, a to univerbizace a internacionalizace. Pro dané účely oceňují na hybridních složeninách zvláště jejich jednoznačnost a srozumitelnost i v mezinárodním kontextu a jejich snadnější začlenění do systému jazyka – možnost derivovat od nich další potřebné výrazy. Velmi brzy se začal oceňovat i přínos hybridních kompozit v rámci publicistického stylu (např. Mejstřík 1965, s. 15). Také podle O. Martincové (1983) je podnětem pro vznik hybridních složenin potřeba stále pojmenovávat nové jevy zvláště v oblasti odborného a poloodborného vyjadřování a zároveň potřeba aktualizace standardních jazykových prostředků v publicistické oblasti. Důležitá je přitom tendence dnešní češtiny k internacionalizaci a tendence k ekonomii vyjadřování. Podle názoru P. Mittera spočívá jedna z důležitých příčin tak velkého uplatňování internacionálních prefixoidů v současné češtině také v absenci významově a funkčně adekvátních komponentů domácího původu (Mitter 2005a, s. 279).

---

¹² V některých případech máme doloženo základové substantivum, které představuje výchozí stupeň pro derivaci adjektiva (př. *supermarket*, *supermarketový*), v jiných dané substantivum v materiálu zastoupeno není, přesto lze alespoň hypoteticky počítat s jeho existencí, tudíž i takové příklady považujeme za derivované. Pokud je existence (byť hypotetická) základového substantiva spíše nepravděpodobná (př. *megaplatinový*), pak můžeme konkrétní adjektivum považovat za vzniklé kompozicí. Avšak přesné rozlišení mezi těmito dvěma případy není vždy zcela možné.

Podle našeho mínění jsou všechny tyto postřehy velice aktuální i dnes. Ke starším zjištěním však můžeme ještě dodat, že zvláště po roce 1989 sílí v češtině vliv angličtiny, což se projevuje i na rozšíření repertoáru předních komponentů v hybridních složeninách (např. *big-*, *top-*, *cool-* apod., můžeme sem zařadit i slovo *super-* ve významu skvělý, které odpovídá spíše jeho anglickému užívání než původnímu latinskému významu).

2.2 PREFIXOIDY CIZÍHO PŮVODU V LINGVISTICKÝCH PRACÍCH

Jak vyplývá z úvodní kapitoly, jednotlivé prefixoidní morfémy bývají v tradičních českých jazykových příručkách charakterizovány poměrně různě. Nejčastěji je autoři řadí mezi prefixy, jindy bývají označovány jako přechodné morfémy nebo jednoduše jako první komponenty složených slov.

Mluvnice češtiny 1 (1986) (dále jen MČ 1) uvádí z prefixoidů cizího původu nejprve v kapitole o substantivech morfémy *super-* a *ultra-*, které jsou hodnoceny jako cizí předpony vyskytující se jak v cizích slovech, tak i ve spojení s domácími slovními základy (MČ 1 1986, s. 313). V kapitole věnované adjektivům stojí ve výčtu přejatých předpon vedle *ultra-* (s poznámkou, že se spojuje také s domácími základy) ještě předpona *hyper-* (MČ 1 1986, s. 380). O pár stran dále je přidáno ještě několik internacionálních předpon, mezi nimi i *extra-* ve významu 'mimo' (MČ 1 1986, s. 385). Komponenty *makro-* a *mikro-* pak Mluvnice uvádí mezi tzv. hybridními složeninami jako jejich první části adjektivního charakteru (MČ 1 1986, s. 455).

V. Šmilauer (1971) hodnotí všechny jím uvedené komponenty jako předpony. Komponent *super-* a *supra-* uvádí v kapitole o tvoření substantiv z předložkových pádů a řadí je mezi předpony cizího původu vzniklé z vlastních předložek. Později k nim v kapitole o tvoření substantiv z podstatných jmen v rámci kvantitativních zesilujících předpon přidává ještě *hyper-* a *ultra-*. V části o tvoření adjektiv Šmilauer žádný z komponentů,

o které se zde zajímáme, nevyčleňuje, jmenuje pouze předpony domácí, a to zesilující *nej-*, *pra-*, *pře-* (plus první členy složenin, které nabývají povahy předpon, jako jsou *celo-*, *vele-*, *velko-*, *vše-* a *roz-*), zeslabující předponu *pa-* (jako ojedinělé přidává i *nedo-*, *ob-* a *po-*) a zápornou předponu *ne-* (Šmilauer 1971, s. 131-132).

Tvoření slov v češtině 2 (1967) v části o odvozování podstatných jmen uvádí ve výčtu substantivních předpon celkem 28 prefixů přejatých (na základě substantiv doložených v Příručním slovníku jazyka českého). Mezi nimi jsou jmenovány také komponenty *ultra-*, *super-* a *supra-* (TSČ 2 1967, s. 701-702 ad.). Další komponenty zde nenajdeme proto, že do práce není zahrnuto pojednání o skládání slov.

Ve Slovníku spisovného jazyka českého (1958-1971) (dále SSJČ) jsou sledované komponenty charakterizovány jako první části složených slov. Konkrétně jsou uvedeny *extra-*, *hyper-*, *makro-*, *maxi-*, *mega-* (*megalo-*), *mikro-*, *mini-*, *monstr-*, *super-*, *supra-* a *ultra-*. Kromě toho je jmenován ještě komponent *turbo-*, avšak pouze ve významu 'turbína, turbínový, rotační'. Chybí tedy prefixoidy *nano-*, *giga-*, a také *big-*, *top-* a *turbo-* v intenzifikačním významu.

Nový akademický slovník cizích slov (2005) se v hodnocení komponentů shoduje se SSJČ (1958-1971) – charakterizuje je jako první část složenin – a také v jejich výčtu se příliš neliší. K výše uvedeným heslům přidává ještě *nano-* ve významu 'malý, trpasličí', dále uvádí komponent *giga-* v jeho fyzikálním významu ('miliardtý násobek'), vedle kterého jmenuje i *giganto-* ve významu 'gigant, gigantický' jako opak komponentu *nano-*. Na rozdíl od SSJČ je uveden také výraz *top* jako nesklonné adjektivum ve významu 'vrcholný, špičkový' (*top tým, top modelka, top management*).

Ve slovníku autorek Z. Sochové a B. Poštolkové Co v slovnících nenajdete (1994) nejsou jednotlivé prefixoidy vykládány samostatně, nacházejí se v něm pouze konkrétní hybridní složeniny. Zastoupena jsou slova s komponenty *extra-*, *hyper-*, *maxi-*, *mikro-*, *mini-*, *super-*, *supra-* a *ultra-*. Nejvíce z nich je doložen prefixoid *super-*, dále *mikro-* a *ultra-*, jedním slovem

je naopak zastoupen komponent *hyper-* (*hyperinflace*). *Top* je ve slovníku vyloženo jako adjektivum ve spojení *top fórum*.

Slovník NSČ 1 (1998) vykládá v samostatných heslech komponenty *hyper-* a *ultra-*, které charakterizuje jako předpony. Dále uvádí jako první části složených slov komponenty *makro- I*, *makro- II*, *maxi-*, *mega-*, *mikro-*, *mini-* a *super-*. U všech z nich najdeme poznámku, že po stránce významové a funkční mají vlastnosti jak kořenného morfému, tak předpony. Nejvíce prostoru zabírají opět hesla začínající na *super-*, dále na *mini-* a *mikro-*. Co se týče ostatních komponentů, najdeme ve slovníku jeden výraz na *extra-* (*extraliga*) a jeden výraz na *monstr-* (*monstrsoutěž*). *Top* je ve slovníku vyloženo jako nesklonné adjektivum s významem 'vynikající, prvotřídní'. Kromě toho zde najdeme dvě heslová slova *top management* s variantou *topmanagement* a *top modelka* s variantou *topmodelka* (*top-modelka*), která jsou ze slovnědruhového hlediska charakterizována jako substantiva.

Ve druhém dílu slovníku NSČ 2 (2004) je situace obdobná jako v prvním, avšak repertoár přejatých prefixoidů se poměrně výrazně rozrůstá. Kromě toho přibývají také další heslová slova s prefixoidy vyloženými v předchozích jazykových příručkách. Komponenty *hyper-*, *ultra-*, *makro-*, *maxi-*, *mega-*, *mikro-*, *mini-*, *super-* jsou hodnoceny podobně jako v NSČ 1 (1998) jako první části složených slov. Skupina prvních částí slov (přechodných morfémů s vlastnostmi jak kořenných morfémů, tak předpon) je rozšířena o komponent *giga-*. Dále dochází k vydělení komponentu *top-*, jenž je charakterizován jako první část složených slov, s tím, že u něj dochází ke kolísání mezi funkcí první části složených slov a mezi platností přídavného jména. Ke komponentům, které fungují jako první části složených slov, patří podle NSČ 2 (2004) také *monstr-*, *nano-* a *turbo-* (u nich však už nedochází k významovému a funkčnímu kolísání mezi vlastnostmi kořenných morfémů a předpon – alespoň to slovník neuvádí). Nadto jsou ještě uvedena slova s komponenty *big-* a *supra-* (přejaté *bigboard*, *bigboardový*, *supranacionalita* a *supranacionální*).

3. CHARAKTERISTIKA JEDNOTLIVÝCH PREFIXOIDŮ

3.1 ÚVOD

V následujících kapitolách podáváme podrobný výklad vybraných internacionálních prefixoidů s kvantifikačně-intenzifikačním významem, které se uplatňují v dnešní češtině. Prefixoidy dělíme do dvou skupin, v první pojednáváme o komponentech s významem větší míry, v druhé se pak věnujeme komponentům s významem menší míry. První skupina je zastoupena podstatně větším souborem prefixoidů, při výkladu je tedy dělíme dále podle jejich původu (latinské, řecké, francouzské a anglické), přičemž začínáme od těch produktivnějších a frekventovanějších (obvykle mají poměrně široký význam a velkou spojitelnost s různými slovotvornými základy) a končíme těmi, jejichž využití je speciálnější (např. je omezeno na některou odbornou oblast jazyka apod.) a které ještě v jazyce příliš nezdомácněly. Také ve skupině zahrnující prefixoidy s významem menší míry zachováváme uvedený způsob dělení, byť se jedná pouze o tři komponenty.

3.2 PREFIXOIDY S VÝZNAMEM VĚTŠÍ MÍRY

3.2.1 PŮVODEM LATINSKÉ PREFIXOIDY

3.2.1.1 SLOŽENINY S PRVNÍM KOMPONENTEM SUPER- (SUPRA-)

Prefixoid *super-* odkazuje k latinskému slovu *super*, které má původně dva významy:

- 1) jako adverbium 'nahore, navrchu, svrchu, shora; nadto, nadmíru',
- 2) jako předložka 'nad, na, za' (s ablativem), nebo 'nad, přes, za' (s akusativem).

Především vlivem angličtiny roste v posledních letech užívání slova *super* jako adjektiva ve významu 'prvotřídní, mimořádný, výjimečný', nebo adverbia ve významu 'skvěle, prvotřídně', což se promítá také do významu prefixoidu *super-*.

SSJČ vykládá tento komponent jako první část složených slov spojující část druhou s významem 'nadřazený tomu, co je obvyklé, co dosud je; nejvyšší', a to jako s její vlastností (*superkolaudace* – poslední, nejvyšší kolaudace). NASCS uvádí při výkladu komponentu významy 'nadřazený, nejvyšší, větší než, vyšší než, nej-' a dokonce 'hyper-'.

Ve slovníku NSČ 1, 2 najdeme u výkladu prefixoidu poznámku, že "*prvek má funkci intenzifikace významu jména (kvality nebo kvantity), spojenou často s expresivním zabarvením výrazu*" (NSČ 1 1998, s. 286, NSČ 2 2004, s. 439). Ve funkci prefixoidu získalo *super-* řadu dílčích významů založených jak na jeho latinském původu, tak na jeho užívání v angličtině.

NSČ 1 uvádí u komponentu dva významy:

- 1) 'vyšší, nadřazené postavení v hierarchii, nad',
- 2) 'prvotřídní, mimořádný, výjimečný; prvotřídně, mimořádně, výjimečně'.
NSČ 2 přidává ještě třetí význam:

- 3) 'velmi, nadmíru'.

K tomu dodává ještě další dva významy P. Mitter, a to:

- 4) 'velmi výhodný',
- 5) 'supermarket, týkající se supermarketu' (Mitter 2003a, s. 146).¹³

NSČ 1 obsahuje celkem 53 heslových slov začínajících prefixoidem *super-*. Část z nich představují slova přejatá (ponejvíce z angličtiny) s druhým členem cizího původu, často i s původní grafikou, převážně substantiva (např. *superbike*, *superbyznys*, *supergroup*, *superhacker*, *superkomputer*, *supershow*, *superstar*, *supervizor*). Část z nich tvoří hybridní kompozita s druhým členem

---

¹³ Význam 5) je podle našeho názoru ve většině kontextů těžko odlišitelný od významu 4), proto se jím nebudeme zabývat zvlášť (např. *supernabídka* – nabídka supermarketu, výhodná nabídka, nebo výhodná supermarketová nabídka?).

domácího nebo zdomácnělého původu, a to jak substantiva (např. *supercena*, *superčlověk*, *superfinančník*, *supergrázl*, *superkvalita*, *supermodelka*, *supernabídka*, *superpočítač*, *supersleva*, *superstát*), tak adjektiva (*superamerický*, *superhvězdný*, *superkvalitní*, *superlevný*, *supernebezpečný*, *superplochý*, *superpočítačový*, *supervytrvalecký*) a také jedno adverbium utvořené z doloženého adjektiva (*superkvalitně*).

Slovník NSČ 2 zahrnuje 85 samostatných heslových slov na *super-* ve zhruba obdobném rozložení jako v NSČ 1. V mnoha případech se jedná o rozšíření hnízd výrazů zachycených v NSČ 1. Přejatá slova s druhým členem cizího původu – substantiva nebo adjektiva (*superbikový*, *superholding*, *superkoncern*, *superleader*, *superlearning*, *superlearningový*, *supersenior*, *supervir*), hybridní kompozita – substantiva (*superbalík*, *superběžkyně*, *superdítě*, *superjídlo*, *superkarta*, *superkrádež*, *supermatka*, *superobchod*, *superopozice*, *superstředisko*, *supertrhák*, *supervlak*, *supervoják*), adjektiva (*superdlouhý*, *superdobrý*, *superlaciný*, *superlehký*, *superopoziční*, *superstřežený*, *superšpičkový*, *superteplý*, *superúčinný*, *superúsporný*, *superzelený*) a stejně jako v NSČ 1 jedno adverbium (*superdemokraticky*).

Prefixoid *super-* je v současné češtině ze všech komponentů s významem větší míry patrně nejrozšířenější. Dokazuje to obrovské kvantum výskytů slov začínajících na *super-*, dokládá to také slovník NSČ 1, 2 svými rozmanitými a bohatými příklady heslových slov a v poslední řadě to ukazuje i srovnání s dalšími synonymními výrazy začínajícími jinými prefixoidy s významem větší míry, jako jsou *hyper-*, *mega-*, *giga-*, *monstr-*, nebo domácími komponenty *vele-*, *velko-*, které často vystupují v konkurenci k prefixoidu *super-*. Také v našem lexikálním materiálu jsou slova na *super-* zastoupena velmi hojně, proto se pro další výklad omezíme pouze na výskyty z let 2003-2007, tedy na nejnovější vrstvu lexikálního materiálu.¹⁴

¹⁴ Ne ve všech případech půjde o slova vzniklá v tomto období, častěji se bude jednat o výrazy zachycené v daném časovém rozmezí, které pravděpodobně mohou být doloženy už v dřívějších letech. Vynecháváme přitom výrazy uvedené v práci P. Mittera (2003a) a stejně jako v ostatních kapitolách také v SSJČ, NASCS a NSČ 1, 2.

Ve významu 1 ('vyšší, nadřazené postavení v hierarchii, nad') nemáme doloženo mnoho příkladů, v materiálu se převážně opakují slova zachycená už ve slovnících NSČ 1, 2. Z novějších můžeme jmenovat výrazy jak přejaté, tak i hybridně utvořené, např. *superagentura*, *superdohled*, *superdozor*, *superintelligence*, *superjazyk*, *superkapitál*, *superlevice*, *superlevicový*, *superlidský*, *supermonopolní*, *superporadce*, *superpůjčovna* a *superegulátor*.

Do skupiny s významem 2 ('prvotřídní, mimořádný, výjimečný; prvotřídně, mimořádně, výjimečně') zahrnujeme velké množství poměrně rozmanitých výrazů, především substantiv (prefixoid *super-* pak má převážně adjektivní platnost, což dokazuje i různá grafická podoba zápisu – dohromady, se spojovníkem nebo zvlášť). Na jedné straně vnáší *super-* do kompozita význam velikosti, prostorové nebo abstraktní, např. slova jako *superdoutník*, *superjachta*, *supermost*, *supernádraží*; *superblbost*, *superfavorit*, *superfúze*, *superintelektuál*, *superloupež*, *super-projekt*, *superpropadák*, *superškůdce*, *supertalent*, *super-trapas*, na druhé straně hodnotí daný základ co do významnosti, jde tedy o význam 'výjimečný, perfektní, nejlepší'. Sem patří např. označení osob jako *superboss*, *superbyznysmen*, *superČEZ*, *superfigura*, *superhrdinka*, *superchůva*, *superkamarád*, *superkomisař*, *superkomunista* (s významovým odstínem 'skalní, zatvrzelý'), *Superkanad'an*, *supermáma*, *supermilenec*, *supermimino*, *supernadsamec*, *superobčan*, *superprogramátor*, *supersestava* (hudební skupina) nebo *superstarostka*, k tomu by se dalo zařadit také slovo *superpes*. Dále máme doložena i pojmenování různých věcí, předmětů nebo abstraktních skutečností, jako jsou *superbankovka* (velmi dobře padělaná), *superbomba* (silná), *superbublifuk*, *superbudík*, *superbyt*, *superčip*, *superkombík*, *superkondenzátor*, *supermanagement*, *supermateriál*, *supermetro*, *supermužství*, *supernáplast*, *superobvaz*, *superočkování*, *superpuma*, *supersouprava*, *superstan*, *superstrategie*, *superstruna*, *superstudio*, *supersystém*, *superšunka*, *superteletext*, *superúder*, *superúloha*, *supervila* nebo *superzadek*. Z daného výčtu příkladů je zřejmé, že výrazy pocházejí převážně z oblasti běžného vyjadřování nebo publicistiky a že v této

významové podskupině vzniká stále značné množství hybridně utvořených složenin.

Třetí skupinu slov, v nichž má *super-* význam 'velmi, nadmíru', tvoří oproti předchozí skupině převážně adjektiva, prefixoid *super-* zde plní funkci intenzifikační, pomocí něj je umocňován význam základu kompozita. Také v této významové skupině jsou hojně zastoupeny hybridní složeniny s druhým členem domácího či zdomácnělého původu. Často se jedná o okazionalizmy, nežádka mají dané výrazy určitý expresivní nádech. Jmenujme např. *superadrenalinový*, *superbezpečný*, *superdůležitý*, *superhorký*, *superhrdinský*, *superjestřábí*, *superkrizový*, *superlibový*, *supermotivovaný*, *superoficiální*, *superohavný*, *superpopulární*, *superpřilnavý*, *superrealistický*, *supertenký*, *superúderný*, *superúzký*, *supervyčesaný* nebo *superzdravý*. Kromě adjektiv jsme zachytili také dvě adverbia: *supermoderně* a *supervstřícně*. Další zachycené příklady představují víceméně zavedené profesní pojmy z různých oblastí lidských činností, nejde tedy o okazionalizmy nebo o jazykovou kreativitu jednoho konkrétního mluvčího. Pro příklad jmenujme alespoň *superhrubý* (ekon. mzda), *superchladný* (chem. tekuté helium), *supermaximální* (vězení), *superoběžný* (v oboru medicíny), *superspecializovaný* (v oboru sociální péče: superspecializovaná, specializovaná a akutní péče), *supersportařský* (motor.) nebo *superširokoúhlý* (fot. objektiv). Menší skupinku pak tvoří adjektiva odvozená ze substantiv začínajících prefixoidem *super-* jako *superstarovský* nebo *superstarový* a jedno slovo odvozené ze slovesa – *supervidovaný*. Dále máme zachyceno i jedno nesklonné adjektivum – *supermini* (ve významu 'velmi malý').

Výrazů, které by mohly být zahrnuty do čtvrté významové skupiny ('velmi výhodný'), jsme v našem materiálu zachytili zcela minimální množství, jako jednoznačně zařaditelný příklad můžeme uvést pouze *superúvěr*.

Kromě jmenovaných příkladů – převážně substantiv a adjektiv – jsme v našem lexikálním materiálu zachytili také jedno sloveso výrazně expresivního charakteru: *odsuperhrdinštět*.

Podle výše uvedených zjištění můžeme bezpochyby konstatovat, že prefixoid *super-* je v současné češtině stále vysoce produktivní, a to nejen v odborném jazyce, ale také v publicistické oblasti a v oblasti běžné komunikace. Přestože má tento komponent řadu konkurentů, nepředpokládáme, že by v nejbližší době ustoupil do pozadí, spíše se zdá, že všechny uvedené komponenty s kvantifikačně-intenzifikačním významem mohou v jazyce koexistovat, přičemž prefixoid *super-* je pro vytváření nových kompozit velmi vhodný už proto, že má v češtině ve srovnání s ostatními prefixoidy značnou tradici.

Vedle prefixoidu *super-* funguje v češtině paralelně také komponent *supra-*, který však zdaleka nedosahuje takové produktivity jako prefixoid *super-*. Význam komponentu lze odvodit z původní latinské předložky *supra* s významem 'nad, před, přes', nebo z adjektiva *supra* s významem 'nahore, svrchu, dříve, nadto'. Komponent *supra-* vykládá SSJČ jako první část složených slov spojující část druhou s významem 'nadřazený, vyšší, nejvyšší', NASCS podobně, jako 'nadřazený, nejvyšší'. Ve slovnících NSČ 1, 2 není komponent *supra-* zvlášť uveden. Slovník NSČ 2 uvádí dvě hesla s tímto komponentem, substantivum *supranacionalita* a odvozené adjektivum *supranacionální*. Jako první člen složenin tedy *supra-* obvykle naznačuje určitou nadřazenost, nejčastěji se používá v rámci odborných textů ve slovech terminologické povahy.

V našem materiálu jsme zachytili např. *supraetnický*, *supraliminální* (opak *subliminální*) a *supramolekulární*. Kromě těchto slov máme doloženo také dva výrazy neterminologického charakteru, v nichž komponent *supra-* znamená výjimečný, skvělý: *suprashow*, *supravlákno*. Zcela ojedinělý je pak výraz *Suprarom* (v kontextu *několik desítek Romů, Neromů a Supraromů*). S minimálními výhradami můžeme uzavřít slovy P. Mittera: "*Mimo oblast odborného vyjadřování se [členu supra-] neužívá, neboť existence*

konkurenčního (a velmi produktivního) členu *super-* téměř vylučuje jeho větší uplatnění. " (Mitter 2003a, s. 153).

3.2.1.2 SLOŽENINY S PRVNÍM KOMPONENTEM MAXI-

Prefixoid *maxi-* pochází z původně latinského slova *maximus* – 'největší, převeliký, velmi veliký, rozsáhlý, silný, prudký' (superlativ od slova *magnus* – 'veliký, obrovský'). Jedná se tedy o zkráceninu uvedeného latinského slova.

SSJČ vykládá komponent *maxi-* jako první část složených slov spojující část druhou s významem 'největší' jako s její vlastností (*maxisukně* – velmi dlouhá sukně). NASCS uvádí význam 'největší, nejdelší, maximálně'.

Slovník NSČ 1 jmenuje ještě širší výčet dílčích významů: 'velmi velký, největší; nejvýznamnější; nadmíru', NSČ 2 se od tohoto výkladu příliš neliší. Oba slovníky uvádějí dohromady 15 heslových slov začínajících prefixoidem *maxi-*, částečně jsou zastoupeny hybridní složeniny s druhým členem domácího nebo zdomácnělého původu, částečně se jedná o pojmy přejaté z cizího jazyka. V NSČ 1 najdeme výhradně substantiva: *maxiexpedice*, *maxilžíce*, *maxisingl*, *maxiskládka*, *maxisvetr*, *maxivejce*, *maxiverze* a *maxivýpěstek*, v NSČ 2 také jedno adjektivum: *maxibillboard*, *maxiboard*, *maxiparty*, *maxiprojekt*, *maxirival*, *maxirodinný* a *maxivan*.

Také v našem lexikálním materiálu jsou ponejvíce zastoupena substantiva, adjektiva minimálně, adverbia pak docela chybí. Komponent *maxi-* tedy funguje jako intenzifikační prefixoid, významově umocňuje význam základového slova. Z výše uvedených shrnutí vyplývá, že se uplatňuje jako monosémní morfém, proto můžeme následující pojmy shrnout do jedné skupiny významů – 'velmi veliký, největší' (subst.), 'velmi, nadmíru' (adj.). Nejvíce máme zachycena pojmenování různých předmětů – dopravních prostředků, přístrojů, druhů oblečení, potravin apod., jako jsou *maxiauto*, *maxiautodráha*, *maxiautomobil*, *maxibačkora*, *maxibota*, *maxibrčko*, *maxibudka*, *maxidíl*, *maxiflaška*, *maxifrgál*, *maxijachta*, *maxiklíč*, *maxiklobása*,

maxikočár, maxikoláč, maxikoloběžka, maxikostka, maxikoš, maxikraslice, maxiláhev, maxilampička, maxilis, maxilod', maxiloutka, maximíč, maximobil, maximřížka, maxináklad, maxinápis, maxinotebook, maxiobrázek, maxipapír, maxipavučina, maxiplakát, maxiplod, maxipodpatek, maxipohled, maxipohlednice, maxiporce, maxiramínko, maxirazítko, maxirolák, maxiroleta, maxiroura, maxisalám, maxistan, maxistánek, maxistavebnice, maxistínidlo, maxistuha, maxišála, maxiškodovka, maxitaxi, maxitryska, maxitužka, maxiváha, maxivajíčko, maxivesta, maxizátěž a maxizip. Menší skupinu tvoří označení pro stavby, budovy, plochy, prostranství apod., např. *maxiaréna, maxidrůbežárna, maxikostel, maximlékárna, maxipark* nebo *maxiskleník* (v této podskupině pojmenování jsou produktivnější ostatní prefixoidy, zejména *mega-* nebo *giga-*¹⁵). Poměrně bohatě zastoupenou skupinou jsou názvy zvířat, méně už pojmenování osob, např. *maxikotě, maxiondatra, maxipapoušek, maxipavouk, maxipes, maxiryba, maxisavec, maxizajíc, maxifetišista, maximozek* (o člověku), *maxisbor* a *maxizloděj*. Dále jsme zachytili několik označení pro sporty a pro společenské akce a události, jako jsou *maxifotbal, maxigolf, maxikorfbal, maxidisco, maxiprojekce* a *maxisoutěž*. Zbývá skupina abstraktních pojmenování, např. *maxiblud, maxidroga* (obraz.), *maxifond, maxiheslo, maxichlastání, maxinabídka, maxipodpis, maxirozměr, maxisázka, maxistezka, maxistrast, maxitrapas, maxitrefa, maxitutovka, maxivýstavba, maxizakázka* nebo *maxizásoba*. Z adjektiv můžeme jmenovat pouze tři příklady: *maxidecibellový, maxidlouhý* a *maxivariabilní*.

Z uvedeného materiálu je zřejmé, že prefixoid *maxi-* slouží k tvoření slov v oblasti běžné komunikace nebo slangu, často pro okamžité účely a pro zpestření jazykového projevu konkrétních mluvčích. Jmenované příklady svědčí o tom, že lexikální materiál je poměrně rozmanitý (také co se týče hybridních kompozit), avšak ne zcela bohatý, z čehož lze usuzovat, že jiné prefixoidy s kvantifikačně-intenzifikačním významem mají širší uplatnění a těší se větší oblíbenosti u jazykových mluvčích, než je tomu u komponentu *maxi-*. Zajímavé je, že výrazy s daným prefixoidem vytvářejí jiné (zvláštní) skupiny pojmenování z hlediska jejich denotátů (např. označení sportů nebo

¹⁵ Viz kapitoly o komponentech *mega-* 3.2.2.2 a *giga-* 3.2.2.3.

zvířat), zatímco jiné skupiny široce zastoupené u ostatních prefixoidů jsou zde mnohem chudší, někdy je dokonce nelze vyčlenit vůbec (např. pojmenování osob, podniků nebo prostor).

3.2.1.3 SLOŽENINY S PRVNÍM KOMPONENTEM EXTRA-

Prefixoid *extra-* pochází z původně latinského slova *extra*, které znamená 'vně, leč, kromě, vyjma, mimo' (jako adverbium), nebo 'mimo, kromě, ven' (jako předložka). Také tento prefixoid je polysémní.

Podle SSJČ tvoří komponent *extra-* první část složených slov spojující část druhou s významem 'mimo, zvlášť, odděleně, navenek, mimořádně' (*extraordinární* – mimořádný, *extragalaktický* - mimogalaktický). NASCS uvádí při výkladu komponentu dva významy:

- 1) 'mimo, odděleně',
- 2) 'mimořádně, neobyčejně'.

Slovník NSČ 1 nevykládá *extra-* ve zvláštním hesle a uvádí pouze jeden výraz, který tímto komponentem začíná, a to *extraliga*. Ve slovníku NSČ 2 také nenajdeme ani samotný výklad komponentu, ze složenin pak slovník uvádí slova *extranet*, *extranetový*.

V našem lexikálním materiálu máme výrazy začínající na *extra-* zachyceny v poměrně velkém množství, poměr substantiv a adjektiv je tentokrát víceméně vyrovnaný, adverbia se objevila dvě a dokonce jsme zaznamenali také jedno sloveso. V některých případech se jedná o přejaté pojmy s cizími slovními základy, zvláště dobře jsou však zastoupena také hybridní kompozita, což potvrzuje předpoklad P. Mittera, že komponent *extra-* je v současném jazyce produktivní, a tak lze očekávat nárůst hybridních složenin s tímto členem (Mitter 2003a, s. 153).

Ve významu 1 ('mimo, odděleně') se objevuje prefixoid *extra-* převážně ve slovech přejatých, často jde o výrazy z odborné terminologie, jako např.

extragalaxie, extragenitální, extralegální, extraorální, extraparlamentní, extrasenzorní, extrasolární, extrateritoriální, extratradiční nebo extratropický.

V tomto významu je tedy komponent *extra-* omezeně produktivní.

Ve významu 2 ('mimořádně, neobyčejně') máme doloženo nepoměrně více příkladů, můžeme tedy dané pojmy dále třídit podle jejich denotátů. Začneme opět substantivy, v nichž má prefixoid *extra-* adjektivní význam 'zvláštní, mimořádný, výjimečný'. Jako první větší skupinu jsme vyčlenili pojmy, jež označují osoby nebo skupiny osob, často jsou to expresivní výrazy (hanlivá označení), např. *extrabojovník, extračtenář, extragauner, extrakalibr, extrakanonýr, extraligista, extralump, extralůmen, extramachr, extraoriginál, extrapadouch, extrapilot, extraposila, extrastřelec, extrašéf, extrašpion, extratanečnice* či *extrazájemce*. K těmto pojmům můžeme přidat také několik slov označujících skupiny lidí, jako jsou *extraelita, extrakategorie, extraklasa, extraklub, extraskupina* a *extraskupinka*. Druhou skupinu substantiv tvoří pojmenování pro různé akce, události (sportovní a další) a související slova jako *extrabitva, extrafiniš, extrafotbal, extrajízda, extraklání, extrakolo* (soutěže), *extramuzikál, extrapodívaná, extraprogram, extrasupergalašou, extratah, extrazápas* nebo *extrazávod*. Do třetí skupiny jsme zařadili slova pojmenovávající předměty, stavby, prostory nebo jiné konkrétní skutečnosti, např. *extrabakšiš, extrabomba* (přen.), *extrabrambora, extracimra, extračlánek, extradoplňek, extrajamka, extralimuzína, extraminisukně, extraobleček, extrapilulka, extrapokoj, extraporce, extrapošta, extrarakev, extrasnídaně, extraspecialita, extraspeciál* (novinová příloha), *extrastránka, extrašpek* (přen.), *extrauniverzita* nebo *extrazboží*. Dalším více zastoupeným souborem výrazů jsou slova z finanční oblasti, např. *extracena, extradaň, extrapeníze, extraplat, extrapoplatek, extraprémie, extra-příjem*, nebo *extrapříplatek*. Dále bychom mohli vydělit poměrně velkou a různorodou skupinu abstraktních slov označujících výsledky lidské činnosti, vlastnosti lidí a věcí apod., jako např. *extrabydlení, extradesign, extradrb, extraforma, extrakousek, extraláska, extramenu, extramotivace, extranabídka, extranápad, extraparagraf, extrapožadavek, extraproblém, extraprognóza, extraprojekt, extrapříspěvek, extraservis, extraskok, extrašance, extraštych, extraštyk,*

extratrest, extratrhák, extravýhoda, extravýkon, extravýsledek, extravýzva, extrazábavnost, extrazacházení nebo *extrazdvořilost*. Do poslední skupiny pak spadají zbylé výrazy označující značně různorodé skutečnosti, např. *extračíslo, extrajméno, extraměsíc, extrapravice, extrapřívál* nebo slovo se dvěma prefixoidy *extrasuperČEZ*.

Ve významu 2 ('mimořádně, neobyčejně') jsme v rámci našeho lexikálního materiálu zaznamenali také početnou skupinu adjektiv. V nich má prefixoid *extra-* význam 'hodně, mimořádně, obzvláště'. Jedná se o slova, jako jsou *extrabohatý, extrabulvární, extračerný, extračerstvý, extračirý, extračistý, extračoko, extradlouhý, extradobrý, extradrahý, extradramatický, extrafotbalový, extraklouzavý, extrakonkurenční, extrakrycí, extrakvalitní, extralehký, extralevný, extralevý, extraliberální, extralibový, extraluxusní, extramarkantní, extramastný, extramoderní, extranabitý, extranízky, extranóbl, extraokysličovaný, extrapanenský, extrapeprný, extrapikantní, extraplavecký, extraplochy, extrapostavený, extraprašný, extraprestižní, extraproduktivní, extraprosklený, extrapružný, extrarychlý, extraschopný, extrasilný, extraspeciální, extrasportovní, extrasuchý, extrasvalnatý, extraštíhlý, extratajný, extratalentovaný, extratenký, extratěžký, extratvrdý, extravelký, extravnadný, extravybavený, extravýhodný, extravýnosný* nebo *extrazvláštní*. K nim přiřadíme ještě zmíněná adverbia *extrabarevně* a *extrarychle*. Sloveso *extravycuchtat*, které jsme také zaznamenali, má silně expresivní nádech – v neméně expresivním kontextu: "*Po téhle mikrodrenáži tělo dýchá a mysl se uvolňuje, tvrdí propagační leták. Má pravdu, cítíte to také? Jen nepřestat. Ještě se ultraomáchat, extravycuchtat a makroosmrknout do totální hlenosoplorelaxace. A pak bude celé tělo hladké, voňavé a bílé jako... no, jako ta nejjemnější intimka.*"¹⁶

Z uvedených příkladů je zřejmé, že prefixoid *extra-* je v současné češtině produktivní, má vysokou spojitelnost s různými základovými slovy a je nejvíce využíván pro potřeby expresivního vyjadřování v rámci běžného dorozumívání.

---

¹⁶ Týden, 24. 11. 2003.

3.2.1.4 SLOŽENINY S PRVNÍM KOMPONENTEM ULTRA-

Prefixoid *ultra-* odkazuje k latinskému slovu *ultra*, která původně znamená 'na oné straně, tam, dále, nadto, ještě více, více' (jako adverbium), nebo 'za, na oné straně, z oné strany' (jako předložka).

Podle SSJČ tvoří komponent *ultra-* první část složených slov spojující část druhou s významem 'nad, přes, více, neobyčejně, krajně' jako s její vlastností (*ultraliberál* – krajní, přepjatý liberál). NASCS vykládá daný komponent významy jako 'nad, přes, více, krajně, nad běžnou míru' apod.

Slovníky NSČ 1, 2 vykládají prefixoid *ultra-* jako předponu mající význam 'velmi, nadmíru; krajní, krajně' (NSČ 1), 'mimořádný, krajní, extrémní; velmi, mimořádně, nadmíru, krajně' (NSČ 2). V práci P. Mittera najdeme kromě tohoto jednoho významu ještě další speciální významy, a to: 2) 'ultramikroskopický', 3) 'ultrafialový', 4) 'ultrakrátový', a 5) 'ultrazvukový' (Mitter 2003a, s. 150). V těchto významech je však komponent *ultra-* produktivní jen ve velmi omezené míře, výlučně v oblasti odborné terminologie, proto se těmito významy prefixoidu nebudeme dále zabývat. Pouze ve významu 1 ('velmi, nadmíru; krajní, krajně') se komponent *ultra-* uplatňuje v kontextu běžného dorozumívání, a slouží tak potřebám zvláště expresivního vyjadřování.

Ve slovnících NSČ 1, 2 vidíme obdobnou situaci jako v případě prefixoidu *hyper-*¹⁷. Zatímco NSČ 1 uvádí velice omezené množství příkladů s tímto komponentem (celkem 5 slov: *ultrajemný*, *ultrakonzervativnost*, *ultralight*, *ultraplochy* a *ultraseparatistický*), NSČ 2 zahrnuje už 41 hesel začínajících prefixoidem *ultra-*. Zastoupena jsou jak přejatá slova (*ultrahydratační*, *ultrakompakt*, *ultrakompaktní*, *ultrakompaktnost*, *ultrakonzumní*, *ultrapopulismus*), tak hybridní složeniny s druhým členem domácího nebo zdomácnělého původu – dokonce v převážném množství (*ultracitlivý*, *ultrahvězda*, *ultrakřivolaký*, *ultralehký*, *ultralevný*, *ultraminiaturní*, *ultramobilní*, *ultranezávislý*, *ultrapartaj*, *ultrapřenosný*,

¹⁷ Viz kapitolu o komponentu *hyper-* 3.2.2.1.

ultrasametový, ultrasladký, ultrasoučasně, ultrasportovec, ultrasprostý, ultrasprostě, ultrasprostota, ultrašpatný, ultrašpinavý, ultravysoký, ultravytrvalec, ultravytrvalkyně, ultravytrvalecký, ultravytrvalostní, ultrazabiják, ultrazabijácký, ultrazelený). Můžeme tedy konstatovat, že daný komponent je v češtině v poslední době vysoce produktivní, což dokazuje také náš poměrně bohatý a různorodý lexikální materiál.

Excerpovaná slova začínající prefixoidem *ultra-* jsme rozdělili do několika podskupin (stále se bude jednat o význam 'mimořádný, krajní, extrémní; velmi, mimořádně, nadmíru, krajně'). V první podskupině se nacházejí pojmy z oblasti politiky, náboženství apod. a slova vyskytující se v těchto kontextech, v nichž má prefixoid *ultra-* význam 'krajní, krajně, extrémní, extrémně' (často s hanlivým nádechem). Zastoupena jsou jak substantiva, tak od nich derivovaná adjektiva, např. *ultrabolševik, ultrabolševický, ultraekologický, ultraekologicky, ultraeuroskeptik, ultraevropský, ultraextremistický, ultraislamista, ultrajestřáb, ultrakacír, ultrakapitalismus, ultrakapitalistický, ultraliberalismus, ultraliberální, ultranacionální, ultrapragmatismus, ultraterorismus, ultraterorista, ultrateroristický, ultrathatcherista, ultrazbožný*.

Jako další podskupinu můžeme vyčlenit soubor adjektiv (a adverbíů), v nichž má prefixoid *ultra-* intenzifikační význam 'velmi, mimořádně, silně'. Půjde jak o kompozita s cizím slovním základem, tak o hybridní složeniny s domácím nebo zdomácnělým základem, která se často vyskytují v textech s expresivními rysy (někdy je expresivita vyjádřena už ve spojení komponentu *ultra-* se slangovým výrazem), jako např. *ultraaerodynamický, ultraalkalický, ultraalkoholický, ultrabarevný, ultrabohatý, ultrabrutální, ultračistý, ultračistě, ultradestrukční, ultradlouhý, ultradrahý, ultradrsný, ultraelegantní, ultraexaktní, ultraexkluzivní, ultrafešný, ultragrafický, ultrachlupatý, ultrainteligentní, ultraintenzivní, ultrajednoduchý, ultrakvalitní, ultralaciný, ultralehce, ultralineární, ultramalý, ultramasivní, ultramokrý, ultranízkodávkový, ultranízký, ultranóbl, ultranoblesní, ultraordinérní*,

ultraosobní, ultraostrý, ultrapomalý, ultrapožitkový, ultraprimitivní, ultrapropagovaný, ultraprovokativní, ultrapřesný, ultrapřílnavý, ultrarealistický, ultrarychlý, ultrarytmický, ultrasexy, ultrasilně, ultrasilný, ultrasmyslový, ultrasportovní, ultrastudený, ultrasurový, ultraširokoúhlý, ultratajný, ultratechnologický, ultratlustý, ultratrendy, ultratřpytivý, ultravelký, ultravýkonný, ultrazabezpečený a ultrazajištěný.

Další podskupinu slov tvoří substantiva, v nichž má prefixoid *ultra-* význam 'velký, obrovský' ('maximální, mimořádný, silný') nebo 'dlouhý' (většinou u slov ze sportovní oblasti) apod. Jako příklady můžeme uvést poměrně různorodé výrazy z různých oblastí, jako jsou *ultraball, ultraběh* (odvozené *ultraběžec*), *ultrabestseller, ultracross, ultraefekt, ultraelita, ultrafiltr, ultrafofr, ultrageometrie, ultrahit, ultrahumbuk, ultraintelektuál, ultrakonzum, ultrakurs, ultranásilí, ultrasorbent, ultrasportsmen, ultrastarost, ultrastroj, ultratriatlon, ultra-umění, ultrazastánce, ultražeštíhlovač* a *ultrazoom*. Na závěr zbývají ještě slova *ultralightový* (odvozeno od nesklonného adjektiva *ultralight* uvedeného v NSČ 1, 2) a související *ultralajt* (s českou grafikou).

Kromě substantiv, adjektiv a adverbíí jsme zaznamenali také jedno značně expresivní sloveso: *ultraomáchat*.¹⁸

Z výše uvedené analýzy lexikálního materiálu je možné vyvodit závěr, že prefixoid *ultra-* je v současné češtině poměrně využívaným prostředkem k vytváření hybridních kompozit zvláště pro potřeby běžné komunikace.

---

¹⁸ Kontext viz v kapitole věnované prefixoidu *extra-* na straně 29.

3.2.2 PŮVODEM ŘECKÉ PREFIXOIDY

3.2.2.1 SLOŽENINY S PRVNÍM KOMPONENTEM HYPER-

Prefixoid *hyper-* pochází z původně řecké předložky *hyper* – 'nad, přes'. Stejně jako většina zmiňovaných prefixoidů je také tento komponent polysémní.

Podle SSJČ tvoří komponent *hyper-* první část složených slov spojující část druhou s významem 'velký, nadbytečný, nadsazený, přepjatý', a to jako s její vlastností (*hyperprodukce* – nadbytečná produkce). NASCS uvádí při výkladu komponentu více významů: 'nad-, pře-, přes-, nadmíru, velký, nadbytečný, přepjatý, nadsazený', a pomáhá si dokonce prefixoidem 'super-'.

Slovníky NSČ 1, 2 charakterizují prefixoid *hyper-* pomocí tří významů:

- 1) 'nadřazený nad něčím',
- 2) 'velký',
- 3) 'nadměrný, nadměrně'.

P. Mitter ve své práci neuvádí zvlášť význam 2 ('velký'), navíc dodává význam 'hypermarket, týkající se hypermarketu' (Mitter 2003a, s. 139), který je však podle našeho materiálu velmi těžko doložitelný a jen minimálně zastoupený.

Z popisu komponentu ve slovnících NSČ 1, 2 lze usuzovat, že používání prefixoidu *hyper-* patrně narůstá zvláště v poslední době. V NSČ 1 najdeme pouze 6 heslových slov začínajících komponentem *hyper-*, z toho většina slov je přejatých, patří do oblasti odborného vyjadřování (z oblasti informatiky), jeden je převzat z publicistického textu a pouze jediný příklad je ohodnocen poznámkou expr. Jedná se o výrazy *hyperbulvární*, *hyperinflace*, *hypermarket*, *hypermédium*, *hypertext* a *hypertextový*. V NSČ 2 je uvedeno už 36 heslových slov začínajících komponentem *hyper-*, většinou přejatých odborných pojmů (*hyperadaptabilita*, *hyperlink*, *hyperlinkový*, *hypermarketismus*, *hypermediální*, *hypermorálka*, *hypermorální*, *hyperoběžní*, *hyperpopulismus*, *hyperprotektivita*, *hyperrealismus*, *-istický*), najdeme mezi

nimi i několik hybridních složenin s druhým členem domácího nebo zdomácnělého původu (*hyperhanbatý, hyperobchod, hyperplánovaný, hyperpracovitý, hyperrealističnost, hyperrychlý, hyperskandál, hypervelmoc, hypervýhodný*) a také více slov s expresivním zabarvením (*hypermarketomanie, hyperprachy, hyperštěstí*), zastoupeno je také více adjektiv a dokonce dvě adverbia (*hypervýhodně, hypertextově*).

V našem lexikálním materiálu je situace podobná tomu, co naznačuje NSČ 2. Také my jsme zachytili velké množství slov přejatých, např. termínů z různých oblastí lidské činnosti (např. *hyperjudismus, hyperkinetický, hyperkomercializace, hyperkorektně, hyperreaktivní, hypersenzibilita, hypersonika, hypertextovost*). Vzorek lexikálního materiálu také potvrdil konstatování P. Mittera, že prefixoid *hyper-* se častěji spojuje se slovními základy přejatými z cizích jazyků než se základy domácího původu (Mitter 2003a, s. 139). Ne vždy se jedná o odborné pojmy, většina námi excerpovaných slov pochází z publicistických textů, velmi běžně mají dané výrazy ve svém kontextu zřetelný nádech expresivity. Mezi nimi se často nacházejí substantiva i s odvozenými adjektivy, případně adjektiva s adverbii (*hyperagrese, hyperagresivní, hyperkonzum, hyperkonzumní, hyperkritický, hyperspecializace, hyperspecializovaný*), dále se jedná např. o pojmy *hyperemoce, hyperexpresivní, hyperextrovertní, hyperfuturistický, hyperhygienický, hyperkonkurenční, hyperkonzervativní, hyperkulturnost, hypermanický, hypermarketovský, hypermaskulinní, hypermobilka, hypernacionalistický, hypernarkotizovaný, hypernervózní, hyperreaktivní, hyperrealistický, hyperrevoluční, hyperromantický, hypersexuální, hyperskeptický* nebo *hypertemperamentní*). Z hybridních kompozit můžeme uvést také několik příkladů. Není jich sice tolik jako kompozit s přejatým slovním základem, přesto jsou v materiálu zastoupena poměrně bohatě: *hyperduchovní, hyper-humor, hyperchorobný, hyperkrátký, hyperlevný, hyperohebnost, hyperohebný, hyperpéče, hyperplastický, hyperpodobný, hyperpopulární, hyperpracovitý, hypersebekritický, hypersportovní, hypertradiční, hyperúspěšný, hypervýbušný, hyperzlý* nebo *hyperzodpovědný*.

Všechny výše uváděné příklady slov patřily do skupiny významu 3 ('nadměrný, nadměrně'). Jak jsme zjistili, jedná se o vcelku vyvážený vzorek substantiv, adjektiv a do určité míry také adverbii.

Ve významech 1 ('nadřazený nad něčím') a 2 ('velký') obsahuje náš lexikální materiál pouze malé množství příkladů. Ve významu 'velký' jsou to slova jako *hyperhvězda*, *hyperkavárna*, *hyperkomunista*, *hyperprojekt*, *hypersklep*, *hyperspiknutí*, *hypertažení* a *hypertěleso*, ve významu 'nad, nadřazený' jsme nezaznamenali žádný výskyt (pouze několik příkladů obsažených ve slovnících NSČ 1, 2). Z tohoto důvodu se přikláníme k názoru, že význam komponentu *hyper-* pomalu směřuje k monosémnosti, resp. že nově vznikající kompozita s prefixoidem *hyper-* budou pravděpodobně patřit pod významovou skupinu 3 ('nadměrný, nadměrně').

3.2.2.2 SLOŽENINY S PRVNÍM KOMPONENTEM MEGA- (MEGALO-)

Prefixoid *mega-* pochází z původně řeckého slova *mégas* (*gen. megalé*) – 'veliký'. Stejně jako většina zmiňovaných prefixoidů je také tento komponent polysémní.

Podle SSJČ tvoří komponent *mega-* první část složených slov spojující část druhou s významem 'veliký', a to 1) jako s její vlastností (*megaskop* – velký promítací přístroj) nebo 2) jako s jejím předmětem (*megalomanie* – náklonnost k velikým věcem) nebo 3) jen *mega-* k označení fyzikální jednotky milionkrát větší (zejména, je-li jednotka příliš malá). V NASCS jsou uvedeny dva významy prefixoidu *mega-*, a to:

- 1) '(nadměrně) veliký',
- 2) 'milionkrát větší, milion jednotek'.

Stejně tak vykládá komponent *mega-* také P. Mitter (Mitter 2003a, s. 141).

Slovník NSČ 1 charakterizuje *mega-* jako první část složených slov mající význam 'obrovský, ve všech směrech nadměrný'. NSČ 2 hodnotí komponent *mega-* podobně, výklad významu se zde však poněkud rozšiřuje:

'velmi velký, obrovský, nadmíru'; často s expresivním zabarvením 'velkolepý, mimořádný, velmi významný'. Komponent *mega-* má podle NSČ 2 funkci "*intenzifikace významu jména (kvantity nebo kvality), spojenou často s expresivním zabarvením výrazu*" (NSČ 2 2004, s. 249). My se budeme nadále věnovat především významu 1 ('nadměrně veliký'), který se dá dále vnitřně rozčlenit na několik dílčích podvýznamů (jak už naznačuje výklad prefixoidu v NSČ 2).

V NSČ 1 je uvedeno 10 heslových slov začínajících prefixoidem *mega-*, z toho část tvoří hybridní složeniny a část přejatá slova, výlučně substantiva (*megacentrum, megadávka, megadiskotéka, megahit, megahvězda, megapodnik, megaromán, megastar, megastore, megaúspěch*). U většiny z nich najdeme poznámku, že se jedná o výrazy z publicistické oblasti.

NSČ 2 obsahuje už 33 heslových slov na *mega-*, kromě substantiv jsou také zachycena dvě adjektiva, rozložení přejatých a hybridních složenin je vcelku vyrovnané (kupř. *megaakce, megabanka, megabillboard, megaboard, megaboardový, megabyznys, megafilm, megafirma, megakampaň, megakoalice, megamarket, megaměsto, megamuzikál, megaoslava, megaparty, megashow, megaskandál, megaturné, megaúspěšný, megavýstava, megazóna*). Ve druhém výše uvedeném významu se ve slovnících NSČ 1, 2 nevyskytuje ani jedno heslo.

Podle výkladů v NSČ 1, 2 lze konstatovat, že kompozita s prvním členem *mega-* ve významu '(nadměrně) veliký' vznikají zejména pro potřeby běžného dorozumívání nebo v publicistické oblasti a často s sebou nesou okazionalní nebo expresivní nádechy. Daný předpoklad potvrzuje také analýza našeho lexikálního materiálu, který je díky široké spojitelnosti a využitelnosti prefixoidu *mega-* značně bohatý.

Lexikální materiál, jímž jsme se zabývali, můžeme opět rozčlenit do několika větších skupin. První bude zahrnovat pojmenování osob nebo skupin lidí, prefixoid *mega-* zde má často kromě významu 'velký' také význam 'výjimečný, významný, mimořádně dobrý'. Jedná se o slova jako *megaansámbl*,

megaautor, megabavič, megaběžec, megacírkev, megahnutí, megahráč, megainzerent, megakoza (o ženě, hanlivě), megamaniak, megaocelář, megapophvězda, megaproducent, megasbor, megaseskupení, megaskupina, megastrana, megastrýc, megatalent, megatým, megavrah, megazpěvačka a megazpěvák. Podobně bychom mohli vyčlenit také pojmenování pro společnosti, podnikatelské skupiny, firmy, instituce apod., jako jsou *megautomobilka, megadopravce, megadružstvo, megafond, megagigant, megainstituce, megainstitut, megakorporace, megakolos, megakoncern, meganakladatelství, mega-řetězec, megavydavatel* nebo *megazadavatel*. Významu komponentu 'veliký, obrovský, rozlehlý' odpovídá zvláště skupina slov označujících plochy, prostory, budovy atd., do níž zahrnujeme výrazy *megabudova, megadům, megakemp, megaknihkupectví, megakomplex, megakosmos, megakostel, megalaboratoř, megamonstrum, megapalác, megapark, megaparkoviště, megaplex, megapódium, megapole, megasál, megasběrna, megasklad, megaskládka, megaskleník, megaspalovna, megastánek, megasutiny, megasvět, megatovárna, mega-velkoměsto* nebo *megazařízení*, dále skupina slov označujících věci, předměty, živé bytosti atd. jako *megaauto, megautodráha, megabestseller, megabilbord* (jiná grafická podoba slova *megabillboard* uvedeného v NSČ 2), *megabomba, megabus, megacedník* (přen.), *megacloumák, megacomputer, megačip, megadílo, megafotka, megaklíč* (obraz.), *megakniha, megakonstrukce, megakostka, megakolo, megakolotoč, megaměnič, megakráva, megaletadlo, megaletoun, megamapa, meganotebook, megaobraz, megaobrazovka, megamost, megamotor, megapěst, megapísmeno, megapizza, megaplakát, megapadák, megapodkolenka, megaposter, megapoutač, megarajče, megarampa, megaseller, megasít', megaskluzavka, megasladkost, megastroj, megastrom, megastrouhátko, megatapeta, megaturbína, megatvář, megaznačka* nebo *megažirafa*. A jako poslední skupinu můžeme vyčlenit slova pojmenovávající společenské akce, události apod., u nichž má prefixoid *mega-* převážně význam 'veliký, velkolepý, bohatý, nevídaný', např. *megaaukce, megablamáž, megaestráda, megafestival, megafičák, megaklání, megamejdan, megamítink, meganarozeniny, megapařba, megapodívaná, megapotlach, megaprimárky,*

megapřehlídka, megaraut, megarozhovor, megasbírka (finanční), *megasraz, megasvatba, megasvátek, megašou, megatest, megaudálost, megavečírek* nebo *megaveletrh*.

Kromě jmenovaných substantiv (převážně konkrét) zbývá v materiálu poměrně velká skupina abstrakt pojmenovávajících další spíše abstraktní skutečnosti, jde např. o slova týkající se financí *megadaň, megafinance, megakorupce, megaplat, megaplatba, megapokuta, megarozpočet, megatrh* a *megavýdělek*, slova označující lidské vlastnosti a pocity nebo vlastnosti věcí, jako např. *megahmotnost, megajízlivost, megarozměr, megaskromnost, megašok, megavzruch*. Dále můžeme vyčlenit výrazy označující výsledky lidské činnosti jako *megahitovka, megahra, megahrubka, megamelodie, meganabídka, meganákup, megaočekávání, megapodraz, megapokus, megapopularita, megaprodukce, megaprogram* (volební), *megarajón, megaresort, megastrip, megarozšíření, megarozvoj, megarůst, megaskladba, megaslužba, megaspotřeba, megašvindl, megaterapie, megavražda, megavraždění, megazakázka, megazácpa* nebo *megazpráva*. Zbývají těžko začlenitelné výrazy jako *megacéčko, megačíslo, mega-doba, megaedice, mega-kalorie, megaklišé, megakoncentrace, megamašinerie, megamiliarda, megamix, megapaměť* (lidská), *megaplatforma, megaportál, megašance, megatok* (informací) a *megavlna*.

Další skupinu výrazů tvoří adjektiva, která jsme zatím do výčtu příkladů nezahrnovali. V nich vystupuje prefixoid *mega-* v intenzifikační roli, zesiluje význam, který do kompozita vnáší základ, a má tedy adverbialní význam 'hodně, nesmírně, obrovsky, nadmíru'. Z příkladů můžeme uvést slova jako *megabarevný, megablby, megabrutální* (také neskl. *megabrutal*), *megadestrukční, megadestruktivní, megagigantický, megachorobný, megalogistický, megaluxusní, megapevný, megapopulární, megarozrostlý, megarychlý, megaširoký, megatrapný, megaunavený* a *megazlobivý*. Výčet můžeme doplnit také o jedno adverbium – *meganasobně*. Kromě toho sem patří výraz *megarozpočtový*, ve kterém má prefixoid *mega-* význam 'velko-', a v daném kontextu téměř synonymní slovo *mega-dolarový* (hodně drahý). Dále jmenujme několik odvozených adjektiv, jež si ponechávají význam

daného substantiva, ze kterého byla odvozena, např. *megabestsellerový*, *megahitový* nebo *megaportálový*. V materiálu jsme našli také několik adjektiv začínajících prefixoidem *mega-*, ve kterých tento komponent určuje celé následující spojení (adjektivum a substantivum), např. *megaplatinový hit*, *megapopová hvězda*, *megastrojírenský komplex*, *megatechno parties* a *megateroristický pokus*.

Podle výše uvedeného lexikálního materiálu je zřejmé, že prefixoid *mega-* je v současné češtině hojně využíváný. V oblasti odborného jazyka jej můžeme najít ve druhém uvedeném významu ('milionkrát větší, milion jednotek'), naopak ve významu '(nadměrně) veliký' se uplatňuje zejména v běžné komunikaci, často se zřetelným expresivním odstínem. Toto zjištění dokazuje také zvláště bohaté zastoupení hybridních složenin v našem materiálu.

K prefixoidu *mega-* můžeme přidat také pojednání o komponentu *megalo-*, který funguje jako jeho rozšířená varianta (původ obou komponentů je stejný), tak jej vykládají také SSJČ a NASCS.

Ve všech excerpovaných výrazech začínajících na *megalo-* má tento prefixoid význam 'veliký, obrovský'. Kromě substantiv můžeme doložit také dvě adjektiva, v nich má *megalo-* význam 'hodně, nadměrně, mimořádně, velko-'. Zatímco Mitter (2003a) ve své práci neuvádí žádnou hybridní složeninu, v našem materiálu jsme jich několik zachytili. Z příkladů můžeme jmenovat slova jako *megaloakce*, *megaloleukémie*, *megalomarket*, *megalomartyr*, *megalomelodram*, *megaloprojekt* nebo variantu slova megaloman *megalo(wo)man*, z hybridních kompozit jsou to výrazy *megalohloupost*, *megalohora*, *megalolenost*, *megalonebezpečí*, *megalopole* (velké pole), *megaloštědisko*, *megaloústav*, *megalovýstavba* nebo *megalozasedání* (substantiva). K tomu dodejme ještě adjektiva *megalopatický* a *megaloměstský* (zaznamenali jsme také slovo *megalomní*, které však není ze slovo tvorného hlediska kompozitem, tudíž do našeho materiálu vlastně nepatří).

Komponent *megalo-* je v současné češtině využíván spíše okrajově a vzhledem k silné konkurenci prefixoidu *mega-* ani nelze předpokládat, že by se situace v brzké době změnila. Podle Mittera je dnes tento člen neproduktivní a jeho těžiště leží v oblasti odborné terminologie (Mitter 2003a, s. 142). S jeho nevyhraněností souvisí také značná rozkolísanost v grafice – poměrně často najdeme příklady, kdy člen *megalo-* stojí zvlášť nebo kdy je k základovému slovu připojen pomocí spojovníku (např. výrazy *megalo charakter*, *megalo pomník*, *megalo-akce*, *megalo-operátor*).

3.2.2.3 SLOŽENINY S PRVNÍM KOMPONENTEM GIGA- (GIGANTO-)

Prefixoid *giga-* odkazuje k původně řeckému slovu *gigantos* s významem 'obr, velikán, gigant'.

SSJČ výklad prefixoidu *giga-* nezahrnuje, v NASCS najdeme *giga-* vyložené pouze v jeho fyzikálním významu – ve složených názvech fyzikálních jednotek označuje miliardtý násobek něčeho (*gigatuna*, *giganewton*). Kromě toho uvádí slovník ještě zvláštní komponent *giganto-* ve významu 'gigant, gigantický'.

Ve slovníku NSČ 1 není ještě komponent *giga-* vyložen, v NSČ 2 jej už jako samostatné heslo najdeme. Při výkladu významu je uvedeno, že se jedná o první část složených slov mající význam 'mimořádně velký, gigantický'. NSČ 2 pak zahrnuje celkem 9 heslových slov začínajících prefixoidem *giga-*, jak přejatých (*gigaboard*, *gigahit*, *gigamartket*, *gigamarketový*), tak hybridně utvořených s druhým členem domácího nebo zdomácnělého původu (*gigaikona*, *gigaobchod*, *gigaobchodák*, *gigaprodejna*, *gigaprojekt*).

Význam prefixoidu *giga-* je zatím poměrně jednotný, analyzovaný materiál v podstatě dokládá výklad uvedený ve slovníku NSČ 2. V první řadě tedy vnáší *giga-* do významu kompozita znak velikosti, další zjištěné významy jsou pouze okrajové, nebo zatím není možné je spolehlivě vyčlenit (z důvodu

nedostatku materiálu, kterým bychom to mohli doložit). Přesto se pokusíme o rozlišení alespoň několika skupin. Prefixoid *giga-* tedy může ve složených slovech vyjadřovat tyto významy:

- 1) 'mimořádně velký, obrovský, gigantický', někdy i 'významný',
- 2) 'giga – 10⁹' (v odborné terminologii, zvláště v názvech fyzikálních jednotek),
- 3) 'značně, nadmíru, více než' (zejména v adjektivních kompozitech).

Jak již bylo řečeno, kompozita zastupující význam 1 ('mimořádně velký, obrovský, gigantický') tvoří největší skupinu v rámci doloženého materiálu. Převážně se jedná o substantiva, minimálně jsou zastoupena také adjektiva. U některých podskupin výrazů se pak k významu 'velký' (prostorově) přidává také odstín 'důležitý, významný' (např. u některých pojmenování osob, firem nebo podniků). V mnoha doložených kontextech je vznik daného kompozita provázen také zřetelným rysem expresivity. Do této skupiny spadá převážná většina hybridních složenin s druhým členem domácího původu. V první řadě odkazují slova s prvním členem *giga-* k významu 'gigantický, ohromný'. Jmenovat můžeme výrazy označující velké prostory, plochy, objekty, budovy, místnosti apod., např. *gigacentrum* (obchodní centrum), *gigajezero*, *gigaknihkupectví*, *gigakšeft*, *gigakombinát*, *gigakuchyň*, *gigaletiště*, *gigaměsto*, *gigamístnost*, *gigaobchod*, *gigaobjekt*, *gigapark*, *gigaplocha*, *gigapolis*, *gigapozemek*, *gigaspalovna* nebo *gigasvět*. Dále sem patří pojmenování předmětů velkých rozměrů, např. *gigacisterna*, *gigacomputer*, *gigadezert*, *gigadort*, *gigakapr*, *gigakošík*, *gigakrabice*, *gigamodel*, *gigaobrazovka*, *gigapánev*, *gigapatka* (účes), *gigapomník*, *gigapuzzle*, *gigapyj* (přeneseně větrník), *gigarekordér*, *gigarobot*, *gigaskvost* (šperk), *gigaskútr*, *gigastroj*, *gigastrom*, *gigatrampolína*, *gigatrenýrky*, *gigavětrník*, *gigavodotrysk*, *gigavznášedlo*, *gigazámek*, *gigazavazadelník* nebo *gigažebřík*. Hojně jsou zastoupeny výrazy označující společenské akce, události apod. jako *gigaakce*, *gigadiskotéka*, *gigafiesta*, *gigafilm*, *gigafotbal*, *gigafúze* (spojení několika firem), *gigamejdan*, *gigaohňostroj*, *gigashow*, *gigaskandál*, *gigasouboj*, *gigasoutěž*, *gigašou*, *gigatunel* (ve významu podvod), *gigaturné* a *gigazávody*. Jako další skupinu pojmů můžeme vyčlenit označení

společností, podniků, institucí apod., např. *gigaarchiv*, *gigacirkus*, *gigafirma*, *gigaholding*, *gigakoncern*, *gigapodnik* a *gigaspolečnost*. Dále jsou doložena také pojmenování osob, včetně hanlivých označení nebo nadávek, např. *gigaboss*, *gigahajzl*, *gigamistr*, *gigarodinka*, *gigaskřítek*, *gigastar*, *gigatelefonista* nebo *gigazadavatel*. Jako poslední větší skupinu můžeme jmenovat výrazy z oblasti počítačů, informatiky a internetu. Zde se však už objevují i pojmy spadající do druhé skupiny (význam 'giga – 10⁹'), zejména pokud se týká kapacity a velikosti počítačových souborů. Na jedné straně tedy může *giga-* označovat pouhou prostorovou velikost (rozměrnost), na druhé straně už může být konkrétním technickým údajem (ne vždy je možné z daného kontextu přesně určit, zda se jedná o první, nebo o druhý význam). Zahrnujeme sem tedy pojmy jako *gigabrowser*, *gigačip*, *gigamail*, *gigamakroukazatel*, *gigamejl*, *gigaoperace*, *gigapáteř*, *gigaprocessor*, *gigasít' nebo gigasoubor*. Kromě takto vyčleněných podskupin spadá pod význam 1 ('mimořádně velký, obrovský, gigantický') ještě několik samostatných slov, převážně označujících nějaké abstraktní skutečnosti, jako např. *gigakalkul*, *gigamoc*, *gigaorgasmus*, *giga-paradox*, *gigapavouk* (ve významu 'problém, nešvar' ve fraz. *vymetat pavouky z koutů*), *gigapocit*, *gigapohyb*, *gigaprachy*, *gigarozdíl*, *gigaslib* nebo *gigazisk*.

Výrazy spadající do druhé kategorie najdeme především v odborných oblastech, nejčastěji jsou to názvy fyzikálních jednotek (zpravidla se však nejedná o výrazy patřící do nové slovní zásoby), např. *gigabit*, *gigabyt*, *gigajoul*, *gigaohm*, *gigawatt* apod. Některé výrazy najdeme také v publicistických textech, převážně jde o násobky běžně používaných jednotek (pojmů). Kromě toho sem patří slova, o kterých už byla řeč výše a která se pohybují na hranici mezi významy 1 ('mimořádně velký, obrovský, gigantický') a 2 ('giga – 10⁹'), v nichž *giga-* představuje přesný technický údaj o kapacitě. Jmenujme např. výrazy *gigakoruna* (35 *gigakorun* – 35 miliard Kč), *gigamail*, *gigamejl*, *gigamuzika* (označení pro MP3 přehrávač o velikosti jednoho gigabytu), *gigapřenos*, *gigasekunda*, *gigarozměr*, *gigatuna* nebo *gigatrilión*.

Do třetí skupiny (význam 'značně, nadmíru, více než') zahrnujeme poměrně různorodá slova, převážně adjektiva. Prefixoid *giga-* v nich

významem neodkazuje k něčemu velikému či gigantickému, ale zintenzivňuje význam, který do komponentu přináší jeho druhá část. Konkrétně jde o výrazy jako *gigadramatický* (nadmíru dramatický), *gigaplatinový* (g. deska, více než platinová deska). Zajímavé je také slovo *gigalomanský*, utvořené na základě slova *megalomanský* (s významem 'více než megalomanský'), v němž však nejde o záměnu prefixoidu *mega-* za *giga-*, jak by se mohlo zdát, ale o nahrazení první části slova *megalo-* za jakýsi "paskvil" *gigalo-* (jenž v jazyce jako morfém neexistuje). Ke zmiňovaným adjektivům bychom mohli přidat také výraz *gigaprcek* označující velmi malé auto (prefixoid *giga-* zde ještě více stupňuje význam druhé části kompozita 'malý, miniaturní'), nebo výraz *gigabestseller* (něco, co se prodává ještě lépe, než nejlépe).

Na základě uvedených příkladů složenin s prvním komponentem *giga-* můžeme konstatovat, že také tento prefixoid se už v současné češtině zabydlel. Zatímco z let 1996-1998 máme zachyceno necelých deset příkladů hybridních kompozit začínajících prefixoidem *giga-*, z posledních let 2004-2007 je jich už několikanásobně více. Prefixoid *giga-* přitom stojí blízko prefixoidu *mega-* a často vyjadřuje ještě vyšší stupeň vlastnosti než *mega-*¹⁹. Toto zjištění dokládá také několik výrazů, v nichž se tyto prefixoidy kumulují, např. *gigamegaboard*, *gigamegakadič*, *gigamegapodívaná*, *gigamegatrojkolka* nebo složenina se třemi prefixoidy *gigamegahypermarket*.

K pojednání o prefixoidu *giga-* můžeme přiřadit také komponent *giganto-*, který je uveden v NASCS. Kompozit s tímto členem však v našem materiálu nebylo zastoupeno dost, tudíž není možné jeho význam dále členit nebo specifikovat. Zásadním zjištěním je, že komponentem *giganto-* začínají z větší části přejaté odborné výrazy a termíny, např. pojmy z oboru medicíny *gigantomastie* (enormně velké poprsí), *gigantocelulární* (obrovskobuněčná) *artritida* nebo *gigantopapilární konjunktivitida*. Z přejatých slov máme doloženy ještě výrazy *gigantomachie* (souboj bohů, doložen i kontext, v němž je tento výraz použit v přeneseném smyslu). Několikrát se v tisku objevilo

---

¹⁹ Viz kapitolu o komponentu *mega-* 3.2.2.2.

slovo *gigantografie* (velkoplošný obraz), odkazovalo však pokaždé k jednomu a témuž denotátu. Z hybridních kompozit neterminologického charakteru jsme zachytili pouze slova *gigantochyba* a *gigantokorupce*. Na detailní závěry v rámci tématu je to bohužel málo. Zdá se tedy, že komponent *giganto-* není zdaleka tak produktivní jako prefixoid *giga-*, což dokazuje i slovník NSČ 2, jenž zahrnuje výklad prefixoidu *giga-* i několik samostatných hesel začínajících tímto komponentem, avšak výklad komponentu *giganto-* nebo nějaké heslo začínající takto bychom v něm hledali marně. Tento fakt může vyplývat např. z toho, že prefixoid *giga-* lépe zapadá do řady prefixoidů vzniklých z násobků fyzikálních jednotek *kilo-*, *mega-*, *giga-*, *tera-* než komponent *giganto-*. S tím souvisí také to, že prefixoidy *mega-* a *giga-* jsou si hláskově podobnější, a tudíž snáze zaměnitelné. Z uvedených důvodů může prefixoid *giga-* lépe vytvářet izolexémní slovotvorné řady s dalšími jmenovanými prefixoidy. Tuto výhodu komponent *giganto-* nemá, navíc je o jednu slabiku delší než *giga-*, což jej také může podle našeho názoru stavět do nepříznivější pozice.

3.2.2.4 SLOŽENINY S PRVNÍM KOMPONENTEM MAKRO-

Prefixoid *makro-* pochází z původně řeckého slova *makrós* – 'veliký'. Stejně jako většina zmiňovaných prefixoidů je také tento komponent polysémní.

Podle SSJČ tvoří komponent *makro-* první část složených slov spojující část druhou s významem 'veliký', a to 1) jako s její vlastností (*makrokosmos* – velký svět, vesmír) nebo 2) jako s jejím předmětem (*makroanalýza* – analýza velkého množství látky).

Ve slovníku NSČ 1, 2 jsou u prefixoidu *makro-* uvedeny dva odlišné významy, NSČ 1 dodává ve zvláštním hesle *makro- II* ještě význam třetí:

- 1) 'velmi velký, významný, dlouhý, velko-',
- 2) 'makroekonomický',

3) 've významu výpočetní techniky makro'.

Tyto tři významy najdeme také v NASCS pod heslem *makro-*.

NSČ 1 obsahuje celkem 14 heslových slov začínajících prefixoidem *makro-*. V intenzifikačním významu 1 ('velmi velký, významný, dlouhý, velko-') jsou to např. hybridní kompozita jako *makroměsto*, *makroprojekt*, *makroúkol*, nebo přejaté či zdomácnělé pojmy *makrobiotika*, *makrobiotický*, *makrobioticky*, *makrobiotik*. Význam 'makroekonomický' zastupují výrazy *makroekonomika*, *makroekonomicky* nebo *makroregulace*. Ve významu 'výpočetní techniky' jsou to např. pojmy *makroinstrukce*, *makropříkaz* nebo *makrovirus*. Slovník NSČ 2 přidává dalších 10 hesel začínajících prefixoidem *makro-*. Význam 1 ('velmi velký, významný, dlouhý, velko-') doplňuje o hesla *makromarket*, *makroprodej*, *makroprodejna* a částečně i *makrotrend*, význam 2 ('makroekonomický') rozšiřuje o pojmy *makroanalytik*, *makrofaktor* a částečně i *makrotrend*, k významu 3 ('týkající se výpočetní techniky makro') pak žádný další pojem nedodává.

Jako protipól prefixoidu *makro-* vystupuje v mnoha kontextech komponent *mikro-*²⁰, zejména pokud jde o terminologii, výrazy z oborů společenských věd, politiky apod. Už ve slovnících NSČ 1, 2 jsou doloženy dvojice *makroekonomika* – *mikroekonomika*, *makrohistorie* – *mikrohistorie*, *makrohistorický* – *mikrohistorický*, *makrotrend* – *mikrotrend*, v našem materiálu najdeme takových dvojic ještě více.

V námi analyzovaném lexikálním materiálu jsme zachytili značné množství kompozit s prefixoidem *makro-*. Převážně se jedná o odborné výrazy z různých oborů (politika, technika, fotografování, biologie ad.), menší část tvoří složeniny s kvantifikačně-intenzifikačním významem spadající pod význam 1 ('velmi velký, významný, dlouhý, velko-'). Největší část zabírají substantiva, méně je adjektiv a adverbíí (kromě toho jsme zachytili také jedno sloveso – *makroosmrknout*²¹). Sebraný lexikální vzorek také potvrdil

²⁰ Viz kapitolu o komponentu *mikro-* 3.3.2.1.

²¹ Kontext viz v kapitole věnované prefixoidu *extra-* na straně 29.

skutečnost, že jako přirozený protiklad prefixoidu *makro-* vystupuje v jazyce komponent *mikro-*. V nespočetně mnoha kontextech stojí pak oba protikladné pojmy vedle sebe. Izolexémní antonymní dvojice přitom najdeme ve všech třech podkategoriích významu, nejvíce je však zastoupen význam 1 ('velmi velký, významný, dlouhý, velko-'). V dále jmenovaných příkladech jde většinou o protiklad něčeho celkového, úplného a něčeho lokálního, jednotlivého (často se proti sobě staví pohled na nějakou problematiku se širokým, komplexním záběrem a pohled detailní, analyticky zkoumající), uvedme např. slova *makro/mikročas*, *makrokriminalita*, *makro/mikromarketingový*, *makromechanika*, *makro/mikropohled*, *makropolitik*, *makropolitika*, *makropoliticky*, *makropřístup*, *makro/mikroregion*, *-ální*, *-álně*, *makrosociologický*, *makrosouvislost*, *makro/mikrostresor*, *makroteorie*, *makrotransformace*, *makro/mikroúroveň* nebo *makrovliv*.

Velké množství pojmů pochází z oblasti fotografování, kromě slova *makrosnímek* (které uvádí Mitter 2003a, s. 140) jsou to např. *makroblesk*, *makrodetail*, *makrokamera*, *makrokonvertor*, *makronástavec*, *makroobjektiv*, *makropředsádka*, *makrorežim* nebo *makrozáběr*. Dále můžeme jmenovat několik výrazů z biologie, geologie a příbuzných oborů, např. *makrobiotika*, *makrokonzument*, *makronutrient*, *makropór*, *makroprvek* nebo *makro/mikroživina*. Z oblasti makroekonomiky (výše definovaný význam 2) jsme zachytili další skupinu pojmů dosud neuvedených ani v NSČ 2, ani v Mitterově práci (Mitter 2003a, s. 140-141). Na rozdíl od něho navíc máme v našem lexikálním materiálu doloženo také několik hybridních složenin s druhým členem domácího nebo zdomácnělého původu, nejedná se tedy pouze o přejatá cizí slova terminologického charakteru. Jako příklady poslouží výrazy *makroagregát*, *makrodůsledek*, *makroekonom*, *makroelektrický*, *makroindikátor*, *makrokalendář*, *makrokomentář*, *makrokonstrukce*, *makrootřes*, *makroproces*, *makroproporce*, *makroprostředí*, *makrorovina*, *makrosféra*, *makrostabilita*, *makrostabilizační*, *makroukazatel*, *makroúvaha* nebo *makroveličina*.

Do třetí skupiny slov ('ve významu výpočetní techniky makro') patří pojmy, které jsou podle Mittera (2003a, s. 140) ojedinělé. Tuto skutečnost potvrzuje také náš materiál, v němž se takových kompozit objevilo opravdu málo – několikrát šlo o pojem *makrovirus*, doložený už v NASCS a NSČ 2, nadto jsme zachytili jen slova *makroeditor*, *makroparazit* (uvedeno v NASCS jako biol.) a *makropovel*.

Také kompozita z oblasti neoborného vyjadřování, v nichž prefixoid *makro-* vyjadřuje větší míru vlastnosti, spadajících ještě pod význam 1 ('velmi velký, významný, dlouhý, velko-'), nebyla v našem materiálu zastoupena příliš bohatě. Doloženy máme pouze výrazy *makrohybrid* (obrovské nákupní centrum), *makrokino*, *makropole* (velké město), *makropřenos* (koncertu), *makropůjčka* a *makro-zásah*.

Na základě zkoumaného materiálu a doložených příkladů slov s prefixoidem *makro-* můžeme uzavřít podobně jako P. Mitter: kompozita s prvním členem *makro-* se pravděpodobně budou i nadále tvořit zejména pro potřeby odborné terminologie. "*Právě uplatnění tohoto členu ve speciálnějších významech jej činí ve srovnání s dalším synonymním členem intenzifikačního charakteru mega- o něco méně využívaným pro tvoření pojmenování z oblasti běžného dorozumívání.*" (Mitter 2003a, s. 141).

3.2.3 PŮVODEM FRANCOUZSKÉ PREFIXOIDY

3.2.3.1 SLOŽENINY S PRVNÍM KOMPONENTEM MONSTR-

Prefixoid *monstr-* pochází z původně francouzského slova *monstre* – 'veliký, ohromný'. V současném jazyce funguje v tomto jediném významu, je tedy monosémní.

Podle SSJČ tvoří *monstr-* první část složených slov (zpravidla hovorových nebo expresivních) spojující část druhou s významem 'ohromný', a to jako s její vlastností (*monstrkoncert*, *monstrpodnik*, *monstrproces* – veliký

koncert, podnik, proces). NASCS vykládá význam komponentu jako 'ohromný, okázale velký'.

Ve slovníku NSČ 1 není tento komponent zvlášť vyložen, najdeme zde pouze jedno heslové slovo začínající na *monstr-*, a to *monstrsoutěž*. Slovník NSČ 2 přichází také se samostatným heslem *monstr-*, které vykládá jako první část složených slov mající expresivní význam 'ohromný, okázale až přehnaně velký'. Příklady jmenuje slovník čtyři: *monstrplakát*, *monstrprodukce*, *monstrshow* a *monstrsupermarket*.

V některých případech mívá komponent *monstr-* také negativní konotace. Pravděpodobně to vychází z anglického významu slova: *monster* – obluda, netvor (který je dále založen na latinském *monstrum* se stejným významem – obluda, nestvůra). Vedle významu 'veliký, ohromný' se pak v některých případech přidává také význam 'obludný, příšerný'.

Také v našem lexikálním materiálu nejsou kompozita se členem *monstr-* doložena příliš bohatě, nejvíce pochopitelně substantiva. Nejčastěji se přitom jedná o pojmy označující společenské nebo jiné akce, podniky, události apod., v nichž prefixoid zdůrazňuje význam 'okázalý, velkolepý', jako např. *monstrfestival*, *monstrkontrola*, *monstroperace*, *monstroslava*, *monstrprojekt*, *monstrškola* (filmová škola), *monstršou* (var. k *monstrshow* v NSČ 2), *monstr-turné* nebo *monstrvýstava*. Dále se vyskytuje skupina slov označujících budovy, prostory apod., v nichž má prefixoid význam 'veliký, rozměrný', jako např. *monstrfabrika*, *monstr-hotel* (ve spojení *železobeton-monstr-hotely*), *monstrpalác* či *monstrstavba*. Nakonec jsme zachytili několik pojmenování pro předměty a abstraktní skutečnosti, jako např. *monstr-jahoda* (ve spojení *bio-monstr-jahody*), *monstr-já*, *monstrfilm*, *monstrhit*, *monstr-mail*, *monstrpořad*, *monstrúčel* a *monstrvltna* (mořská). Pokud jde o adjektiva, můžeme jmenovat pouze tři příklady, v nichž má prefixoid význam 'ohromný' a určuje celé spojení adjektiva a následujícího substantiva (*monstrmelounová kampaň*, *monstrsocialistický kolos* a *monstrsportovní superakce*).

Analýzovaný lexikální materiál naznačuje, že prefixoid *monstr-* by mohl být v současném jazyce produktivní, zatím však není zcela zavedený, o čemž svědčí i nejistota a nejednotnost při zápise slov s tímto komponentem. Často se setkáme s tím, že *monstr* stojí samostatně jako neskloňné adjektivum před substantivem (adjektiv jsme zatím zaznamenali minimální počet), poměrně často narazíme také na psaní se spojovníkem, jak ukázaly jmenované příklady. Mitter ve své práci vyslovuje očekávání, že počet hybridních kompozit se členem *monstr-* bude nadále narůstat, zejména v běžném vyjadřování (Mitter 2003a, s. 152), s čímž můžeme jistě souhlasit. Samostatné psaní členu *monstr* může s jeho častějším používáním přejít do grafické podoby kompozita (tedy jednoslovného vyjádření téhož). V příkladech, v nichž vystupuje *monstr* odděleně, má totiž totožný význam jako ve funkci prefixoidu a často je bezpochyby celé spojení chápáno víceméně jako jedno slovo. Také pojmové skupiny lze v rámci této části materiálu vyčlenit stejně, jako jsme to udělali výše: akce a události (*monstr cvičení, monstr diskotéka, monstr galaprogram, monstr hack, monstr jednání, monstr kabaret, monstr pohřeb, monstr prezentace, monstr program, monstr přehlídka, monstr večírek, monstr výlet, monstr vystoupení, monstr zápas, monstr zátah*), budovy, stavby a prostory (*monstr budova, monstr centrum, monstr divadlo, monstr hala, monstr herna, monstr instituce, monstr most, monstr objekt, monstr pláž*), předměty (*monstr knír, monstr šperk, monstr taška, monstr truck*), popř. živé bytosti (*monstr krab, monstr svině*) a abstraktní pojmy (*monstr blok, monstr federace, monstr muzikál, monstr případ, monstr seriál, monstr stát, monstr thriller, monstr zakázka*).

Při excerpci jsme zachytili také jeden výraz s prvním členem *monstróz-* (*monstrózakce*), který vznikl pravděpodobně ze slova *monstrózní* a který se zdá být variantou prefixoidu *monstr-*. Avšak nejedná se o systémový prvek a ani se nedomníváme, že by se dalo očekávat jeho rozšíření v současné češtině (vzhledem k rozšíření konkurenčního kratšího, a tudíž snáze použitelnějšího prefixoidu *monstr-*). Půjde tedy zřejmě jen o jeden příležitostně vytvořený a použitý expresivní výraz.

3.2.3.2 SLOŽENINY S PRVNÍM KOMPONENTEM TURBO-

Prefixoid *turbo-* vznikl ze slova *turbína*, které pochází z francouzského *turbine*, které má též význam. Název pochází z původně latinského slova *turbo*, které znamená 'vír, vichřice, kotouč, závit'. Prefixoid *turbo-* je v češtině polysémní.

Podle SSJČ tvoří komponent *turbo-* první část složených slov spojující část druhou s významem slova 'turbína, turbínový' (*turbogenerátor* – turbínový generátor). NASCS uvádí při výkladu komponentu významy 'vířivý, rotační; turbína, turbínový'. K tomuto významu přibyl v poslední době ještě jeden, který ve své práci zachycuje P. Mitter, a tím je význam 'převratný' (Mitter 2003a, s. 90).

Ve slovníku NSČ 1 nenajdeme ani výklad komponentu, ani kompozita, v nichž by *turbo-* tvořilo jejich první část, naproti tomu NSČ 2 vykládá komponent *turbo-* ve třech samostatných významech:

- 1) 'rotační',
- 2) 'vyznačující se zvraty, výkyvy',
- 3) 'velmi výkonný, obrovský'.

Dále uvádí celkem 8 složenin začínajících tímto komponentem: *turbohubice*, *turbokapitalismus*, *turbokartáč*, *turbomasáž*, *turbomasážní*, *turborůst*, *turbosex* a *turbozařízení*.

Prefixoid *turbo-* se ve významu 1 ('rotační, vířivý, turbínový') uplatňuje především v oblasti odborné terminologie, často se přitom jedná o kompozita skládající se z komponentů cizího původu, zastoupeny jsou však i hybridní složeniny. Kromě termínů (zejména názvy různých strojů, přístrojů, spotřebičů apod.) se objevují také odvozená slova příležitostného charakteru, zastoupena jsou substantiva a adjektiva. Jmenovat můžeme např. pojmy *turbobaterie*, *turbobenzínový*, *turbocertifikát*, *turbodiesel*, *turbodmychadlový*, *turbohlavice*, *turbohořák*, *turbohřídelový*, *turbokarta*, *turboklín*, *turbokotel*, *turbolet*,

turbomixér, turbonapájecí, turbonapáječka, turbonáporový, turboopalovač, turbopistole, turboplachta, turboplnění, turbopoklice, turbopomocník, turboprodleva, turbopřeplňování, turboreaktivní, turborežim, turborychloběh, turbotobogan, turbotryska, turbovibrátor, turbovizní, turbovrtulový, turbožáběr, turbozavlažovač nebo turbozvuk.

Další dva významy komponentu *turbo-*, jež jsou uvedeny ve slovníku NSČ 2, není vždy snadné jednoznačně rozlišit. Zdá se však, že význam 3 ('velmi výkonný, obrovský, převratný') je zastoupen podstatně více výrazy než význam 2 ('vyznačující se zvraty, výkyvy'). Třetí význam můžeme doplnit ještě o odstíny 'silný, rychlý, dynamický, účinný, intenzivní', které se často kombinují v rámci jednoho výrazu. Ze slov, v nichž prefixoid *turbo-* zastupuje vlastnosti jako 'rychlost' nebo 'výkonnost', můžeme vydělit např. skupinu zvířat, (*turbobizon, turbočmelák, turboještěr, turbomravenec, turbomyš, turbošnek, turbovelbloud, turbovepř, turbožába, turbozvíře*), osob (*turbodůchodce, turbodvojice, turbofízl, turbokonzument, turboman, turbozbohatlík*), strojů nebo věcí (*turbobagr, turbointernet, turbokolo, turbokolotoč, turbokorouhvička, turbokoště, turboskútr, turbostřecha, turbotaxometr*) a některé další výrazy (*turbogól, turbohra, turbojatká, turbojízda, turbopohyb, turborozjezd, turbospermie, turbostart, turbostupeň, turbotempo a turboverze*). Dalším významovým rysem, který vstupuje do kompozita společně s komponentem *turbo-*, je 'silný, účinný', často v kombinaci s významem 'rychlý' (např. ve slovech *turbodieta, turbohubnutí, turboinjektáž, turboléčba, turboorgasmus, turbosodovka, turbospalovač, turbotlak, turboúčinek, turboviagra*). V dalších výrazech vystupuje *turbo-* spíše ve významu 'intenzivní, dynamický' (např. v pojmenování hudebních stylů: *turbojazz, turbofolk, turbofolk-kultura, turborokenrol, turborock'n'rollový, turbostyl*) nebo 'veliký, tlustý, extrémní' (*turbodáma, turbogalerie, turbogolfista, turboimunitní, turbokoaliční, turbopunč, turbostripter, turboúčet, turboúvěr*). Zvláštní skupinu tvoří výrazy jako *turbostudium, turbostudent, turbodocent, turboprofesor, turbouniverzita*. Zbývá ještě několik nezařazených příkladů jako *turbodeníček, turboderby, turbokopanec, turboživot*.

Ke slovům spadajícím pod význam 3 ('velmi výkonný, obrovský') pak řadíme slova z oblasti politiky, ekonomiky apod., např. *turboekonomika*, *turbokapitalista*, *turbokapitalistický* nebo *turbosocialista*.

Jak jsme měli možnost poznat z uvedených příkladů, komponent *turbo-* v intenzifikačním významu 2 ('velmi výkonný, obrovský') je v současné době produktivní a využívá se zejména pro potřeby slangového a expresivního vyjadřování. Kromě přejatých cizích slov a výrazů s cizími slovními základy jsme zaznamenali také poměrně rozsáhlý vzorek hybridních složenin. Význam komponentu *turbo-* je do značné míry odlišný od významu ostatních jmenovaných kvantifikačně-intenzifikačních prefixoidů (důraz je položen na významy 'silný, rychlý, převratný'), má tedy vlastní oblast využití a spojitelnosti, což jeho produktivitu ještě zvyšuje.

3.2.4 PŮVODEM ANGLICKÉ PREFIXOIDY

3.2.4.1 SLOŽENINY S PRVNÍM KOMPONENTEM TOP-

Prefixoid *top-* pochází z anglického slova *top* – 'vršek, vrchol' (jako substantivum), 'vrcholný, kvalitní, hořejší, nejvyšší' (jako adjektivum).

SSJČ tento komponent nezahrnuje, NASCS uvádí slovo *top* jako nesklonné adjektivum s významem 'vrcholný, špičkový'.

Slovník NSČ 1 charakterizuje komponent stejně jako NASCS. NSČ 2 uvádí kromě adjektiva *top* také výklad prefixoidu *top-*, a to pomocí dvou významů:

- 1) 'vysoce postavený; přední, nejdůležitější',
- 2) 'prvotřídní, nejlepší; velmi'.

NSČ 1 obsahuje pouze tři heslová slova, v nichž má prefixoid *top-* jeden z uvedených významů: *top ten*, *top management* (*topmanagement*) a *top modelka* (*topmodelka*, *top-modelka*), v NSČ 2 najdeme výčet celkem 19

heslových slov s prefixoidem *top-* (u některých z nich je uvedena dvojitá nebo trojitá varianta zápisu, na prvním místě však vždy stojí kompozitum). Jedná se jak o výrazy s cizími slovními základy, tak o hybridní kompozita s domácím základem, např. *topaktuální* (*top aktuální*), *topfavorit*, *topfavoritka*, *tophvězda*, *topklub* (*top klub*), *toplist* (*top list*), *topmanažer* (*top manažer*), *topmanažerka* (*top manažerka*), *topmanažerský*, dvakrát (ve dvou významech) *topmodel* (*top model*), *topmodeling* (*top modeling*), *topmoderní*, *toppolitický* (*top-politický*), *toppolitik* (*top politik*, *top-politik*), *toppolitika* (*top politika*, *top-politika*), *toppozice* (*top pozice*, *top-pozice*), *toppřehled* (*top-přehled*) a *toptenový*.

V našem materiálu jsme zaznamenali příklady slov z obou významových skupin (u některých z nich však není možné určit význam zcela jednoznačně), hybridní složeniny i kompozita s cizími slovními základy, především substantiva, ale také několik adjektiv. Grafika zápisu je často velice rozkolísaná (podobně, jak to naznačují i NSČ 1, 2), příkladů, ve kterých *top-* vystupuje jako první člen složeniny, jsou zastoupeny přibližně stejně jako ostatní grafické varianty (do následujícího výčtu zahrneme tedy všechny zachycené výrazy).

Ve významu 1 ('vysoce postavený; přední, nejdůležitější') jsme zaznamenali výrazy jako *top agent*, *top-aparátčík*, *top-firma*, *top-kategorie*, *top-klub*, *top-komentátor*, *top-management*, *top listina*, *top personalistka*, *top-podnik*, *toppolitička*, *top postavení*, *top-profese*, *topprofesionál*, *top-profík*, *toppropagandista*, *top scéna*, *topstar*, *topšpion*, *topterorista*, *top třída* nebo *top tým*. Do skupiny výrazů spadajících pod význam 2 ('prvotřídní, nejlepší; velmi') bychom mohli zařadit slova *top auto*, *topdívče*, *top exponát*, *topforma*, *topfotbalista*, *topfotka*, *topfotograf*, *top garance*, *top hit*, *top kulturista*, *top kvalita*, *top přehled*, *top příběh*, *top příležitost*, *top reklama*, *topsestava*, *top střelec*, *top-teletext*, *top trik*, *top událost* nebo *top věc*. Kromě těchto substantiv jmenujme ještě jedno adjektivum: *top profesionální*.

Na základě uvedených příkladů můžeme poznamenat, že prefixoid *top-* se nejčastěji podílí na tvoření slangových výrazů a že je produktivní zvláště v oblasti běžné komunikace a publicistiky. Mnohé z výrazů, které jsme uvedli, se postupně staly součástí spisovného jazyka (viz Mitter 2003a, s. 154). V budoucnosti tedy můžeme očekávat další rozšíření kompozit s tímto prefixoidem.

3.2.4.2 SLOŽENINY S PRVNÍM KOMPONENTEM BIG-

Prefixoid²² *big-* pochází z anglického slova *big* – 'veliký, hlavní, důležitý, skvělý, dobrý'. V češtině zatím není příliš využíván a rovněž v našem lexikálním materiálu najdeme jen velmi malý počet příkladů složenin s tímto komponentem, není tedy možné ze zkoumaného vzorku učinit jednoznačný závěr, jak tento komponent funguje, nebo dokonce jak se jeho fungování v jazyce bude nadále vyvíjet.

Žádná z dosud vyšlých jazykových prací prefixoid *big-* nezmiňuje. Ve slovníku NSČ 2 najdeme dvě heslová slova začínající komponentem *big-*, a to *bigboard* a *bigboardový*, NSČ 1 žádný takový výraz neobsahuje.

V našem excerpovaném materiálu jsme se častěji setkali s odlišnými grafickými podobami komponentu – ponejvíce stojí *big* jako samostatné slovo v platnosti nesklonného adjektiva, stejně často jako podobu zápisu v jednom slově (kompozitu) jsme zachytili také variantu se spojovníkem (několikrát šlo o dvě různé varianty zápisu téhož slova).²³

První skupinu doložených slov nebo slovních spojení s komponentem *big-* (*big*) tvoří evidentní citace převzaté z angličtiny a zasazené do kontextu toho kterého českého komunikátu. Grafika zůstává převážně originální (není to tak ale výlučně). Některé výrazy se v češtině již uzualizovaly, a tudíž na ně

²² Z dalšího výkladu vyplynou pochybnosti, zda člen *big-* lze vůbec nazývat prefixoidem, avšak z důvodu jednotnosti terminologie v naší práci zůstaneme u tohoto označení.

²³ Z důvodu nedostatku příkladů kompozit zahrnujeme do výčtu příkladů také tyto ostatní grafické varianty.

i v našem lexikálním materiálu narážíme opakovaně, většinou se jedná o texty podobného charakteru nebo texty, které pojednávají o týchž věcech, např. o ekonomice, fast foodech, televizních zábavných pořadech, sportu atd. (*bigbag, big bike, big boss, bogboss, bigbradr, bigburger, big byznys, bigman, big men, big menu, bigmenu, bigmobil, big problém, big show, big šou* nebo *big story*), jiné zatím považujeme pouze za příležitostně vytvořené (např. *bighamburger, big name, big sportsman* nebo *big swing*). Ze slov domácího původu se jedná převážně o okazionalizmy, např. *big brukev, bigdemokrat, big duchařina, big pohoda, bigtáta, big ústa, big věc*, dále slovo s kombinací dvou komponentů *big hypervejce* a *bigvůl*. Jediným vícekrát zachyceným výrazem je *bigbratr* (vedle této podoby máme zachycenu i původní anglickou variantu *bigbrother* a počestělou podobu *bigbradr*). Výrazy *bigbratr, bigtáta* a *bigvůl* odkazují k televizní reality show BigBrother.

Z materiálu je zřejmé, že v současné češtině dosud nevzniká mnoho hybridních kompozit se členem *big-*. Důvodem může být fakt, že tento komponent je v češtině stále chápán jako cizí prvek, a tudíž se objevuje spíše v kontextu s dalšími cizími výrazy (převážně anglickými). Kontextů, v nichž by po *big (big-)* následovala slova domácího původu, jsme v našem lexikálním materiálu zachytili jen velmi omezené množství. Můžeme tedy konstatovat, že prefixoid *big-* zatím nestojí na stejné úrovni s ostatními jmenovanými komponenty, a s hodnocením jeho platnosti a funkce v současném jazyce budeme muset ještě nějakou dobu počkat.

3.3 PREFIXOIDY S VÝZNAMEM MENŠÍ MÍRY

3.3.1 PŮVODEM LATINSKÉ PREFIXOIDY

3.3.1.1 SLOŽENINY S PRVNÍM KOMPONENTEM MINI-

Prefixoid *mini-* odkazuje k latinskému slovu *minimus* – 'nejmenší' (superlativ od *parvus* – 'malý, skrovný, nepatrný'), v kompozitech tedy vystupuje ve zkrácené formě.

Podle SSJČ tvoří komponent *mini-* první část složených slov spojující část druhou s významem 'nejmenší' jako s její vlastností (*minisukně* – velmi krátká sukně). NASCS uvádí ve výkladu komponentu *mini-* výrazy 'nejmenší, nejkratší, malý'.

Slovníky NSČ 1, 2 (stejně P. Mitter 2003a, s. 144) uvádějí u prefixoidu *mini-* dva významy:

- 1) 'velmi malý, miniaturní',
- 2) 'velmi málo významný'.

K významu 2) dodává Mitter poznámku, že v něm se komponent *mini-* objevuje zatím jen velmi ojediněle (Mitter 2003a, s. 146), což dokládá také náš analyzovaný materiál.

Prefixoid *mini-* je podle výše jmenovaných jazykových prací vysoce produktivní a velmi hojně využívaný už několik desetiletí a samozřejmě také v současné češtině.²⁴ Popis v NSČ 1, 2 tuto skutečnost potvrzuje – v NSČ 1 je zahrnuto celkem 75 samostatných hesel začínajících prefixoidem *mini-*, jejichž řadu pak slovník NSČ 2 rozšiřuje o dalších 37 hesel. Zastoupena jsou přitom substantiva, adjektiva i adverbia, přejatá cizí slova, kompozita s oběma členy cizího původu i hybridní složeniny s druhým členem domácího nebo zdomácnělého původu. NSČ 1 uvádí výhradně substantiva, např. *minialbum*, *minianketa*, *minibaleníčko*, *minibar*, *minibistro*, *minicentrum*, *miničlovíček*, *minidemonstrace*, *minidílna*, *minigroteska*, *miniházená*, *miniinterrupce*, *minikino*, *minikonference*, *minikrámek*, *minikuchyně*, *minimistička*, *minimůstek*, *miniobchůdek*, *minipočítač*, *minipódiátka*, *minipostavička*, *miniprobém*, *minipřevrat*, *minireferendum*, *minirománek*, *minirybníček*, *miniskeč*, *minisouprava*, *ministezka*, *minišortky*, *minitělocvična* nebo *minivýstava*. NSČ 2 jmenuje také převážně substantiva, najdeme zde však také tři odvozená adjektiva (adverbia opět zastoupena nejsou). Z příkladů jmenujme alespoň *miniaférka*, *miniagentura*, *minibillboard*, *minicédéčko*, *minicédéčkový*, *minidisk*, *minidiskař*, *minidiskový*, *minifernet*, *minifestiválek*, *minikauza*,

---

²⁴ SSJČ uvádí u výkladu komponentu poznámku, že z důvodu hojného tvoření složenin s *mini-* v publicistickém stylu a slangu je slovník dále uvádí jen v přísném výběru.

minikauzička, minilexikon, minimyš, mininotebook, minipředstavení, minirampa, minirampový, minisystém, minivan, minivěž, minizemětřesení nebo minizoo.

Také v našem lexikálním materiálu převažují substantiva. Prefixoid *mini-* má ve větší části z nich význam 1 ('velmi malý, miniaturní'). Jako první skupinu pojmů můžeme vyčlenit označení různých předmětů, např. strojů, přístrojů a domácích spotřebičů: *minialarm, minibomba, miniCDplayer, minicomputer, minidepilátor, minidiktafon, MiniDisc-rekordér, minijeřáb, minijoystick, minikolotoč, minikuše, miniladička, minilaptop, minilednička, minilinka, minimobil, mininakládač, mininástroj, minipračka, mini-přijímač, minipřístroj, minirádio, minireprosoustava, minisadbovač, miniscanner, minisekač, miniskener, minispotřebič, minisuperpočítač, minišpion, minitiskárna, minitryska, minivýhybka (obraz.), minivysílačka, minivýtah nebo minizářivka, dále označení dopravních prostředků a související výrazy: miniasfaltka, miniautíčko, minidálnice, minijachta, minikapotáž, miniletadlo, minilokomotiva, minimikrobus, minimotorka, mininádrž, minináklad'áček, miniparník, miniraketoplán, minirypadlo, minitlumič, minitoyota, miniufo (mini-UFO), minivláček, minivlak, minivozítka, miniyamaha, miniželeznice nebo miniželeznička, dále jsme zachytili početnou skupinu slov pojmenovávajících oblečení: minibikiny, minibrusle, minikabelka, minikalhotky, minikombinéza, minikostýmek, minikraťasy, minikravata, minioblečení, minisvetřík, minitílko, minitop a miniúbor, kromě toho najdeme také označení potravin a související pojmy: minibonbon, minibramboráček, minibuřt, miničokoláda, minidrink, minihamburger, minikarbanátek, minikonzerva, minikuchařka, minilikérka, minipizza nebo minižaludek. Zbývají názvy rostlin a zvířat: minibrambořík, minifoxteriér, minigerbera, miniještěr, minikráva, minimazlíček, minipalma, minipes, miniprase, ministrom, minišelma a miništěp, označení knih apod.: minibrožurka, minikalendář, minikniha, miniknížka, minileporelo, minimapa, minipříručka, minislabikář nebo minivádemécum, dále pojmenování nástrojů: miničinely, minijehlička, minikladívko, minilopatička, minipilka, minipilník, mini-zámek nebo minizbraň*

a poslední skupina nezařazených výrazů z různých ostatních oblastí (převážně konkrétní): *minibalík, minibillboardík, minibox, minidisketa, miniDVD, minifóliovník, minijatky, minikarta, minikartička, minikonzola, minikonzole, minikostička, minikrém, minilod'ák, miniložisko, miniluneta, minimantel, mininahotinka* (sádrový trpaslík), *mininahrávka, minipamátník, minipasta, minipilulka, minirakev, minischodiště, minismyčka, ministan, minitahák, minitotem, minitrubička, minitužka* (minitužková baterie), *minivana* a *minižebříček*.

Druhý vyčleněný soubor výrazů tvoří pojmenování budov, prostor, přírodních ploch, oblastí apod., jako jsou např. *miniambasáda, miniantikvariát, minibyt, minibyteček, miničajovna, minielektrárna, minifórum, minigalerie, minigarsoniéra, minighetto, minihala, minihora, minihospůdka, minihypermarket, miniimpérium, minijarmark, minijez, minijezírko, minikancelář, minikancelářička, minikolona, minikolonáda, minikolonie, minikuchyňka, minilaboratoř, miniletiště, miniloft, minimlékárna, minimolo, minimuzeum, miniostrůvek, minipark, miniparket, minipivovar, miniplanetka, miniplantáž, minipódium, minipokoj, minipokojíček, minipole* (přen.), *minipoušť, minipracovna, miniprodejna, minipřístaviště, miniregion, minirezervace, minisalon, minisalónek, miniscéna, minisídliště, miniskleník, ministadionek, ministát, ministep, minisupermarket, minisvět, miniškolička, miniteplárna, miniteritorium, minitrh, minitribunka, minitržnice, miniúřad, miniveletrh, minivesnička, minivínárna, minivýčep, minizemička, minizóna* nebo *minizvěřinec*.

Třetí větší skupinu pojmů tvoří pojmenování osob, skupin osob, podniků, společností, institucí apod., často v přeneseném smyslu slova, např. *miniarmáda, minibanka, minibatman, minidav, minifirma, minifundista, minigigant, miniindián, minikapela, minilegie, minimanželství, minimiminko, minioligarcha, minipodnik, minipopulace, minipublikum, minirekordman, mini-soubor, minispojenec, ministranička, ministáb, minivydavatelství, minivýprava, minivýrobce, minizahrádkář* nebo *minizáložna*.

Jako čtvrtou skupinu jsme vyčlenili pojmenování různých literárních útvarů,²⁵ verbálních projevů a souvisejících pojmů, jako jsou *minianekdota*, *minianketka*, *miniantologie*, *minibásnička*, *minidebata*, *minidivadlo*, *minidrama*, *miniencyklopedie*, *miniesej*, *miniinscenace*, *minikomédie*, *minilekce*, *mininovela*, *minipohádka*, *miniprávidlo*, *miniproslov*, *miniprotest*, *minipřednáška*, *minirozhovor*, *miniroztržka*, *miniscénář*, *miniscénářiček*, *miniseznam*, *minismlouva*, *miniteorie*, *minivěta* nebo *minizpověď*. K těmto výrazům by bylo možné přiřadit ještě další pojmy označující výsledky lidské činnosti především uměleckého charakteru jako *miniepizoda*, *minifilm*, *minihoror*, *minimotiv*, *minimotivka*, *minimuzikál*, *ministřílečka* (druh počítačové hry) nebo *minisymfonie*, ale i další více či méně související výrazy, např. *miniexpozice*, *miniinstalace*, *minikolekce*, *mini-mass-medium*, *minipočin*, *miniposlechovka*, *miniprofil*, *minirecese*, *miniretrospektiva*, *minirevival*, *minišňůrečka* (turné), *minitour*, *minitrik*, *miniturné* nebo *minivýstavka*.

Další skupinu výrazů tvoří pojmy z oblasti ekonomie, finančnictví, pojišťovnictví, politiky či veřejné správy, např. *minibilance*, *miniboom*, *miniekonomika*, *minigrant*, *minikoncepce*, *minikrach*, *minikrize*, *minináklady*, *miniobrození*, *miniplat*, *miniprogram* (volební), *minipůjčka*, *minireklama*, *minirozpočet*, *miniúvazek*, *miniúvěr*, *minizakázka* nebo *minizměna*. Kromě toho můžeme jmenovat několik slov označujících společenské akce, události atd., např. *miniaféra*, *minidražba*, *miniexkurze*, *minihostina*, *minikoncert*, *miniloterie*, *minipotlach*, *miniprohlídka*, *minisemestr*, *minisummit*, *minisvatba* nebo *minivzpousta* a různé procesy, stavy, nemoci apod., např. *miniepidemie*, *minikúra*, *minimasáž*, *minimor*, *mininarkóza*, *miniotřes* nebo *minirelax*.

Poměrně obsáhlý soubor výrazů tvoří také pojmy z oblasti sportu, v nichž má prefixoid *mini-* často ještě další významový odstín kromě základního významu 'malý'. Jedná se např. o pojmenování sportů (často zde *mini-* znamená zkrácenou verzi původního závodu, hry atd.), sportovních kategorií apod. Z příkladů jmenujme *minibasketbal*, *minibike*, *minicyklus*, *minijunior*, *minikolo* (závodu), *minikopaná*, *minikorida*, *miniliga*, *minináskok*,

²⁵ V této skupině výrazů konkuruje komponentu *mini-* do jisté míry synonymní prefixoid *mikro-* (viz kapitolu 3.3.2.1).

miniolympiáda, minislalom, minisport, minitriatlon, miniturnaj, miniutkání, minivystoupení, minižačka nebo *minižákyně*.

Zbývá několik výrazů nezařazených do výše vyčleněných skupin pojmenování, která často označují abstraktní skutečnosti, např. *miniaplikace, miniatak, minibáze, minibrowser, minidějiny, minidetail, minidíra, minidistribuce, minidroga, minidžobík, miniekosystém, miniformát, minihistorie, minihormon, miniinternet, minijamka, minijednotlivost, minijob, miniobjem, minipardon, minipocit, minipružkumník, minirecept, minirozměr, minirozšíření, minisekce, minisenzor, miniserver, minispojení, minisrážka, minisrovnání, minisviňárna, minitechnika, minitip, minitrapéz, minitrhlina, miniúčast, minivlna, minizdroj* a *minizvěrstvo*.

P. Mitter upozorňuje ve své práci na množství slov expresivního charakteru, jež mají jako základ deminutivum, často s emocionální modifikací (Mitter 2003a, s. 145). Tato skupina výrazů je hojně zastoupena také v našem lexikálním materiálu, můžeme tedy soubor slov uvedených v NSČ 1, 2 a u Mittera (2003a) rozšířit o další podobné výrazy převážně příležitostného charakteru,²⁶ jako jsou např.: *minianketka, miniautíčko, minibásnička, minibillboardík, minibramboráček, minibrožurka, minibyteček, minidžobík, minihospůdka, minijehlička, minijezírko, minikanceláříčka, minikartička, minikladívko, miniknížka, minikostička, minikostýmek, minikuchyňka, minilednička, minilopatička, minimazlíček, minimiláček, minimistrovstvíčko, minimotivek, mininahotinka, mininákladáček, miniostrůvek, minipilka, minipokojíček, minisalónek, miniscénáříček, ministranička, minisvetřík, miniškolička, minišňůrečka, minitrhlina, minitribunka, minitrubíčka, minivesnička, minivláček, minivozítka, minivýstavka, minizemička, minižebříček* nebo *miniželeznička*.

Kromě uvedených substantiv máme v materiálu zachycenu také menší skupinu adjektiv. Někdy se jedná o adjektiva odvozená od substantiv nesoucí jejich význam, jindy jde o spojení adjektiva se substantivem, přičemž prefixoid *mini-* zde určuje celé sousloví. Komponent přitom vystupuje v obou

---

²⁶ Část z těchto slov jsme už jmenovali v rámci výše uvedených pojmových skupin.

z uvedených významů ('velmi malý, málo významný'), často však nelze přesně určit hranici mezi nimi (zvláště když se setkávají v jednom slově). Můžeme uvést např. výrazy jako *minianketní otázka*, *miniběžecká*, *minibiková dráha*, *minibotanická*, *minizologická zahrada*, *minigeologický park*, *miniburzovní trh*, *miniCD přehrávač*, *minidivadelní představení*, *minidomácí varhany*, *miniinvazivní operace*, *minimarshallův plán*, *minimobilní kancelář*, *mininahrávací přístroj*, *miniopen scéna*, *minioperační systém*, *minipočítačový systém*, *minipřípravný zápas*, *mini-přívodný kontakt*, *minirozlučkový večírek*, *ministanové městečko*, *minisystémová konstrukce*, *minitužkové baterie*, *minivládní triptych*, *minizinový časopis* nebo *miniživnostenský list*. Kromě substantiv a adjektiv se nám podařilo zaznamenat také jedno sloveso – *minirecenzovat* (napsat minirecenzi na něco).

Na základě uvedeného pojednání můžeme potvrdit původní konstatování o tom, že prefixoid *mini-* je v současné češtině vysoce produktivní prostředek slovotvorby, který se spojuje téměř neomezeně se slovními základy cizího i domácího původu a vytváří také značné množství hybridních kompozit. Mnoho výrazů spadá do oblasti profesního vyjadřování (např. oblast techniky, mechaniky – hudební, počítačové, motoristické) nebo slangu. Častým opakováním v podobných kontextech se jejich význam vyhraňuje, zkonkrétňuje a získávají tak téměř terminologický charakter. Jiná slova naopak zůstávají stále v rovině příležitostného použití. Kromě toho slouží často výrazy s prefixoidem *mini-* pro potřeby expresivního vyjadřování. Převážnou část příkladů z námi excerpovaného materiálu tvoří substantiva, v mnohem menší míře jsou zastoupena adjektiva, adverbia jsme nezachytili žádná (podobné je také rozložení lexikálního materiálu ve slovnících NSČ 1, 2).

3.3.2. PŮVODEM ŘECKÉ PREFIXOIDY

3.3.2.1 SLOŽENINY S PRVNÍM KOMPONENTEM MIKRO-

Prefixoid *mikro-* pochází z původně řeckého slova *mikros* – 'malý'. Stejně jako většina zmiňovaných prefixoidů je také tento komponent polysémní.

Podle SSJČ tvoří komponent *mikro-* první část složených slov spojující část druhou s významem 'malý', a to 1) jako s její vlastností (*mikrokosmos* – malý svět), 2) jako s jejím předmětem, (*mikroanalýza* – analýza malého množství látky), 3) v názvech jednotek míry k označení milióntého dílu měrové jednotky základní (*mikrovolt* – milióntina voltu). NASCS uvádí při výkladu komponentu dva významy:

- 1) 'malý, malo-, málo',
- 2) 'miliontina' (jednotky).

Slovník NSČ 1 vykládá prefixoid *mikro-* jako 'malý, nepatrný', v NSČ 2 najdeme kromě tohoto významu ještě jeden další, a to 'mikroekonomický' (k němu však ani NSČ 2, ani náš lexikální materiál neudává mnoho příkladů). Dále pak P. Mitter uvádí při výkladu komponentu ještě další význam 'mikrofotografický', ze slov spadajících do této skupiny však jmenuje pouze pojmy *mikrosnímek* a *mikrofotografie* (Mitter 2003a, s. 137).

Prefixoid *mikro-* je podle výše jmenovaných jazykových prací vysoce produktivní a velmi hojně využívaný už delší dobu a zvláště pak v současné češtině.²⁷ Popis v NSČ 1, 2 tuto skutečnost potvrzuje – v NSČ 1 je zahrnuto celkem 18 samostatných hesel začínajících prefixoidem *mikro-*, jejichž řadu pak slovník NSČ 2 doplňuje o dalších 33 hesel. V NSČ 1 jsou zastoupena jen substantiva (*mikroekonomika*, *mikroesej*, *mikroexperiment*, *mikrofiltr*, *mikrohra*, *mikrokoncentrace*, *mikronáradí*, *mikronástroj*, *mikrookamžik*, *mikroport*, *mikrosoustředění*, *mikrospolečnost*, *mikrotunel*, *mikrotuneláž*,

---

²⁷ SSJČ uvádí u výkladu komponentu poznámku, že z důvodu hojného tvoření složenin s *mikro-* v publicistickém stylu a slangu je slovník dále uvádí jen v přísném výběru.

mikrotuneling, mikrovlnka, mikrovlnný a mikrovrtáčka), kromě přejatých slov se základy cizího původu se ve slovníku nachází také dost hybridních složenin. NSČ 2 pak zahrnuje jak substantiva (*mikrobrowser, mikročas, mikrofirma, mikrohistorie, mikrohologram, mikrokapsle, mikropivovar, mikroplatba, mikropohlížeč, mikropůjčka, mikroregion, mikrorobot, mikrosouboj, mikrosukně, mikrosystém, mikrotrend, mikrotřída, mikrotunelování, mikroutěrka, mikroúvěr, mikrovan, mikroventilace, mikrovětrání, mikrověž*), tak adjektiva, nejčastěji odvozená od substantiv vyložených v následujících nebo předcházejících heslech (*mikrohistorický, mikrojemný, mikroplatební, mikropůjčkový, mikroregionální, mikroúvěrový*), najdeme zde také jedno adverbium (*mikroplatebně*) a na závěr dokonce dvě slovesa (*mikroplatit a mikrovlnit*). U mnoha z těchto hesel uvádí slovník poznámku o tom, v jaké jazykové oblasti se ten který pojem uplatňuje (počítače, bankovníctví, ekonomika nebo sport).

Převážnou část příkladů s komponentem *mikro-* ve významu 'malý, nepatrný' tvoří termíny a profesní výrazy z nejrůznějších oborů (zejména technických), přitom však z daných kontextů není vždy možné určit, do jaké míry se to které slovo terminologizovalo. Většinou se jedná o substantiva nebo od nich derivovaná adjektiva. Protiklad komponentu *mikro-* zde představuje prefixoid *makro-*, přičemž často stojí tato slova v textech vedle sebe.²⁸ Poměrně obsáhlou skupinu tvoří slova z oblasti počítačové techniky apod. (tiskárny, kopírky, mobily), jako jsou *mikroarchitektura, mikročip, mikročipový, mikrodioda, mikrodisk, mikrodrive, mikrodrajv, mikrofax, mikrofilmování, mikroinformatický, mikroinformatika, mikrokanálový, mikrokapka, mikronotebook, mikroposuv, mikrořádek, mikrotext, mikrotlačítko* nebo *mikrotlačítkový*. Další soubor obsahuje odborné pojmy z lékařské (zejména chirurgické) techniky, jako jsou *mikroanalyzátor, mikroinjekce, mikroinvasivní, mikrokeratom, mikromanipulace, mikromanipulační, mikrooptika, mikroponorka* nebo *mikropumpa*, dále jsme zachytili pojmy z oblasti dopravních oborů jako *mikroanténa, mikroklapka, mikrolétadlo*,

---

²⁸ Příklady těchto izolexémních dvojic viz v kapitole 3.2.2.4 zabývající se prefixoidem *makro-*.

mikroletoun, mikromotor, mikrovětroň nebo *mikrovrtulník*, několik slov pochází z oboru fotografování, např. *mikrodisplej, mikrokamera* nebo *mikrofilmování* a z oblasti hudební techniky, např. *mikroadapter, mikroladění* a *mikrowalkman*. Dále zbývá poměrně obsáhlý vzorek materiálu z některých dalších oborů: *mikroelektrárny, mikroelektrárna, mikroelektroenergetika, mikroelektromechanický, mikrohnízdo, mikroklimatizace, mikroklimatizér, mikroforma, mikrolitografie, mikromechanický, mikromechanika, mikromontáž, mikroprojektil, mikroprojektilový, mikropřepínač, mikropřístroj, mikropřístrojový, mikrorobotika, mikrosenzor, mikrosenzorový, mikros pára, mikrostroj, mikrostřela, mikrosyntéza, mikrosystémový, mikrotechnický, mikroopracování, mikrotrubička, mikrotryska, mikroturbína, mikrotužkový, mikrouzávěr, mikroventilační, mikrovysílač, mikrozařízení, mikrozrcadlo, mikrozrcátko* nebo *mikrožárovíčka*.

Kromě technických výrazů jsme zaznamenali také skupinu pojmů spadajících do okruhu bankovníctví, ekonomiky, managementu, politiky atd. V některých těchto slovech má prefixoid *mikro-* kromě významu 'malý' také význam 'mikroekonomický', uvedený v NSČ 2. Z příkladů jmenujme alespoň *mikročástka, mikrofundace, mikrokonto, mikrokredit, mikromanagement, mikromanažer, mikromanažování, mikromarketingový, mikropeníze, mikroplacení, mikroplacený, mikroplatitelný, mikropolitický, mikropolitika, mikrořešení, mikrotransakce* nebo *mikroúroveň*. Do této skupiny výrazů patří také dvě slovesa: *mikrohradit* a *mikromanažovat*.

Další samostatnou skupinou pojmů jsou výrazy z oblasti kosmetiky. Pokud se jedná o slova označující různé kosmetické přípravky (gely, krémy, masti apod.), přináší s sebou prefixoid *mikro-* významový odstín 'jemný'. Uvedme např. pojmy jako *mikroabsorbent, mikroemulze, mikrohoubička, mikromasáž, mikroobrušování, mikroperleť, mikropigment, mikropigmentový* nebo *mikro-pudr*.

Zbývající část materiálu zahrnuje výrazy příležitostné, spadající většinou do oblasti běžné komunikace, publicistiky atd., které jsme zaznamenali v neodborných textech. Některé z těchto výrazů však mohou

současně fungovat také v profesních oblastech, nebo se postupně mohou vyvinout až do podoby odborných termínů. Někdy s sebou prefixoid *mikro-* vnáší do kompozita nádech expresivity nebo alespoň jazykové aktualizace daného základového slova. Význam komponentu zůstává 'malý, nepatrný', někdy také 'bezvýznamný'. Substantiva můžeme rozdělit do několika podskupin, např. se jedná o věci, předměty (*mikroautíčko, mikrobusek, mikrohračka, mikro Jehla, mikrokalhoty, mikrokamerka, mikroknihy, mikrokoloběžka, mikrokostka, mikrokytara, mikromalba, mikrominiatura, mikrominisukně, mikromozaika, mikronálož, mikropenis, mikro-obrázek, mikroplavky, mikrostránka, mikrošatečky, mikrořezba, mikrošroubovák, mikroštěp, mikroštětec a mikroznámka*), dále stavby, prostory, oblasti, plochy apod. (*mikrobyteček, mikromonarchie, mikroparcelka, mikrorajón, mikroskleník, mikrostánek, mikrostát, mikroteritorium*), zvířata (*mikrobrouk, mikrohmýz, mikromonstrum*), osoby a skupiny osob (*mikrokolega, mikrokolektiv, mikrokomunita, mikromág, mikropodnikatel, mikropředák, mikrostrana* (politická), *mikrošpion, mikrotým, mikrožena*), výsledky lidské mentální nebo mluvní činnosti, vlastnosti, pocity apod. (*mikroanekdota, mikrodialog, mikrodrama, mikrohysterie, mikroimprovizace, mikrointeligence, mikrointerview, mikrokampaň, mikroopera, mikropíseň, mikropísmo, mikropříběh, mikrosoud, mikrošot, mikroúvaha, mikrovýraz, mikrovysvětlení, mikrozamilovanost*) a mnohá další slova (*mikroazyl, mikrodějiny, mikroexploze, mikroghetto, mikrokravina, mikrokravinka, mikrokriminalita, mikromagie, mikromechanismus, mikromise, mikroosud, mikrootřes, mikroprobuzení, mikrorevoluce, mikrosummit, mikrosegment, mikroskopičina, mikrosonda, mikrostopa, mikrosvoboda, mikrotečka, mikrotřes, mikroudálost, mikrozáklad, mikrožánět, mikrozemětřesení a mikroživina*). Z adjektiv jsou to např. *mikrobotanický, mikrokulturní, mikrorevoluční, mikroskleníkový, mikroskupinový, mikrotýmový* nebo *mikrozavlažovací*.

Z uvedených příkladů vyplývá, že prefixoid *mikro-* je v současné češtině bohatě využívaným slovotvorným prostředkem, pomocí nějž vznikají jak slova terminologického charakteru, tak výrazy expresivní. Kromě přejatých slov máme zastoupen také poměrně obsáhlý soubor hybridních složenin s tímto

komponentem. Ve významu 'malý, nepatrný' je tedy tento komponent produktivní (viz i Mitter 2003a, s. 136-137).

3.3.2.2 SLOŽENINY S PRVNÍM KOMPONENTEM NANO-

Prefixoid *nano-* pochází z řeckého slova *nanos* – 'trpaslík' (*nanichos* – 'trpasličí'). Jako většina ostatních prefixoidů je také tento komponent v češtině polysémní.

SSJČ výklad komponentu *nano-* neuvádí. V NASCS jsou u tohoto prefixoidu uvedeny dva významy:

- 1) 'malost, trpaslictví',
- 2) 'miliardtina základní fyzikální jednotky'.

NSČ 1 prefixoid *nano-* do výkladu nezahrnuje, ani zde nenajdeme příklady slov začínajících tímto komponentem. NSČ 2 pak *nano-* vykládá podobně jako NASCS. Významy uvádí pouze v opačném pořadí a k významu 2 ('miliardtina základní fyzikální jednotky') dodává ještě 'vztahující se k nanotechnologii, na ní založený'. P. Mitter (2003a) výklad prefixoidu *nano-* do své práce nezahrnuje.

Ve slovníku NSČ 2 najdeme celkem 18 hesel začínajících prefixoidem *nano-*, převážně se jedná o substantiva (kromě čtyř adjektiv je zastoupeno také jedno adverbium), vedle slov s cizími slovními základy jsou zastoupena také hybridní kompozita (např. *nanočip*, *nanokapsle*, *nanomedicína*, *nanomedicínský*, *nanopočítač*, *nanopřístroj*, *nanorobot*, *nanorozměr*, *nanorozměrový*, *nanosoučástka*, *nanostroj*, *nanotechnický*, *nanotechnika*, *nanotechnolog*, *nanotechnologicky*, *nanotechnologický*, *nanotechnologie*, *nanovýroba*).

V našem lexikálním materiálu jsou pojmy s komponentem *nano-* zastoupeny poměrně bohatě, můžeme tedy doložit příklady k výše uvedeným významům 1 ('malý, miniaturní') i 2 ('miliardtina'). Především se jedná

o profesní výrazy a o termíny z oblasti nanotechnologie, podstatně méně najdeme příležitostné výrazy vyskytující se v neodborných textech.

Ve významu 'nanotechnologický, založený na nanotechnologii, pracující s nanotechnologiemi nebo nanotechnologickými metodami' můžeme uvést např. pojmenování nových technických oborů a související pojmy, jako jsou *nano-architekt*, *nanobáze*, *nanobiotechnologie*, *nanobudoucnost*, *nanodesign*, *nanoelektronika*, *nanoéra*, *nanofirma*, *nanogenetika*, *nanochemie*, *nanochirurg*, *nanochirurgie*, *nanoinženýrství*, *nanokomunita*, *nanokonstruktér*, *nanolaboratoř*, *nanoléčba*, *nanolékař*, *nanolékařství*, *nanologie*, *nanomechanika*, *nanomechanismus*, *nanooblast*, *nanopostup*, *nanoprogram*, *nanoprojekt*, *nanoprůmysl*, *nanorevoluce*, *nanotechnik*, *nanověda*, *nanověk*, *nanovymoženosť*, *nanovýzkum*, *nanovzdělávání* (substantiva) nebo *nanoelektromechanický*, *nanoelektronický*, *nanochirurgický*, *nanotechnologický* a *nanovědecký* (odvozená adjektiva a adverbia).

Ve významu 2 ('miliardtina jednotky, měřitelný v nanojednotkách') jsme mnoho slov nezaznamenali, jmenovat můžeme třeba *nanočasový*, *nanogramový*, *nanohodnota*, *nanojednotka*, *nanoměřítko*, *nanometrický*, *nanometrový*, *nanorozměrný*, *nanorozsah*, *nanosekundový*, *nanoskopický* nebo *nanovelikost*. Některé z těchto výrazů se však mohou svým významem blížit třetí skupině slov, a to kompozitům, v nichž má prefixoid *nano-* význam 'miniaturní, nepatrný'.

Do této třetí skupiny (s významem 'miniaturní, nepatrný') patří nejvíce příkladů, které náš lexikální materiál zahrnuje. Některé pojmy fungují téměř jako termíny v oblasti nanotechnologických oborů, některé jsou profesními výrazy použitými třeba jen příležitostně. Většinou se jedná o přístroje, věci, předměty nebo materiály využívané v těchto oborech a jejich miniaturní součástky nebo části, např. *nanopřístroj*, *nanobomba*, *nanobot*, *nanočástečka*, *nanočástice*, *nanočerpadlo*, *nanočidlo*, *nano-dávkoř*, *nanodetektor*, *nanodrát*, *nanodrátok*, *nanodružice*, *nanofiltr*, *nanogenerátor*, *nanohříděl*, *nanopřístroj*, *nanokeramika*, *nanokloub*, *nanokolečko*, *nanokompozit*, *nanokompozitum*, *nanokrystal*, *nanokulička*, *nanomagnet*, *nanomařinka*,

nanomateriál, nanomotor, nanomotorek, nanonástroj, nanoobjekt, nanopás, nanopásek, nanopero, nanopinzeta, nanoplavidlo, nanoponorka, nanoprášek, nanoproduct, nanoprvek, nanopřevod, nanopřevodovka, nanorobohlína, nanorobotek, nanoservomotorek, nanoskříň, nanoskříňka, nanosnímač, nanostrojek, nanostruna, nanostřela, nano-supermateriál, nanotextilie, nanotovárna, nanotranzistor, nanotrubice, nanotrubička, nanotrubka, nanotryska, nanotubulus, nanoventil, nanovětráček, nanovláček, nanovláknno, nanovodič, nanovožidlo, nanozařízení nebo nanozit. Tuto obsáhlou skupinu substantiv můžeme doplnit ještě adjektiva odvozená z těchto substantiv, např. *nanočásticový, nanokompozitní, nanokeramický, nanokrystalický, nanomateriálový, nanorobotický, nanotextilní, nanotrubicový, nanotrubičkový, nanotrubkový, nanovláčkenný a nanovláknový.* Dále ještě zbývají obecnější výrazy (substantiva a adjektiva), jako jsou *nanobakterie, nanoemulze, nanoharfa, nanolékárna, nanonávada, nanoobvod, nanopěna, nanopigment, nanopodkožní* (prefixoid zde určuje celé spojení i s následujícím substantivem: *nanopodkožní zařízení*), *nanopovlak, nanoprostor, nanoslupka, nanostruktura, nanostrukturní, nanostrukurovaný, nanosubsystem, nanosystem, nanotekutý* nebo *nanozbraň.* Z příležitostně utvořených slov použitých v běžných publicistických textech jsou to pak výrazy *nanochvíle, nanokytara, nanolék* (pomáhající ve zcela nepatrném množství), *nanopíseň, nanosliz a nanosvět.*

Komponent *nano-* je tedy v současné češtině poměrně rozšířený a vysoce produktivní především v odborném jazyce, kromě slov s cizími slovními základy vzniká také mnoho hybridních složenin a další nárůst lze s největší pravděpodobností ještě očekávat. V oblasti běžného dorozumívání a publicistiky je komponentu *nano-* využíváno zatím jen minimálně. Zatím tedy nemůžeme potvrdit očekávání Z. Opavské, která uvádí, že se komponent *nano-* může (ale nemusí) začít profilovat ve svém determinologizovaném významu jako krajní člen na škále od nejvyšší po nejnižší míru (Opavská 2003, s. 41). Z důvodu své omezené spojitelnosti nevystupuje *nano-* v konkurenci k dalším dvěma prefixoidům znamenajícím menší míru vlastnosti *mini-* a *mikro-*²⁹ (izolexémních dvojic s těmito komponenty najdeme jen málo;

²⁹ Viz kapitoly o komponentech *mini-* 3.3.1.1. a *mikro-* 3.3.2.1.

zajímavé je např. slovo *nanoaturizace* utvořené na základě pojmu *miniaturizace*, častější jsou pak synonymní výrazy jako *nanochvíle* a *mikrookamžik* a podobně).

4. SPECIÁLNÍ ČÁST

4.1 ÚVOD

V následující části naší práce věnujeme pozornost některým konkrétním otázkám spojeným s funkcí internacionálních prefixoidů v současné češtině. Zajímat nás budou zejména vztahy mezi jednotlivými přejatými prefixoidy (např. synonymie, antonymie, vzájemná konkurence, významové překrývání atd.) a zároveň vztahy k prefixoidním komponentům domácího původu (*vele-*, *velko-*, *pidi-* ad.). Kromě toho věnujeme jednu kapitolu kontextovým otázkám a fungování prefixoidů v rámci širšího textu (na úrovni sousloví, větného celku nebo v rámci celého konkrétního komunikátu).

Protože charakter následujících kapitol je podstatně odlišný od předcházející teoretické části práce, vyžaduje také odlišný přístup k materiálu. Abychom mohli naše předpoklady a závěry řádně doložit, pracujeme s širším souborem textů a příkladů. Nejedná se výhradně o nejnovější slovní zásobu, korpus excerpovaného lexikálního materiálu tvoří texty cca od poloviny 90. let až do dneška. V případech, kdy citujeme celé věty a širší kontexty daných slov, uvádíme na jejich konci také odkazy na příslušné zdroje. Součástí těchto odkazů je databáze, v níž jsme daný kontext zachytili (NIT – mediální databáze společnosti Newton Information Technology, ÚJČ – lexikální databáze Ústavu pro jazyk český AV ČR, ČNK – databáze Českého národního korpusu), název periodika, pořadu, publikace nebo internetového serveru, v němž byl daný text publikován či uveden, a datum publikování (popř. rok vydání). Pro účely práce uvádíme pouze nezbytně nutně široký kontext daných výrazů, proto někdy krátíme nepodstatné části textů (vynechávky jsou vždy naznačeny třemi tečkami). Výrazy, o které se nám jedná, v uvedených kontextech podtrháváme.

4.2 KUMULACE PREFIXOIDŮ V RÁMCI JEDNOHO SLOVA

Problému kumulace kvantifikačně-intenzifikačních prefixoidů v rámci jedné lexikální jednotky si v poslední době všimlo už několik autorů (srov. např. příspěvek Z. Opavské 2006 nebo menší poznámky v Šmídová 2000, Mitter 2005a). Také náš lexikální materiál obsahuje velké množství výrazů, v jichž je zastoupen více než jeden prefixoid, tudíž je možné se tímto aspektem zabývat hlouběji.

Příklady, které budeme jmenovat, patří ve velké většině do skupiny okazionalizmů. Představují tak konkrétní potřebu mluvčích jazykově ozvláštnit ("vyšperkovat") svůj projev, dodat mu na osobitosti, naléhavosti nebo expresivitě. Okazionální výrazy, ve kterých se kumulují kvantifikačně-intenzifikační prefixoidy, se proto vyskytují zvláště v textech, v nichž může mluvčí vyjádřit svůj (zpravidla hodnotící) postoj ke skutečnosti, především tedy v textech publicistického a obdobného charakteru (Opavská 2006, s. 9). Některé z uvedených příkladů se objevují v materiálu častěji, ani u nich však nelze mluvit o ustálenosti nebo o jednotném užívání, pokud jde o funkci a význam. Podle našeho názoru se jedná spíše o náhodné výskyty na více místech současně, nebo o opakování nápadně znějících slov v různých kontextech u různých autorů, avšak bez významového, funkčního a stylistického ustálení daného pojmu v jazyce.

U profesionalizmů a terminologizmů bývá kumulace morfémů s kvantifikačně-intenzifikačním významem na začátku slova spíše výjimkou, ačkoliv jejich počet také není zcela zanedbatelný. V těchto slovech se obvykle kumulují komponenty s částečně rozdílným (speciálním) významem, přičemž každý nový komponent determinuje celý slovní základ, ke kterému se připíná, tedy i s následujícím prefixoidem (např. slovo *ultramikroskopický*). V takových případech pak nebývá pohromadě více komponentů než dva. Naopak ve výrazech okazionálního charakteru se kumulují prefixoidy chápané synonymně, přičemž jejich význam se jakoby sčítá, a teprve všechny společně

determinují následující slovní základ (např. slovo *superhypermegamarket*). Pokud dochází ke kombinaci prefixoidů s významem větší a menší míry v jednom slově, pak je situace pochopitelně jiná – komponent stojící na kraji výsledného slova určuje celý slovní základ včetně dalších prefixoidů (např. *hyperminisukně* nebo *minimaxipuberta*).

Podle zjištění Z. Opavské se kombinace prefixoidů připojují zejména k substantivům, méně pak k adjektivům (Opavská 2006, s. 9), s čímž můžeme do jisté míry souhlasit (adjektiva tvoří v našem lexikálním materiálu pětinu příkladů, substantiva zbývající čtyři pětiny). Kromě toho se nám podařilo zachytit také jedno adverbium (*superhypermaximálně*). Můžeme tedy konstatovat, že adverbia, slovesa nebo další slovní druhy nejsou mezi výrazy s větším počtem prefixoidů v současné češtině zastoupeny (a pokud ano, jedná se jen o minimální počet příkladů). Převážnou část materiálu tvoří výrazy, ve kterých se kombinují internacionální komponenty, výjimkou však nejsou ani kombinace přejatých a domácích komponentů (např. *hypervelkoměsto*). Protože se jedná převážně o výrazy okazionalního charakteru, řazení prefixoidů se často neřídí žádnou logikou, spíše je mluvčí kombinují podle toho, jak jim to vyhovuje, nebo jak jim dané komponenty přicházejí na mysl. Někdy však může autor seřadit dané komponenty také podle míry intenzity (např. po škále *super-*, *hyper-*, *mega-*, *giga-*) buď vzestupně (*superhypermoderní*), nebo sestupně (*hypersuperdieta*), avšak ne vždy je jasné, že je tak skládá úmyslně.

Obzvláště expresivně působí takové výrazy, ve kterých se kombinuje nadměrné množství prefixoidů (Opavská 2006, s. 11 uvádí jako anomální počet čtyři nebo pět komponentů), nebo takové, ve kterých je expresivita vyjádřena zapojením nějakého méně obvyklého, zvláštního komponentu (např. výraz *megasuperluxusúžasný*, v němž je použit komponent *luxus-*, který se ve skupině kvantifikačně-intenzifikačních prefixoidů v češtině nevyskytuje). V kontextu internacionálních prefixoidů tak může jako ten zvláštní prvek vystupovat prefixoid domácího původu (např. *superveležrádce*).

Další část kapitoly bude věnována konkrétním příkladům jednotlivých výrazů s kombinací více prefixoidů. Nejprve se podíváme na dubletní použití

jednoho a téhož prvního členu. V takových slovech mívá první komponent zpravidla adverbialní význam 'pořádně, mimořádně, maximálně, skutečně' a další komponent je použit nezávisle na něm v jednom ze svých vlastních významů, např. *supersuperčlověk* – mimořádně skvělý člověk, *ultraultraortodoxní* – zcela krajně ortodoxní, *miniminibus* – opravdu malý autobus apod. Někdy se první členy připínají k poměrně ustáleným pojmům, které už jeden prefixoid obsahují. Tato slova pak můžeme interpretovat více způsoby: buď budeme chápat základové slovo i s nejbližším komponentem vcelku (*miniminigolf* – ještě o něco zmenšená varianta minigolfu, *extraextraligový* hráč – nejlepší z extraligových hráčů), nebo můžeme význam obou prefixoidů spojit do jednoho (*supersupermarket* – obrovský, nadmíru velký market, *miniminishukně* – mimořádně krátká sukně). Z dalších podobných slov jmenujme ještě *supersuperfinále*, *supersuperfinálovky*, *supersuperkoalice*, *supersuperkoaliční*, z domácích např. *veleveletrh*. Ostatní příklady pak tvoří slova, ve kterých jsou prefixoidy relativně samostatnou součástí (nestávají se tedy ani potenciálně součástí slovního základu). Jedná se o typické příležitostně utvořené výrazy jako např. *miniminianketa*, *miniminibonbon*, *miniminishow*, *miniminirolička*, *megamegafilm*, *extraextranový* nebo domácí *veleveleúspěšný*. Mimo to jsme zaznamenali také slova se třemi totožnými počátečními komponenty jako *mikromikromikroskopický*, *megamegamegatuna* a *supersupersuperstroj*.

Nejvíce jsou v našem lexikálním materiálu zastoupeny výrazy, v nichž se kombinují dva prefixoidy s významem větší míry, v menší míře se jedná o kombinace komponentů s rozdílným významem. Jako první stojí nejčastěji prefixoid *super-*. Do skupiny odborných slov, profesionalizmů, slangových výrazů a dalších slov, ve kterých se jeden prefixoid chápe již jako relativně neoddělitelná součást slova, můžeme zařadit slova, jako jsou např. *supergigabitový*, *superhypermarket*, *superhypermarketový*, *superhypertrofie*, *supermakrofotografie*, *supermakrorežim*, *supermegafon*, *supermegapole*, *supermikrovlákn*, *superminibus*, *superminikára*, *superminishukně*, *superminishukýnka*, *superminižactvo*, *superultravakuum*, *superultrazvuk*, *superveletrh* a *superveľkoměsto*. V těchto případech vystupuje *super-* většinou

ve významu 'velmi, nadmíru', pomocí kterého zesiluje význam celého slovního základu. Další slova představují okazionalizmy, v nichž vystupuje *super-* ve významu 'velmi, nadmíru', nebo ve významu 'prvotřídní, mimořádný, výjimečný; prvotřídně, mimořádně, výjimečně'. Význam prefixoidů se zde kumuluje, sčítá a společně určují následující slovní základ. K tomu lze zařadit i zájmenné kompozitum *supermeganečo*. Ze substantiv sem patří výrazy jako *superhyperobchod*, *superhypertrafika*, *superhypertrhák*, *superhypervejce*, *superultraliberalismus*, *supermakroden*, *supermegaakce*, *supermegabageta*, *supermegafičák*, *supermegafilm*, *supermegaklystýr*, *supermegakoktejl*, *supermegakoncert*, *supermegaman*, *supermegamarket*, *supermegaměsto*, *supermegaobr*, *supermegapočítač*, *supermegapořad*, *supermegaprojekt*, *supermegasíla*, *supermegašášlik*, *supermegašou*, *supermegašpíz*, *superminiauto*, *superminiautomobil*, *supermininovela*, *superminipolštář*, *superminirádio*, *superminirobot*, *supertophvězda*, *supervelkoformát*. Z adjektiv můžeme jmenovat výrazy *supergigaastronomický*, *superhyperskvělý*, *supermegaobrovský*, *supermegatrapný*, *superultravytrvalostní*, *supervelkoformátový*, *supervelkokapacitní*, *supervelkokoaliční* nebo *supervelkoplošný*.

Dalším frekventovaným prefixoidem je *hyper-*. Příklady opět rozdělíme do dvou podskupin – odbornější výrazy, v nichž první člen determinuje celé následující kompozitum, a okazionalizmy, v nichž se ve většině případů význam všech prvních komponentů sčítá. V prvním případě vystupuje komponent *hyper-* ve významu 'nadměrný, nadměrně'. Jako příklady poslouží např. slova *hypersuperman*, *hypersupermarket*, *hypersupermarketník* (o osobě), *hypersuperlativ*, *hyperveletrh* nebo *hypervelkoměsto*. Do druhé skupiny pak řadíme poměrně větší soubor výrazů, ve kterých má často *hyper-* kromě významu 'nadměrný, nadměrně' také význam 'velký, velko-'. Jedná se o slova jako *hypermegafilm*, *hypermegamarket*, *hypermegaportál*, *hypermegaprak*, *hypermegavíkend*, *hypermegazabíjačka*, *hypersupercentrum*, *hypersuperkrám*, *hypersuperobchod*, *hypersupersummit*, *hypersuperzbraň* a *hypersupervelmoc* (substantiva), *hyperextracoolový*, *hypermegaaktivní*, *hypermegaportálový*, *hypersupermarketový*, *hypersupernašlapaný* (adjektiva).

Také slova s prefixoidem *mega-* dělíme do dvou skupin (odbornější výrazy a okazionalizmy), význam komponentu je však v obou z nich stejný, 'nadměrný, nadměrně'. Do první skupiny patří výrazy *megabigboard*, *megahypermarket*, *megahypermarketový*, *megamikroskop*, *megasuperman*, *megasupermarket* nebo *megaveletrh*. Do druhé skupiny pak řadíme ostatní slova jako např. *megamaxisingl*, *megasuperbomba*, *megasuperhit*, *megasupervelmoc*, *megavelkokrejčí* (substantiva) nebo *megasuperbanální*, *megaultradrahý*, *megaultraerotický*, *megaultramalý*, *megaultrarychlý* a *megaultraspeciální* (adjektiva).

Slova s prvním komponentem *ultra-* máme zastoupena také poměrně bohatě. Komponent zde vystupuje ve významu 'velmi, nadmíru; krajní, krajně'. V první skupině odborných slov a podobných pojmů se prefixoid *ultra-* nejčastěji kombinuje s komponentem *mikro-*. Jmenovat můžeme celou řadu výrazů jako *ultramikroanatomie*, *ultramikročástečka*, *ultramikrokosmos*, *ultramikroskop*, *ultramikroskopický*, *ultramikroskopie*, *ultramikrotvrdoměr*, *ultramikrotvrdost*, *ultramikrováha*, *ultramikrozměr*, *ultramikrozměrný*, *ultrananodiamant*, *ultrasuperhrubý* nebo *ultrasuperman*. Z dalších výrazů jsou to např. *ultramegabeton* (chránič), *ultramegaohňostroj*, *ultramegamarket*, *ultramegaraketák*, *ultramegashow*, *ultraminidélka*, *ultraminihlodavec*, *ultraminipočítač*, *ultrasuperagent*, a *ultrasuperskupina* (substantiva) nebo *ultrahyperčerný* (humor), *ultrahypermoderní*, *ultramegaohraný*, *ultramegavypasený* a *ultrasuperbarevný* (adjektiva).

Výrazy s prvními komponenty *maxi-* (ve významu 'velmi velký, největší; nadmíru'), *giga-* (ve významu 'mimořádně velký, gigantický'), *makro-* (ve významu 'velmi velký, významný, dlouhý, velko-') a *extra-* (ve významu 'mimořádně, neobyčejně') máme zastoupeny jen v minimální míře, proto je dále nedělíme do skupin. Jedná se pouze o pojmy *maxisuperhamburger* a *maxiultramaraton*; *gigamakroukazatel*, *gigamegaboard*, *gigamegakadič*, *gigamegatrojkolka*, *gigamegapodívaná* nebo *gigamegaráj*; *makromikrobus* a *makromikrocirkulace*; *extrahypernoviny*, *extraminisukně*, *extrasuperČEZ*, *extrasupergalašou*, *extrasupermalér*, *extrasupervýhodný* a *extratop skladba*.

O něco více zastoupena jsou pak slova s prvními komponenty *mikro-* (ve významu 'malý, malo-, málo') a *mini-* (ve významu 'velmi malý, miniaturní'). Do první skupiny odbornějších slov začínajících na *mini-* patří např. pojmy *miniextraliga*, *minihypermarket*, *minimikrofon*, *minimikroprocesor*, *minimikroregion*, *minimikroskop*, *minisupermarket*, *minisuperstar*, *miniturbokartáč* a *miniultrazvukový*, do druhé skupiny řadíme ostatní výrazy jako *minimaxihrátka*, *minimaxikrálík*, *minimegastruktura*, *minimikrosukně*, *minisupermoto* nebo *minisuperúterý*. Slova s komponentem *mikro-* zastupují příklady jako *mikrohypertenze*, *mikromakrokrajina*, *mikrominisukně*, *mikrominišatičky*, *mikroturboagregát* a *mikroturboset*.

Ostatní komponenty jsme zachytili pouze minimálně, konkrétně se jedná o výrazy *nanomikroskop*, *nanomikroskopie*, *monstrsupermarket* a *turbomikrovlnný*. Komponent *nano-* zde však vystupuje ve svém odborném významu ('vztahující se k nanotechnologii, na ní založený').

V následující části nás budou zajímat kompozita, v nichž se kumulují tři a více komponentů prefixoidního charakteru. Nejčastěji jsou v lexikálním materiálu zastoupeny výrazy s prvním komponentem *super-*, následují *hyper-*, *mega-* a další. Velká většina slov, které uvádíme, byla zaznamenána pouze v jednotlivých výskytech.

Ze slov s prvním komponentem *super-* můžeme uvést příklady se třemi prefixoidy jako *superhyperextraobchod*, *superhypermakromarket*, *superhypermegamarket*, *superhypermegamoderní*, *superhyperminimárket*, *superhypermultiplex*, *superhypernadvepř*, *superhypertrupermarketový*, *supermegahypermarket*, *superultraextra aktivní*, *superultramegasleva*. Ve slovech jako *superhypermegagigacentrum*, *supermegagigahyperrychlý*, *supermegamaxiultracloumák* se kumulují čtyři prefixoidní členy, výraz *superhyperextraturbomegamarket* jich zahrnuje pět. Slova s prvním komponentem *hyper-* a s více než dvěma prefixoidy máme v našem lexikálním materiálu zastoupena poněkud menší množstvím. Výrazy se třemi prefixoidními komponenty jsou např. *hyperextrasuprmarket*, *hypermegamakromarket*, *hypermegasupermarket* a *hypersupermegacentrum*, příklady s více prefixoidy

než třemi se v materiálu nenacházejí. Také slova s ostatními prvními členy tvoří převážně kombinace tří prefixoidů, např. *mega-* (*megagigasuperhit*, *megahypersupermarket*), *giga-* (*gigamegahypermarket*), *maxi-* (*maxisuperextra obchod*), *extra-* (*extrasupergigastar*), *ultra-* (*ultraextraminiSD*, *ultrahypersuperkoalice*, *ultramegašpicabomba*, *ultramegasuperplavec*), *mikro-* (*mikrominisuperčip*). Slova s více prefixoidy je podstatně méně, se čtyřmi prvními komponenty jsme zaznamenali *maxiextrasuperhypermarket*, *megaextrasupergigaborec*, *megahypersuperultrafilm*, *megahyperultrasuperninja*, s pěti pouze *ultrasuperkontramultiextraunikátní*.

Jak je zřejmé z citovaných příkladů, kombinování několika prefixoidů s kvantifikačně-intenzifikačním významem v rámci jedné lexikální jednotky není v současné češtině zcela ojedinělé. Nejčastěji se jazykoví mluvčí přiřklánějí ke kombinaci dvou až tří komponentů prefixoidního charakteru, méně často pak kumulují čtyři nebo pět prvních komponentů v jednom slově. Příklad s více než pěti komponenty jsme v našem lexikálním materiálu nezachytili. Při kumulaci více prefixoidů mívá obvykle krajní komponent význam obecnějšího charakteru, většinou pouze intenzifikuje význam následujícího základového slova ('velmi, mimořádně, nejvíce'), další členy mohou mít pak i užší, speciálnější význam. Nejvíce využívaným komponentem je bezpochyby *super-*, poměrně těsně za ním stojí *hyper-*. Přitom platí, že pokud slovo začíná komponentem *hyper-*, často stojí na druhém místě právě prefixoid *super-* (do jisté míry to může souviset s podobnou hláskovou skladbou obou členů, která často svádí k jejich použití vedle sebe, ať už jako *superhyper-* nebo jako *hypersuper-*; podobně v mnoha příkladech vystupují společně stejně končící komponenty *mega-* a *giga-*). Další komponenty se objevují méně, některé spíše ve svých odborných významech (jedná se o ty prefixoidy, které jsou využívány pro potřeby nějakého odborného jazyka, jako např. *makro-*, *mikro-*, *nano-*, *turbo-* nebo *ultra-*), některé téměř, nebo docela chybí (*supra-*, *top-*, *monstr-*, *big-*). Kumulace prefixoidních komponentů je především záležitostí expresivního vyjadřování. Už samo spojení několika takových členů v jedné lexikální jednotce s sebou nese příznak expresivity. Kromě toho bývá expresivita vyjádřena také volbou konkrétních prefixoidů

(jak jsme ukázali v úvodu kapitoly). V našem lexikálním materiálu jsou to např. neobvyklé členy *truper-*, *kontra-*, *špica-* nebo *nad-*. Podobně spočívá expresivní nádech nově utvořeného slova také ve spojení několika internacionálních prefixoidů se slangovým nebo hovorovým výrazem domácího původu, tedy ve slovech, jejichž hybridnost je na první pohled zřetelná a nápadná. Shluky prefixoidních morfémů se tedy podílejí na vytváření velké části hybridních kompozit, která máme v našem materiálu zastoupena.

4.3 IZOLEXÉMNÍ ŘADY SLOV

Při analýze vybraného lexikálního materiálu jsme poměrně často zaznamenávali částečně synonymní (i antonymní) dvojice, trojice až n-tice slov se stejnými slovotvornými základy. Schopnost spojovat se s různými slovy a vytvářet synonymní řady je jednou z charakteristických vlastností internacionálních prefixoidů, nezřídka do jejich souboru můžeme zařadit také synonymní prefixoidní komponenty domácího původu. U frekventovanějších slovních základů mohou být takové řady obsazeny velmi bohatě, někdy najdeme naopak jen dvojici výrazů s totožným základem. Izolexémním řadám slov s kvantifikačně-intenzifikačními prefixoidy a zejména jejich krajním pólům se věnovala např. Z Opavská v jedné ze svých studií (Opavská 2003). O konkurenci jednotlivých kvantifikačně-intenzifikačních prefixoidů (jak internacionálních, tak domácích) najdeme poznámky téměř ve všech pracích zabývajících se přejatými prefixoidy nebo hybridními složeninami v současné češtině (např. Mitter 2003a, 2005a, Opavská 2003, 2006, Šmídová 2000, Martincová 1983 ad.).

Nejdříve nás budou zajímat skupiny slov, ve kterých jsou jednotlivé prefixoidní komponenty zastoupeny ve větším počtu. Do příkladového materiálu zahrnujeme také domácí komponenty (zejména *vele-*, *velko-* a *pidi-*).³⁰ Některé prefixoidní členy stojí v konkurenčním vztahu (jde zejména o komponenty v jejich obecnějších významech, ve kterých se často překrývají, jako 'velký, mimořádný, velmi' atd.), jiné vyjadřují vlastní specifické významy, které do konkurenčních vztahů nevstupují, neboť v rámci souboru internacionálních prefixoidů nemají synonymní prefixoidní prvek. Následující příklady dělíme podle počtu zachycených prefixoidů v rámci jedné izolexémní řady.

Nejvíce prefixoidních členů jsme zaznamenali u výrazů z oblasti obchodu, podnikání, ekonomiky, politiky, zábavního průmyslu apod. Např. slovo *projekt* se v našem materiálu spojuje s devíti členy prefixoidního

---

³⁰ Samostatnou studii pak věnujeme kompozitům označujícím prodejní místa a prostory, která jsou v našem materiálu zastoupena obzvláště bohatě. Viz kapitolu 4.4.

charakteru, ve významu 'velký' jsou to komponenty *super-*, *hyper-*, *mega-*, *giga-*, *maxi-*, *monstr-* a *velko-*, mimo to ještě *makro-* a *nano-* ve svých specifických významech ('makroekonomický', 'nanotechnologický'). Se sedmi komponenty pak vystupují slova *firma* (*nano-*, *mikro-*, *mini-*, *pidi-*, *super-*, *mega-*, *top-*, *vele-*), *hit* (*super-*, *mega-*, *giga-*, *ultra-*, *monstr-*, *vele-*, *velko-*) a *strana* ve významu politická strana (*mikro-*, *mini-*, *pidi-*, *super-*, *mega-*, *vele-*, *velko-*). Šest komponentů se pojí se slovy jako *akce* (*super-*, *mega-*, *monstr-*, *monsztróz-*, *vele-*, *velko-*), *podnik* (*mikro-*, *mini-*, *super-*, *mega-*, *monstr-*, *top-*), *program* (*nano-*, *mikro-*, *mini-*, *super-*, *mega-*, *velko-*) a rozměr (*piko-*, *nano-*, *mikro-*, *mini-*, *mega-*, *maxi-*). Ještě častější je zastoupení slov pojmenovávajících rozmanité skutečnosti ve spojení s pěti různými prefixoidy, např. *film* (*mikro-*, *mini-*, *pidi-*, *super-*, *mega-*), *hvězda* (*super-*, *hyper-*, *mega-*, *ultra-*, *top-*), *kino* (*mini-*, *super-*, *makro-*, *vele-*, *velko-*), *klub/club* (*nano-*, *mini-*, *super-*, *top-*, *velko-*), *letadlo* (*mikro-*, *mini-*, *super-*, *mega-*, *velko-*), *plakát* (*super-*, *mega-*, *maxi-*, *monstr-*, *velko-*), *stroj* (*nano-*, *mikro-*, *super-*, *ultra-*, *velko-*), *region* (*mikro-*, *mini-*, *pidi-*, *super-*, *makro-*), *skleník* (*mikro-*, *mini-*, *super-*, *mega-*, *maxi-*), *svět* (*nano-*, *mikro-*, *mini-*, *makro-*, *mega-*), *špion* (*mikro-*, *mini-*, *super-*, *extra-*, *top-*), *trh* (*mini-*, *pidi-*, *super-*, *mega-*, *vele-*) nebo *tryska* (*nano-*, *mikro-*, *mini-*, *maxi-*, *turbo-*). Nejvíce zastoupenou skupinou jsou příklady slov se čtyřmi různými prefixoidními komponenty, např. *auto* (*mini-*, *super-*, *mega-*, *maxi-*), *board* (*big-*, *mega-*, *giga-*, *maxi-*), *bomba* (*nano-*, *mini-*, *super-*, *mega-*), *centrum* (*mini-*, *super-*, *mega-*, *giga-*), *čip* (*nano-*, *mikro-*, *super-*, *mega-*), *disk* (*mikro-*, *mini-*, *pidi-*, *super-*), *hra* (*mikro-*, *mini-*, *super-*, *mega-*), *kamera* (*mikro-*, *mini-*, *pidi-*, *makro-*), *motor* (*nano-*, *mikro-*, *super-*, *mega-*), *nabídka* (*super-*, *hyper-*, *mega-*, *maxi-*), *notebook* (*mikro-*, *mini-*, *mega-*, *maxi-*), *oslava* (*mini-*, *super-*, *mega-*, *monstr-*), *park* (*mini-*, *mega-*, *maxi-*, *vele-*), *počítač* (*nano-*, *mikro-*, *mini-*, *super-*), *pole* (ve významu město) (*mikro-*, *mini-*, *mega-*, *makro-*), *politika* (*mikro-*, *makro-*, *super-*, *top-*), *přístroj* (*nano-*, *mikro-*, *mini-*, *makro-*), *strom* (*mini-*, *pidi-*, *mega-*, *vele-*), *systém* (*nano-*, *mikro-*, *mini-*, *super-*), *šou/show* (*super-*, *supra-*, *mega-*, *monstr-*), *turnaj* (*mini-*, *super-*, *hyper-*, *mega-*), *tužka* (*mikro-*, *mini-*, *super-*, *maxi-*), *tým* (*mikro-*, *mini-*, *super-*, *mega-*), *zakázka* (*mini-*, *super-*, *mega-*,

maxi-), zařízení (*nano-*, *mikro-*, *mega-*, *turbo-*) a ještě některá adjektiva, jako jsou např. *moderní* (*super-*, *hyper-*, *ultra-*, *top-*), *politický* (*mikro-*, *makro-*, *super-*, *top-*), *populární* (*super-*, *hyper-*, *mega-*, *vele-*), *rychlý* (*super-*, *hyper-*, *mega-*, *ultra-*), *sportovní* (*super-*, *hyper-*, *ultra-*, *monstr-*) a *úspěšný* (*super-*, *hyper-*, *mega-*, *vele-*).

Ještě více synonymních a antonymních výrazů bychom našli, kdybychom se zabývali hledáním izolexémních trojic a dvojic, pro účely našeho výkladu však není nezbytné uvádět další příklady. Zřejmě je, že jen některé přesně vymezené výrazy (pojmy) se objevují v současné slovní zásobě pouze s některými z uvedených prefixoidů, zatímco s celou řadou ostatních se nespojují. Mnohem častější (zvláště v oblasti příležitostného tvoření slov) je, že autoři (mluvčí) volí dané komponenty náhodně, podle svých osobních preferencí nebo čistě tak, jak jim přicházejí na mysl. Pokud vystupuje několik synonymních výrazů v textu vedle sebe, obvykle jde o synonymní pojmenování téhož (pro ilustraci jmenujme jeden kontext: *nejprve minishopy, s lidovou přezdívkou "pidishopy" s drobným zbožím všeho druhu, dále minimarkety, či "pidimarkety"*), nebo o snahu zdůraznit či více vystupňovat daný význam, např. velikosti. V takových případech sledujeme záměrnou volbu prefixoidních komponentů, z nichž každý nový vystupuje ve významu ještě větší míry, než jakou představoval předcházející – nejde tedy o pouhou synonymitu, ale spíše o gradaci významu, jak ukazují následující kontexty: *největší supermarkety, hypermarkety a gigamarkety; tentokrát půjde o HyperStar či GigaStar*). Mluvčí vybírají ze škály od nejneutrálnějších, uzualizovaných prefixoidů až po ty nejméně využívané, a tudíž nenápadnější (např. řady jako *hyper-*, *super-*, *extra-*, *ultra-* nebo *maxi-*, *makro-*, *mega-*, *giga-* nebo libovolné kombinace všech těchto i dalších komponentů). Z analýzy lexikálního materiálu vyplývá, že jako nejkrajnější člen s významem větší míry vlastnosti funguje dnes prefixoid *giga-* (pokud nebudeme brát v úvahu komponent *tera-*, jenž jsme zachytili ve dvou výskytech neterminologického charakteru). Na druhé straně škály stojí bezpochyby prefixoid *nano-* (v několika málo případech jsme zachytili už i komponent *piko-* v neterminologickém významu velmi 'malý, miniaturní').

Dalším jevem, který je doložitelný na základě našeho lexikálního materiálu, je skutečnost, že existují některé výrazy nebo celé skupiny pojmů (obvykle patřících do stejné oblasti pojmenování), které se primárně (často i výlučně) spojují pouze s prefixoidy s významem větší míry, nebo naopak pouze s prefixoidy s významem menší míry, přičemž převážnou část materiálu tvoří příklady kompozit s prvním členem vyjadřujícím větší míru vlastnosti (tedy především *super-*, *hyper-*, *maxi-*, *mega-*, méně často i *giga-*, *ultra-*, *extra-*, *makro-* a spíše výjimečně také *monstr-*, *turbo-*, *top-* a *big-*). Na tuto skutečnost poukazuje Z. Opavská ve svém příspěvku a vysvětluje ji tak, že *"důležitým rysem převládajícího západního životního stylu je neustálé hledání něčeho nového, pokud možnost stále intenzivnějšího, něčeho, co je často dovedeno až do krajnosti, resp. k hranici, která je v tu chvíli za krajní považována, a to ať už jde o konzumní oblast spojenou s obchodem, marketingem nebo reklamou nebo citovou oblast člověka a jeho zážitky"* (Opavská 2003, s. 36). Dále dodává, že tento trend se odráží také v jazyce a projevuje se hledáním nových krajních pólů v oblasti lexika.

Slova, která se pojí pouze s prefixoidy s významem menší míry, pocházejí především z odborných textů, v konkurenci zde vystupují komponenty *nano-*, *mikro-* a *mini-*, často se v použití krajního komponentu nejedná o pouhou synonymii, nýbrž o silnější zdůraznění významu malosti v daném kontextu. Jako základy, ve kterých se spojují všechny tři jmenované komponenty, můžeme uvést např. slova *nástroj*, *ponorka*, *senzor*, *sonda* nebo *trubička*. Dále jsme zachytili několik izolexémních dvojic s komponenty *mikro-* a *nano-* (*elektronika*, *emulze*, *chirurgický*, *chirurgie*, *kapsle*, *komponent*, *komunita*, *kulička*, *kytara*, *manipulátor*, *pigment*, *píseň*, *střela*), *mikro-* a *mini-* (*anekdota*, *autíčko*, *botanický*, *dějiny*, *drama*, *esej*, *fórum*, *invazivní*, *kazeta*, *kolektiv*, *pohádka*, *prohlížeč*, *příběh*, *sluchátko*, *summit*, *systémový*, *štěp*, *teritorium*, *tužkový*, *věž*, *zemětřesení*) a *mini-* a *nano-* (*báze*, *vláček*). Mimo to máme doloženy také výrazy s komponenty *pidi-* a *piko-*, jako *anketa*, *klávesnička*, *komedie*, *kuchyňka*, *miminko*, *stranička*, *tower* (*pidi-*, *mini-*), *družice* (*nano-*, *piko-*) a *byteček*, *ghetto* (*mini-*, *mikro-*, *pidi-*).

U slovních základů pojících se s prefixoidy s významem větší míry je z důvodu jejich velkého počtu obtížné zvolit jednoznačné třídění. Začneme tedy od těch výrazů, které se pojí s větším počtem prefixoidů. Nejvíce izolexémních slov (šest a sedm) jsme zaznamenali u slovních základů *akce* (*super-*, *mega-*, *monstr-*, *monstróz-*, *vele-*, *velko-*) a *hit* (*super-*, *mega-*, *giga-*, *ultra-*, *monstr-*, *vele-*, *velko-*). S pěti víceméně synonymními výrazy jsme zaznamenali celkem čtyři řady slov, a to *hvězda* (*super-*, *hyper-*, *mega-*, *ultra-*, *top-*, k tomu můžeme zařadit ještě slovo *megapophvězda*), *plakát* (*super-*, *mega-*, *maxi-*, *monstr-*, *velko-*) a *produkce* (*super-*, *mega-*, *monstr-*, *vele-*, *velko-*). Čtyři různé komponenty se dále pojí se slovními základy *board* (*mega-*, *giga-*, *maxi-*, *big-*), *moderní* (*super-*, *hyper-*, *ultra-*, *top-*), *nabídka* (*super-*, *hyper-*, *mega-*, *maxi-*), *populární* (*super-*, *hyper-*, *mega-*, *vele-*), *rychlý* (*super-*, *hyper-*, *mega-*, *ultra-*), *sportovní* (*super-*, *hyper-*, *ultra-*, *monstr-*), *šou/show* (*super-*, *supra-*, *mega-*, *monstr-*), *úspěšný* (*super-*, *hyper-*, *mega-*, *vele-*). Poněkud větší skupinu příkladů pak tvoří slovní základy, které se spojují se třemi různými prefixoidy s významem větší míry, např. *bohatý*, *elegantní*, *jednoduchý*, *laciný*, *pevný* (*super-*, *ultra-*, *vele-*), *dlouhý* (*super-*, *maxi-*, *ultra-*), *estráda* (*mega-*, *vele-*, *velko-*), *inteligentní*, *konzervativní*, *levný*, *nacionalistický*, *realistický* (*super-*, *hyper-*, *ultra-*), *kapitalismus* (*super-*, *ultra-*, *turbo-*), *konkurenční* (*super-*, *supra-*, *hyper-*), *melodie*, *portál* (*super-*, *mega-*, *vele-*), *paměť* (*super-*, *hyper-*, *mega-*), *plášť*, *zloděj* (*super-*, *maxi-*, *velko-*), *plochý* (*super-*, *extra-*, *ultra-*), *podívaná* (*super-*, *mega-*, *velko-*), *růst* (*hyper-*, *mega-*, *turbo-*), *spalovna* (*mega-*, *giga-*, *velko-*), *stavba* (*super-*, *mega-*, *monstr-*), *terorista* (*super-*, *ultra-*, *top-*), *teroristický* (*super-*, *mega-*, *ultra-*).

Kromě uvedených příkladů izolexémních skupin slov obsahujících tři a více lexikálních jednotek jsme zaznamenali veliké množství izolexémních (převážně synonymních) dvojic. Nejčastěji se objevuje komponent *super-*, kterému konkurují skoro všechny další komponenty, např. *ultra-* (*citlivý*, *čistý*, *demokratický*, *drahý*, *drsný*, *intelektuál*, *intenzivní*, *kompaktní*, *konzervativec*, *kvalitní*, *lehký*, *levicový*, *liberalismus*, *liberální*, *malý*, *maratonský*, *masivní*, *mokrý*, *nacionalista*, *násilí*, *přesný*, *přilnavý*, *radikální*, *silný*, *sexy*, *širokouhlý*, *tajný*, *tenký*, *terorismus*, *tlustý*, *velký*, *výkonný*, *vysoký*, *zabezpečený*, *zabiják*,

zajištěný, zelený, zoom), *mega-* (automobilka, burza, byznys, dílo, diskotéka, fúze, hráč, knihkupectví, koncern, korporace, luxusní, měnič, most, obraz, obří, poster, primárky, producent, sál, sbírka, star, šance, široký, talent, téma, test, úspěch, vrah, značka), *hyper-* (aktivita, inflace, inflační, komunista, konkurence, kritický, obézní, ohebný, racionální, romantický, specializovaný, tradiční, velmoc, výhodně, výhodný, výkon), *vele-* (autogramiáda, dobrý, hrubý, lustrace, slavný, stručný, sympatický, špatný, tunel, významný, zkušený), *maxi-* (bota, loď, projekce, ryba, trapas, vejce, vesta), *top-* (aktuální, fotbalista, komentátor, profesionál, profík), *velko-* (distributor, kapacitní, obchodník, podvod), *makro-* (balení, vir), *monstr-* (kontrola, škola), *giga-* (paradox), *turbo-* (viagra) a *supra-* (nacionalismus). Nejčastěji tedy najdeme izolexémní dvojice s komponenty *super-* a *ultra-* (celkem 38), převážně se jedná o adjektiva. Velkou část slov představují pojmenování z oblasti politiky, ve kterých vystupuje člen *ultra-* ve svém významu 'krajní, radikální' (v témž významu pak chápeme také synonymní složeniny s komponentem *super-*). Dalším prefixoidem, který vystupuje v konkurenci k *super-*, je *mega-* (celkem 29 dvojic), z větší části se jedná o substantiva označující různé konkrétní a abstraktní skutečnosti. Prefixoidní komponenty v těchto slovech vystupují ve významu 'velký, obrovský'. Třetím nejčastěji zastoupeným prefixoidem je v konkurenci k *super-* komponent *hyper-* (celkem 16 příkladů), ostatní komponenty se objevují v izolexémních dvojicích se členem *super-* méně často (zcela chybí prefixoidy *big-* a *extra-*).

Izolexémní dvojice s ostatními komponenty máme v našem lexikálním materiálu zastoupeny v podstatně menší míře. Např. v konkurenci k prefixoidu *mega-* vystupuje především *maxi-* (autodráha, fond, kostel, party, sbor, skládka), dále *ultra-* (barevný, destrukční), *hyper-* (chorobný, skandál), *velko-* (mejdan, sklad), *makro-* (konstrukce), *vele-* (institute) nebo *big-* (boardový). Komponentu *ultra-* konkurují *hyper-* (konzum, populismus), *supra-* (nacionální), *extra-* (nizký), *monstr-* (socialistický) a *vele-* (partaj). Komponent *maxi-* vystupuje ve dvojicích s *velko-* (nákup, stuha) a *extra-* (porce) a nakonec komponent *makro-* konkuruje komponentu *monstr-* v izolexémní dvojici se slovním základem *proces*.

Také izolexémní řady, v nichž se pojí se stejnými slovními základy jak komponenty s významem větší míry, tak komponenty s významem menší míry, jsou stejně bohaté a rozmanité. (Domníváme se, že pro účely naší práce není potřeba pokračovat ve výčtu příkladů.) Jelikož se mnohé z vymezených prefixoidů internacionálního charakteru částečně významově překrývají, mohou vytvářet soubory synonymních výrazových prostředků, z nichž pak autoři mohou vybírat podle svých preferencí a záměrů. Analýza materiálu provedená z tohoto specifického hlediska ukázala, jak bohatě jsou kompozita sestávající z přejatých i domácích slovotvorných základů a prefixoidních komponentů zastoupena v lexikální zásobě současné češtiny.

4.4 SLOVA OZNAČUJÍCÍ OBCHODY, PRODEJNY APOD.

Jak jsme zaznamenali v předchozí části práce, mají výrazy s prefixoidy cizího původu velmi širokou oblast využití. Uplatňují se jak v odborných textech pocházejících z nejrůznějších odvětví vědy a techniky (jako termíny nebo profesionalizmy), tak v oblasti slangu či obecné češtiny. Velmi bohatě jsou zastoupeny také v textech publicistického charakteru, v nichž se jejich užívání nezřídka pojí s potřebami expresivního vyjadřování. Jednou z oblastí, ve kterých se s výrazy utvořenými pomocí internacionálních prefixoidů setkáme velmi často, je oblast obchodu, nakupování, konzumu apod. Především se jedná o takové typy textů, jako jsou např. komentáře, úvahy, eseje, fejetony, glosy, polemiky apod., ve kterých mohou autoři vyjádřit svůj pohled na svět a svůj hodnotící postoj k aktuální skutečnosti. Jako výchozí vzorek materiálu pro další výklad nám v tomto oboru slouží pojmy označující obchody, prodejny, markety atd. (tedy místa, kam lidé chodí nakupovat) a některé související pojmy.

Pro začátek odcitujeme malou úvahu publikovanou v roce 2002 na internetu:

Můj pan profesor

Mnoho osobností slova i písma rádo vzpomíná na svého učitele češtiny. Také já jsem měl to štěstí a potkal jsem člověka, který mě poznamenal na celý život. Byl jím pan profesor dr. Václav Martinů, příbuzný známého hudebního skladatele. Pečoval o můj jazykový růst od sekundy do oktávy a mnohé jeho zásady ctím dodnes, i když od maturity uplynulo již 50 let. S úsměvem vzpomínám, jak brojil proti novotvarům, jakým bylo např. slovo velkoprodejna. Co je to za nesmysl, říkával, to bychom mohli říkat také malokočka a velkopes. Vždyť čeština má krásné slovo tržnice. ... Kdyby se stal zázrak, a náš pan profesor vstal z mrtvých, asi by se vyděsil. V inflaci tiskovin všeho druhu je plno hrubých gramatických chyb, o vulgárních a nespisovných výrazech ani nemluvě ... Komerce výrazně přispívá k úpadku jazykové (nejen jazykové) kultury. ... Kdyby náš pan profesor viděl všechny ty hypermarkety, supermarkety a megashopy, jistě by rád vzal na milost i opovrhovaný výraz velkoprodejna. Ačkoliv to byl kultivovaný a vzdělaný člověk, početné anglické názvy českých časopisů by ho vyděsily a asi by jim ani nerozuměl. Pan profesor Martinů nás učil, že o čistotu jazyka se musí pečovat, a že se tak dělo už v době Mistra Jana Husa, který brojil proti lajdácké výslovnosti. Vštěpoval nám slovem svým i našich klasiků lásku a úctu k naší mateřštině. ... Chrámem i tvrzí nazval češtinu Pavel Eisner. Úcta k chrámům se v naší ateistické společnosti nenosí a na hájení tvrze není dost času, ani politické vůle. Čas jsou přece peníze. (NIT, Ivo Antušek, *neviditelnypes.cz*, 11. 11. 2002)

Když se podíváme do SSJČ, najdeme zde rozmanitý soubor výrazů označujících prodejní místa či místnosti od nejobecnějších neutrálních slov, jako jsou např. *hokynářství*, *obchod* (*obchůdek*, *obchůdeček*), *potravinářství*, *prodejna* nebo *závod* (*závůdek*, *závodek*, *závodeček*), ke slovům hodnoceným jako zastaralá, hovorová apod.,³¹ jako jsou zast. ob. *handl*, poněk. zast. *konzum*, ob. *krám* (*krámek*, *krámeček*, *krámík*, zast. *kráмец*), zast. ob. *kšeft* (*kšeftík*, *kšeftíček*), zast. ob. *kvelb* (*kvelbík*) nebo hovor. *samoobsluha*. Z kompozit s domácími prefixoidy jsou to např. slova *maloobchod*, *velkoobchod*, *maloprodejna*, *velkoprodejna* a *velkozávod*.³² Složeniny, ve kterých by jako první člen vystupoval některý z prefixoidů cizího původu, SSJČ nezahrnuje.

Naproti tomu ve slovnících NSČ 1 a NSČ 2 najdeme poměrně bohatý soubor výrazů s cizími prefixoidy označujících obchody, prodejny atd. V NSČ 1 jsou to slova *hypermarket*, *minimarket* nebo *supermarket* (*supermarketový*). Zároveň slovník vykládá i slovo *market*, z něhož uvedená slova vznikla. Mimo to zde najdeme také výraz *minikrámek*. Ve slovníku NSČ 2 jsou podobné výrazy zastoupeny ještě více, jmenujme např. složeniny s oběma členy cizího původu jako *gigamarket* (*gigamarketový*), *makromarket*, *megamarket*, *monstrsupermarket*, *superhypermarket*, hybridní složeniny jako *gigaobchod*, *gigaobchodák*, *gigaprodejna*, *hyperobchod*, *makroprodejna*, *megaobchod*, *megaprodejna* nebo *superobchod*. K tomu můžeme dodat související výrazy jako např. *hypermarketismus*, *hypermarketomanie*, *hypermarketový*, *superobchodník* nebo jedno slovo s domácím prefixoidem – *velkokrám*.

V našem lexikálním materiálu máme doloženo velké množství slov odvozených od výše jmenovaných kompozit a mnohé další pojmy z této oblasti. Začneme výrazy, ve kterých vystupuje jako druhý člen *market* a které jsou v materiálu zastoupeny nejvíce. Kromě *giga-*, *hyper-*, *makro-*, *mega-*, *mini-*, *monstrsuper-*, *super-* a *superhypermarketu*, které najdeme v NSČ 1, 2, jsme zachytili také *megalomarket*, *maximarket*, *monstrmarket*, *ultramarket* a *teramarket*, ze slov s domácími prvními komponenty pak *pidimarket*,

³¹ Stylové hodnocení tohoto slovníku není dnes zcela odpovídající současnému stavu.

³² Tento soubor výrazů bychom s použitím dalších slovníků mohli jistě ještě rozšířit.

obrmarket a *velkomarket*. Jak ukazuje už NSČ 2, komponenty se v těchto slovech mohou také kumulovat. Kromě jmenovaných *superhyper-* a *monstrsupermarketu* jsme zaznamenali ještě další výrazy se dvěma prefixoidy, např. *hypermegamarket*, *hypersupermarket*, *megahypermarket*, *megasupermarket*, *minihypermarket*, *minisupermarket*, *supersupermarket*, *supermegamarket* a *ultramegamarket*. Z výrazů se třemi prefixoidy můžeme jmenovat *gigamegahypermarket*, *hyperextrasupermarket*, *hypermegamakromarket*, *hypermegasupermarket*, *megahypersupermarket*, *superhypermakromarket*, *superhypermegamarket* nebo *superhyperminimarket*. Čtyři prefixoidy najdeme ve slově *maxiextrasuperhypermarket* a pět prefixoidů obsahuje slovo *superhyperextraturbomegamarket*. Poměrně bohatou skupinu tvoří dále slova odvozená od těchto výrazů. U některých se jedná o silněji zastoupené izolexémní řady, některá představují naopak ojedinělé výskyty. Nejvíce příkladů jsme zaznamenali u slova *marketový*. Kromě výrazů *giga-*, *hyper-* a *supermarketový*, které najdeme v NSČ 1, 2, můžeme uvést např. *megamarketový*, *megahypermarketový*, *hypersupermarketový*, *superhypermarketový* nebo zvláštní výraz *superhypertrupermarketový*, jehož třetí člen *truper-* v češtině jako prefixoid nefunguje. Ostatní výrazy obsahují převážně jeden prefixoid,³³ jde např. o pojmy jako *hyper-*, *super-* a *hypersupermarketovský*, *hyper-*, *mega-* a *supermarketově*, *supermarketní*, *hypersupermarketník*, *hyper-* a *supermarketizace*, *supermarketizovaný*, *hypermarketizování* a *minimarketismus*.

Druhou poměrně hojně zastoupenou skupinou výrazů jsou slova, jejichž druhým členem je *obchod* (a příbuzná slova). Jak jsme uvedli výše, ve slovníku NSČ 2 najdeme hesla *gigaobchod*, *hyperobchod*, *megaobchod*, *superobchod*, *gigaobchod'ák* a *superobchodník*. Kromě nich jsme zachytili ještě výrazy jako *makro-*, *maxi-*, *mikro-*, *mini-*, *monstrobchod* a *nanoobchod* (ve významu 'směna výrobků týkající se nanotechnologií'), dále *hypersuper-*, *superhyperobchod*; *giga-*, *hyper-*, *makro-*, *mega-*, *mini-*, *superobchodní*; *miniobchůdek*; *hyper-*, *mega-*, *superobchod'ák*; *hyper-*, *maxi-*, *megaobchodník*.

³³ Cíleným rozšiřováním materiálu o synonymní výrazy s větším počtem prefixoidů jsme se nezabývali.

Ze slov s domácími komponenty jsou to pak *veleobchod*, *veleobchodák* nebo *velkoobchodní*.

Třetí skupinu slov tvoří výrazy obsahující na koncovém místě slovo *prodejna* a slova příbuzná. Kromě *giga-*, *makro-* a *megaprodejna* uvedených ve slovníku NSČ 2 jsou to např. výrazy *hyper-*, *maxi-*, *mini-*, *super-*, *super-hyper-* a *ultraprodejna*, dále *miniprodejnička*, *superprodejný*, *hyper-*, *makro-*, *mega-* a *miniprodejce*. Ze slov s domácími prefixoidy jsou to *pidi-*, *vele-* a *velkoprodejna* a *obrprodejce*.

Kromě jmenovaných skupin slov, které jsou v našem lexikálním materiálu nejbohatší, se objevují ještě další výrazy označující nákupní místa a prostory, některé třeba jen v několika výskytech (zejména jako příležitostně vytvořená slova). Od slova *krám* jsou to *hyper-*, *mega-*, *super-*, *hypersuperkrám* (*velekrám*), *minikrámek* a *minikrámeček*, od slov *samoobsluha*, *sámoška* pak *hyper-*, *mega-*, *mini-*, *supersamoobsluha* (*pidi-*, *velko-*, *obrsamoobsluha*), *hyper-*, *supersámoška* (*pidisámoška*). Od slova *kšeft* jsou utvořeny výrazy *maxi-*, *mega-*, *monstr-*, *superkšeft* (*vele-*, *velkokšeft*), *hyper-*, *superkšeftík* (*pidikšeftík*), *superkšeftování* nebo *velkokšeftař*. Nakonec můžeme uvést ještě slova *velkonákupna*, *megashop*, *minishop* nebo *mini-* a *superpotraviny* (*pidipotraviny*).

Vedle substantivních kompozit označujících prodejní místa a prostory se v češtině vyskytují také víceslovná pojmenování týchž skutečností. Najdeme tak především slova odvozená od adjektiva *nákupní* ve spojení se substantivy *centrum*, *středisko*, *areál* apod. Jmenujme např. výrazy *super-*, *hyper-*, *mega-*, *velkonákupní centra* nebo *superhypermakronanopiko nákupní středisko*.

Uvedený materiál byl excerpován čistě náhodně,³⁴ přesto je možné na jeho základě učinit několik závěrů či postřehů. Nejvíce užívanými výrazy z vymezeného okruhu jsou v současné češtině *supermarket*, *hypermarket* a *minimarket* a od nich odvozená adjektiva *supermarketový*, *hypermarketový* a *minimarketový*. To dokazuje i fakt, že jsou uvedena už v prvním dílu

---

³⁴ Ve většině případů jsme se nesnažili o cílené vyhledávání výrazů s danými druhými členy. Pouze u slov, která obsahují jeden prefixoid, jsme se pokusili zaznamenat co nejúplnější výčet příkladů.

slovníku NSČ (až na *hypermarketový* a *minimarketový*) s jasně vymezeným významem.³⁵ Tyto výrazy získaly během posledních desetiletí poměrně konkrétní obsah a v oblasti obchodu mají téměř terminologický charakter. Také v oblasti běžné komunikace nepůsobí tyto pojmy cize, expresivně nebo jakkoli nápadně, dalo by se tedy říci, že u nich proběhl proces uzualizace. Přestože dnes už jsou mluvčí schopni rozlišovat v praxi mezi *supermarketem* a *hypermarketem* (např. mezi menším Albertem a velkou Hypernovou), v každodenní komunikaci mohou tato slova vystupovat také synonymně. Zejména slova *supermarket* a *hypermarket* v češtině natolik zdomácněla, že při tvoření slov se základem *market* pomocí ostatních prefixoidů cizího původu vystupují často jako základ vcelku, tedy jako *supermarket* a *hypermarket*. V uvedeném vzorku lexikálního materiálu se základy *supermarket* a *hypermarket* vyskytují mnohonásobně více, než analogicky utvořené základy s dalšími prefixoidy. Základ *supermarket* najdeme v příbuzných slovech celkem 15krát (v deseti případech předchází *super-* ještě jeden nebo více komponentů), základ *hypermarket* celkem 10krát (v šesti případech předchází *hyper-* jeden nebo více komponentů). Podobně je to také se základem *megamarket*, který najdeme v materiálu celkem 7krát (z toho v pěti případech jako poslední z většího počtu prefixoidních komponentů). Obdobnou situaci můžeme sledovat také u základů *superobchod* a *hyperobchod* nebo *superprodejna* a *hyperprodejna*, také zde počet základů se *super-* a *hyper-* značně převyšuje počet ostatních variant. Další prefixoidy se v našem lexikálním materiálu vyskytují spíše náhodně, nevytvářejí bohatě zastoupené izolexémní řady, většinou jen doplňují ty, které jsou založeny na slovech *supermarket* a *hypermarket*. Třetí pozice v užívání zmíněných komponentů náleží opět prefixoidu *mega-*. Můžeme tedy konstatovat, že také ze slova *megamarket* se pomalu stává pojem se zřetelněji vymezeným významem, který se brzy zařadí vedle "termínů" *supermarket* a *hypermarket*. Podle toho, co uvádí NSČ 2, by se mohlo zdát, že obdobně funguje také prefixoid *giga-*, avšak na našem materiálu není možné to dost dobře doložit (spíše se domníváme, že

---

³⁵ Supermarket - *samoobslužná velkoprodejna nabízející převážně potravinářské a drobné průmyslové zboží*, hypermarket - *velký obchodní dům, velkoprodejna*, minimarket - *(velmi) malý obchod*.

dokud nebude mít slovo *megamarket* zcela jasnou pozici v dnešní slovní zásobě, nevybuduje si ji ani slovo *gigamarket*). Z počtu vyhledaných výskytů slova *megamarket* a slov příbuzných v databázi společnosti Newton Information Technology lze konstatovat, že *megamarkety* už jsou poměrně běžnou součástí dnešní reality. Jak uvádí ve svém příspěvku Z. Opavská, prefixoid *giga-* vystupuje v posledních letech stále častěji jako krajní pól zejména u izolexémních řad s kvantifikačně-intenzifikačním významem. Pokud není v řadě doložen, zastává jeho místo prefixoid *mega-* (srov. Opavská 2003, s. 39). Zdaleka ne všechny zachycené výrazy můžeme doložit v celých synonymních izolexémních řadách, proto se komponenty *mega-* a *giga-* dostávají ke slovu stále ještě méně často než komponenty *super-* nebo *hyper-*, které jsou z hlediska frekvence mnohem více zastoupeny. U slov, která se v jazyce postupně uzualizovala (jako jsou právě slova odvozená od základu *market*) a která fungují v silněji zastoupených izolexémních řadách, fungují prefixoidy *mega-* a *giga-* jako prostředky, kterými se dosud vyjádřená velká míra ještě dále stupňuje. Na příkladu *supermarketu* (*hypermarketu*) to můžeme doložit i dalším komponentem *tera-* vyskytujícím se ve slovní zásobě zatím jen velmi minimálně a zásadně ve spojitosti pouze s několika omezenými výrazy (jedním z nich je právě slovo *maýrket*). Jmenovaný výraz *teramarket* svědčí o tom, že potřeba po neustálém zvětšování a zlepšování některých skutečností je aktuální nejen v praktickém životě, ale také v jazyce. A matematická řada, od které většinu prefixoidů odvozujeme, je zatím nekonečná a stále ještě skrývá určité rezervy. Pan profesor z úvodního citátu by se dnes asi opravdu divil (nebo by se divit už ani nestačil).

4.5 SLOŽENINY S INTERNACIONÁLNÍMI PREFIXOIDY V KONKRÉTNÍCH KONTEXTECH

V teoretické části naší práce jsme věnovali pozornost jednotlivým prefixoidům, jejich morfologické podobě, lexikálnímu významu, stylovému zařazení a funkci atd. Tento formální výklad jsme v každé kapitole doplnili o reprezentativní přehled příkladů vyexcerpovaných z vymezeného vzorku materiálu. Tento pohled na kompozita s prefixoidy internacionálního původu je v současné době běžný. Obvykle nás zajímá, jak taková slova vznikají, odkud se dostávají do češtiny, nakolik a v jaké oblasti jazyka jsou produktivní, zda a jakým způsobem konkurují slovům s domácími prefixoidy apod. U žádného autora, který se kompozity s prefixoidy cizího původu zabývá (např. Mitter 2003a nebo Šmídová 2000), jsme se zatím nesetkali s komplexnějším pohledem na problematiku složenin (případně hybridních složenin) v rámci kontextů, ve kterých vystupují. Pouze Z. Opavská pracuje ve svých příspěvcích také s konkrétními kontexty uváděných výrazů, nepřistupuje však k detailnější analýze daných textů, uvádí je většinou jen jako příkladový materiál (viz Opavská 2003, 2006).

Na základě provedené analýzy lexikálního materiálu se domníváme, že zahrnutí širšího kontextu jednotlivých kompozit s internacionálními prefixoidy může být pro pochopení jejich místa v rámci současné lexikální zásoby velice přínosné. Především zjišťujeme, že existuje veliké množství textů, v nichž se kromě jednoho kompozita s prefixoidním členem cizího původu objevuje v těsné blízkosti další podobně utvořený výraz (nebo skupina výrazů). Kromě toho se v rámci jednoho větného celku obsahujícího takové kompozitum nezřídka soustředí více jazykových prostředků vyjadřujících větší, resp. menší míru vlastnosti (může jít o kompozitum s domácím kvantifikačně-intenzifikačním prefixoidem nebo o stupňované adjektivum či adverbium nebo o jakýkoliv další výraz se stejným významem, jaký vyjadřuje daný prefixoid). Často se setkáme i s kontexty, které jsou těmito prostředky takřka "prošpikovány". Na jedné straně můžeme do souboru kontextů obsahujících více kompozit s prefixoidy cizího původu zahrnout odborné texty, v nichž je

kumulace těchto prostředků dána charakterem komunikátu (např. v textech z oblasti motoristiky často najdeme více složenin s komponentem *turbo-*, dále v textech z oblasti chemie se objevují častěji výrazy s komponenty *mikro-* nebo *nano-*, odborné texty z oblasti politiky mohou obsahovat výrazy začínající komponentem *makro-* atd.). Na druhé straně stojí především publicistické texty, ve kterých najdeme především okazionalně utvořená kompozita (často se jedná o hybridní složeniny výrazně expresivního charakteru), a různé komunikáty s větší koncentrací slangových a profesních výrazů obsahujících internacionální prefixoidy.

V následujícím textu se zaměříme především kontexty z publicistické oblasti. Nejčastěji se jedná o komentáře, glosy, popisky obrázků a fotografií, fejetony, dopisy čtenářů, rozhovory a podobné druhy textů³⁶ (co se týče tištěných a mluvených médií), dále sem patří také texty obdobného charakteru publikované na internetu nebo reklamní texty a inzeráty. Pro tuto skupinu komunikátů je příznačné, že v nich mluvčí vyjadřují své názory, často kriticky hodnotí společenské trendy nebo události. S tím souvisí také snaha o co největší aktualizaci a nápadnost vyjadřovacích prostředků, jistou roli přitom hraje jazyková kreativita nebo eufonická stránka jazyka, častá je také výrazná pointa v závěru textu atd.

Do prvního souboru příkladů jsme zařadili kontexty, v nichž se opakuje více kompozit s týmž internacionálním prefixoidem. Nejčastěji se v jednom textu setkávají dva nebo tři takové výrazy, jež obvykle stojí v těsné blízkosti.

"Je na čase, abychom uvažovali o exkluzivní klauzuli, která zajistí nezpochybnitelnost právních a majetkových poměrů v ČR. Jestliže si Rakousko může vymodlit extraklauzuli či extravuřit týkající se Temelína, proč ne my," řekl stínový ministr zahraničí Jan Zahradil. (*NIT, lidovky.cz*, 22. 2. 2002)

"Ono se to ještě nestalo, ale play-off láká diváky, hráči mají motivaci, přibudou extrazápasy a malé kluby mají šanci si vydělat extrapeníze. Teď jsme hráli v Kiruně, kde je stadion pro 2200 diváků a oni tam ‚narvali‘ tři tisícovky." (*NIT, Zemské noviny*, 12. 2. 1996)

---

³⁶ Pokud jde o některá bulvární periodika, mohli bychom sem zařadit i drobnější zprávy senzačního charakteru.

Proč právě sprejeři mají mít extraparagraf, extratrest? Proč si nevystačit jako doposud s obecnými zákony, které už pro ničitele majetků všeho druhu máme? Proč speciálně za čárymáry hrozit dokonce rovnou kriminálem? (NIT, MF Dnes, 20. 10. 2000)

Jerzy Kosinski: Kroky. Argo, váz., 104 str., cena 129 Kč. Minipříběhy a minianekdoty této knihy se odehrávají v poválečném Polsku a v USA, kam autor v roce 1957 emigroval. (NIT, MF Dnes, 11. 1. 1997)

Může to být odosobněný pohled bývalého socialistického plánovače, v jehož pojetí vše staré (rozuměj vzniklé před rokem 1948) musí být zbořeno a nahrazeno pro vesnici absurdními panelovými minisídlišti, rodinnými domky převážně jednotných tvarů a forem, jež vnucují vesnickému prostředí zcela cizí vzhled města, a také gigantickými zemědělskými stavbami. ... Vesnici lze též vidět z pozice současného zbohatlíka či podnikatele. ... A venkov se zaplňuje paskvily, dosahujícími neúmyslně někdy až groteskní podoby, necitlivými bizarními přestavbami starších budov a rovněž pro krajinu velmi nebezpečnými plošnými satelitními minivesničkami bez nezbytného komunikačního centra i společenských prostor a infrastruktury... (NIT, Chatař a chalupář, 2. 1. 2001)

Hybridní automobily budoucnosti budou mít pohonné agregáty na kapalná i plynná paliva a po zaparkování se pohodově promění v jakési garážové minielektrárny a miniteplárny. Budou-li vybaveny akumulátory pro nespotřebovanou solární energii a energii překonávaného vzduchového obalu před přídí vozu, mohly by ji večer předat bez nebezpečných emisí a hluku do energetické a otopné soustavy domu, dílny či skleníkového hospodářství. (ČNK, SYN2000)

Na výstavě každou chvíli objevíte stánek, kde mají děti svůj koš s plyšovými zvířátky a hned vedle dětské lopatky, plečky, sázecí kolíky... Snadno objevíte i dětskou truhlářskou hoblici s opravdickými minikladívky, minipilkami a minipilníky. (ÚJČ, Receptář na každý den, 1996)

Ani v dospělosti se však s miniaturami nechceme rozloučit, proto pěstujeme bonsaje, do políček a skříněk vystavujeme ozdobné zmenšeniny domků, zvířat a figurek a máme téměř dětskou radost, když získáme reklamní výrobek v podobě zubní minipasty, minikrému na obličej či pytlík ovocných minibonbónů. (ÚJČ, Překvapení, 1996)

"Zřídíme mimo jiné imigrační úřad, v němž se mohou příslušníci jiné než valašské národnosti stát Valachy. Ochutnají koláče, štramberské uši a slivovici," prozradil Tomáš Harabiš, mluvčí království, které pro zájemce připravilo Polívkovu minikuchařku, minilexikon valašských strašidel a průvodce zdejším krajem. (NIT, Svoboda, 9. 9. 2000)

Dámské duo mixuje přímo na scéně prostřednictvím mininahrávacích přístrojů každodenní vjemy s unikátními texty, obrazy a zvuky a ze svých impresí vytvářejí hudební i vizuální minipříběhy. (ÚJČ, A2, 22. 3. 2006)

Třebaže se používají také pro zemní práce, zaujmají kompaktní minirypadla a mininakládače zvláštní místo, a to díky svým rozměrům. Jsou stále rozšířenější a v posledních několika letech u nich došlo k dynamickému rozvoji. (ČNK, SYN2000)

Typický "single" touží podle průzkumů po výjimečných věcech, nemá rád masové

záležitosti. Stále častěji se na ně obrací i reklama. Mají totiž sklony k vysoké spotřebě. V západní Evropě se proto začínají objevovat minipračky, minikuchyně, minispotřebiče a další zařízení bytu přizpůsobené malému prostoru a jednomu uživateli. (NIT, Lidové noviny, 26. 7. 2001)

"Byl bych velmi rád, aby to uvnitř ODS nevyvolalo nějakou minitrhlínu, miniroztržku. Byl bych moc rád, abychom si nevytvořili v ODS vznikající, doutnající problém," naléhal Klaus při žofínském setkání vedení ODS se stranickými zákonodárci, primátory a starosty. (NIT, MF Dnes, 14. 12. 1998)

Modelka Tasha je kus a svých předností si je náležitě vědoma. Ultraelegantní, ultrasexy. Vypadá jako bohyně. (NIT, Story, 23. 9. 2003)

Ďábelské pokušení ve stylu "light" # Anglické slovo "light" se pozvolna vloudilo do našeho života jako vychvalovaná záruka čehosi prospěšného, ba dokonce zdravějšího. Spotřebitel podlehl reklamní masáži, jejímž cílem je přesvědčit nás, že co je "lehké", je také zdravé. Kupujeme tedy zdravé "light" nápoje, majonézu, šlehačku či jogurty. Až potud by bylo všechno v pořádku. Ale kuřáci, kteří přecházejí na "light" a "ultralight" cigarety, se mohou nechat ošálit ďábelskou iluzí, že své zdraví nepoškozují těžce, ale jen "lehce", ba dokonce "ultralehce". (NIT, Večerník Praha, 22. 7. 1998)

Transmeta Crusoe á la SONY. Videokamera v notebooku. Ultralehký, ultramalý. Průvodce na cesty. Notebook nebo diář? To byly myšlenky a eventuální zárodky záhlaví článků, které mne napadaly v souvislosti s asi nejméně obvyklým notebookem z řad VAIO japonského výrobce SONY... (NIT, notebooky.cz, 10. 4. 2001)

Andělku nenavštívili ufoni, ale CzechTek, největší akce svého druhu v České republice. ... Ultraodpůrci tvrdí, že techno není hudba, a příspěvek končí ve stylu "smrt feťákům z technoparty". Ultrazastánci pak odpůrce označují za "komerčáky" nebo "komunisty" a končí zvoláním typu "techno je všechno". (NIT, MF Dnes, 30. 7. 2002)

Sítě a společnosti, které už v Maďarsku jsou, většinou zapustily pevné kořeny. Jejich podíly na maloobchodním obratu stále rostou a příští rok mají celkově dosáhnout 26 procent, což je ve srovnání se dvěma procenty před čtyřmi roky vskutku impozantní nárůst. Tato hypermarketová hyperaktivita svědčí o tom, že nadnárodní společnosti vidí v maďarském trhu příležitost a počítají s tím, že koupěschopnost obyvatelstva perspektivně poroste. (NIT, 100+1, 4. 12. 2000)

Daleko případnější než srovnávat pražský festival WOMAD s olympiádou – jak to udělal Jaroslav Pašmík ve svém článku megaakce s megarozpočtem (Respekt č. 40/2000) – by bylo porovnávat festivaly téhož druhu u nás a ve světě. (NIT, Respekt, 16. 10. 2000)

Megamarket vyžaduje zkrátka meganákup a ten si v ruce neodnesete. Nepotřebujete zrovna megaauto, ale obsah velkého košíku, který je velký právě proto, aby vzbuzoval dojem, že je stále ještě co přihodit, by se do kufru vašeho auta vejít měl. (NIT, Literární noviny, 27. 10. 2003)

Výsledek je takový, jaký je. Místo megafúze je megablamáž. Přitom výchozí myšlenka spojení těchto bank byla na místě. Nejen proto, že velké a globálně účinné

institute mohou vzniknout jedině spojením velkých bankovních domů. (NIT, *Hospodářské noviny*, 7. 4. 2000)

Chceme zvýšit náš podíl na trhu, ale nechceme se přitom zadlužovat. Nechceme megafilmy a megaestrády, ale krok za krokem dobývat trh kvalitou, sestavením a výběrem pořadů. (NIT, *Hospodářské noviny*, 6. 2. 2001)

I nevyhraněné megastrany či megahnutí, které blokují proces sebeidentifikace svých členů, voliče spíše matou. A co mate voliče, to jen zvyšuje beztrestnou nezodpovědnost politiků. (NIT, *Lidové noviny*, 4. 4. 1996)

Poslankyně ČSSD Jana Volfová k návrhu dodává, že by bylo vhodné pod konstrukcí megamostu napnout megasít, neboť se obává, že vojáci NATO hnáni výčitkami svědomí využijí příležitosti a budou se vrhat z jedoucích vlaků vstříc smrti. (NIT, *MF Dnes*, 28. 4. 1999)

Totíž to nebyl útok, který směřoval proti lidem, ale ten měl směřovat proti, protože tam jsou velké kontejnery chemikálií, a to mělo vyhodit do povětří nějaký ten chemický tank a mělo to zamořit město. Čili v podstatě to byl jeden z těch megapokusů, takzvaných megateroristických pokusů. Takže z tohoto hlediska Izraelci jako, mám pocit, že tohle byla jedna z těch příčin. (NIT, *ČR Radiožurnál*, 25. 3. 2004)

Když se Jan Nedvěd nechal slyšet, že na své padesátiny uspořádá na Strahově Megapotlach, měl jsem z té sobolí demonstrace spíš srandu. Ovšem když se o pár řádek dál vyznal, jak mu vůbec, ale vůbec nejde o peníze, nýbrž o mír a lásku, měl jsem po randě. ...tentokrát bezkonkurenčně vítězí megaskromnost Jana Nedvěda. (NIT, *Instinkt*, 25. 9. 2003)

Jožo Ráž s kolegy se chtěli se svými příznivci rozloučit (možná už navždy!) ve velkém stylu, navíc na místě posvěceném megakoncertem Rolling Stones. To se jim podařilo, i když se nejspíš už nikdo nikdy nedoví za jakou cenu. A hlavně, kdo ji za popový megavečírek zaplatil. (NIT, *Instinkt*, 25. 9. 2003)

V Americe už tamní slavní pochopili, že image megastar s megavýdělkou nejde s reklamou na cornflakes vůbec dohromady. ... Proč najednou ztratili ostych? Inu, asi šlo opět o nějaký ten megavýdělek a hlavně – kdo v Americe by se staral o japonské reklamy? (ÚJČ, *Internet měsíčník*, 1998)

Všechny peníze, které nashromáždili, požívají na výstavbu svého gigacentra, kam budou shromažďovat handicapované lidi na vozíku. Lidi zvyklí žít ve velmi specializovaném a upraveném objektu si budou již těžko zvykat na drsnost normálního světa. Handicapovaní lidé budou zavřeni v jednom gigaobjektu, tak, jak tomu bylo v této zemi dřív. (NIT, *Reflex*, 11. 1. 2001)

Výjimkou nejsou ani texty, ve kterých se tentýž prefixoid vyskytuje vícekrát, jak ukazují následující čtyři ukázky. Někdy dokonce autor reflektuje svou práci s jazykem a použití výrazu s cizím prefixoidem sám komentuje.

... kde jsou ty časy, kdy stačilo být super. Konzum, samoobsluha, obchodní dům, to všechno jsou už pidižvíci, jakoby malomocní. Tržnice byly přeloženy jazykem i morálkou do marketů, pak super a nyní už hypermarketů, které pro pevnost musí být v řetězcích. Jenom parkoviště hypernákupních vozíků zabere půl bývalé louky. Hypersklady ovšem poskytují hyperšanci zlodějům, a tady už neříkám hyperzlodějům, protože kradák je vždycky ušmudlaný povel, a to i v kravatě generálně sekuritní. (NIT, MF Dnes, 23. 1. 1999)

Pravda, srovnávat dnešní megaestrády některých komerčních televizí s rozhlasovými silvestrovskými pořady začátku šedesátých let ... dost dobře nejde. A to nejen proto, že to tenkrát byla větší sranda, neboť ještě neexistovali megabaviči do omrzení opakující své příběhy a průpovídky, které špikují vystoupení pitvořících se megazpěváků a megazpěvaček. Už samotná absence obrazu totiž lidem umožňovala bavit se (alespoň chvílemi) i mezi sebou a nečekat jen s vytřeštěnými zraky na další megafór, který zazní z obrazovky a srazí nás na zem. (NIT, Hradecké noviny, 31. 12. 2001)

Její odpůrci s gustem uštěpačně poznamenají, že Suzuki trochu přestřelila – megamotor, megaspotřeba, megarozměry a megahmotnost. Pravdu ale nemají. Megamotor, dejme tomu... Ovšem to je na GSX to nejdruždivější. Spotřeba? O tu se raději v této kategorii příliš nestarejte. (NIT, Supermoto, 20. 5. 2003)

Megalopole pneumatik... # Každé nebezpečí, o kterém dopředu víme, že tady je, je nebezpečné! Nebezpečné je o to víc, když dopředu víme, že mu nebudeme schopni žádnými prostředky čelit. A horší je o to, o co je větší. Registrujeme slovo megalo, ale neuvědomujeme si megalonebezpečí, které z něho může vzniknout. V Americe hoří hora pneumatik, jinak z pohledu ekologie skoro inertní kopec. ... (Něco podobného se snad odehrálo v nedávné době v okrese Most. Je pravda, že černý kouř ve tmě nebylo tehdy přes noc vidět.) Jak se bude "hasit" nebezpečí v megalopoli Praha nebo megalopoli okresního formátu v Mostě, si nikdo netroufne předvídat. ... Dovede si někdo představit rozdíl mezi havárií rentgenu v mostecké nemocnici (kajak) a (JETem) Jadernou elektrárnou Temelín (Titanic)? Nedovedete a nedovedu. A ani to nebudu potřebovat. Pomalu zmizíte po opadání vlasů a megaloleukémii v důsledku lidské megalolenosti a megalohlouposti. Neumíme odhadnout a minimalizovat nebezpečí. Zatím jej jen zvyšujeme. A nejen megalohorami pneumatik... (NIT, Deník Mostecka, 29. 9. 1999)

V dále uvedených případech se kombinují různé internacionální prefixoidy s významem větší míry v rámci jednoho textu. Autoři tak vyjadřují větší kreativitu při volbě jazykových prostředků, text je pestřejší a získává expresivnější nádech. Nahromadění více slov s různými přejatými prefixoidními komponenty působí často také humorným dojmem (obvykle to také bývá záměrem autora). Někdy se jedná o koordinačně spojené synonymní izolexénní dvojice, které označují týž denotát, jak ukazují následující ukázky.

Fyzické utrpení ve fitcentru umožňuje zvyšovat konzum v ostatních oblastech a svým způsobem ho kompenzovat. Jak konstatuje Barbara Ehrenreich, pravidelná dřina

v tělocvičně je jakési pokání za ultrakonzum a hyperkonzum těchto mladých a úspěšných. (NIT, Jan Keller, *Vzestup a pád středních vrstev*, 2000)

Kalousek sice v tříměsíční vládní vybičované nakonec přece jen zabodoval a vyřadil trapně kličkujícího Grosse, jenže výsledek je tristní. Superohebného suverénka z plakátu nahradí hyperohebný naježený bafuňář, kterému navíc onen asertivní klučina bude čtrnáct měsíců stát za zadkem a upřímně hlídat každý jeho pohyb. (NIT, Euro, 25. 4. 2005)

Ani největší supermarkety, hypermarkety a gigamarkety nemohou konkurovat obchodům postaveným na adresách www. Elektronický obchod je bouřlivě se rozvíjející segment. (NIT, e-biz.cz, 2. 1. 2003)

Druhá SuperStar skončila # Kdo ví, zda na stole televizních plánovačů neleží scénář na další soutěž, tentokrát HyperStar či GigaStar. Ať si. Na zpívání a idolech (těch charakterních) není nic špatného. (NIT, Brněnský deník, 13. 6. 2005)

"Naše skupina vlastně tvoří jeden obrovský gigacomputer, kterému se přes pomalost jednotlivých komponent nemůže žádný superpočítač rovnat", říká Kurowsky. (NIT, Lidové noviny, 6. 3. 1998)

Malí skřítki měli své malé zájmy a malé pravdy, takže se obvykle domluvili. S léty si toho někteří skřítki nabrali více, než na co měli, někteří v úmyslu dobrém, někdy v horším, občas z hlouposti. Vznikali makroskřítki, gigaskřítki a skřítki globální. Řídili revoluce, reformy a způsob otáčení vesmíru. Zřídili revoluce i reformy, vesmír zůstal pro rozlehlost ušetřen. (NIT, Zdravotnické noviny, 19. 3. 2004)

Jindy se v jednom textu kombinují slova označující různé skutečnosti, nezřídka najdeme mezi kompozity různé slovní druhy (substantiva a adjektiva pochopitelně nejčastěji).

Čím zákazníci plzeňského hypermarketu překvapíte? # Celá kompozice by měla působit lidově, s prvky ladovštiny, možná trochu Čapka, zároveň moje. Navodit atmosféru pohádky, aby to bylo úsměvné, milé, vstřícné, nikoliv však hypertradiční. Vycházela jsem ze symbolů sněžení, zimy, nechybí prasátka pro štěstí a zvířátka jako nositelé dárků. A pak samozřejmě megastromy, stylizované opět do podoby zvířete, které budou instalovány i v pasáži hypermarketu. (NIT, Plzeňský deník, 6. 11. 1999)

Košilatí rockeři nepřinesli světu žádnou extradobrou a ultraúdernou nahrávku, ale upřímný a po nějaké době poslouchání i podmanivý materiál. Nechtějí šokovat manýry rockové hvězdy, chtějí zaujmout sami sebou a hlavně, na nic si nehrát. (NIT, mix.cz, 21. 5. 2006)

Uplynulý televizní víkend nebyl nic moc – žádné (skandální) ceny, žádný filmový extratrhák, žádný supersport. A tak nezbylo než se těšit alespoň na to, kam se pohnou osvědčené seriály. (NIT, Zlínské noviny, 25. 3. 2002)

Dámy trochu při těle a maličko starší, rády byste si zacvičily, ale odrazují vás obrázky z fitnesscenter, na nichž superženy v extraoblečcích předvádějí svou štíhlost? Zahod'te

strach a vězte, že ne všechno, co se hýbe, musí být jen pro hubené. (NIT, Ring, 8. 6. 1999)

Čtení o bohatství a přepychu, prošpikované fotoreportážemi ze života majitelů superjacht, extralimuzín a hyperpaláců je prostě k máni snad ve všech jazycích. Že nechybí ani v českých trafikách, je jistě dobře. (NIT, MF Dnes, 27. 2. 2002)

Naštěstí se po tom závodě nic nestalo. Asi byli všichni zúčastnění z této monstersportovní superakce příliš unaveni. Nebo letěli na vyhlášení výsledků do Atén. (ÚJČ, Mladý svět, 1997)

U manga-týdeníků se k tomu nejedná o ubohé plátky rozsahu směšných sta stránek, ale o ultratlusté sešity – levnější než kafe – tištěné na extrahnusném papíru, které končí na každodenní hromadě recyklovatelného odpadu – to jsou všechny ty balíky a hromady po stranách ulic v každém japonském filmu – recyklovatelné comicsy. (ÚJČ, Internet, 2001)

Zamlouvá se vám víc tento slang, nebo snad odborný styl některých recenzí s řetězcí typu "multimediálně interaktivně hyperfuturistické megahry"? (ČNK, SYN2000)

Když člověk spatřil v prvních kolech projektu Česko hledá Superstar ("dceřiné společnosti" nadnárodní hyperúspěšné megashow) na obrazovce frenetické rodiče často nepopsatelně otřesných neumětelů, kteří byli nejednou právě svými stvořiteli donuceni se zesměšnit před více než polovinou národa, tehdy přecházel po zádech mráz... (NIT, Haló noviny, 6. 5. 2004)

Chcete zábavu a dobrodružství? Obchodní centrum nabízí dětský koutek. Pokud se na něco takového necítíte, můžete hrát na schovku dlouhé hodiny přímo v prostorách megaobchodního hypercentra. A pokud by to bylo málo extrémní, můžete se ztratit. (NIT, svetnamodro.cz, 31. 10. 2001)

Kdyby si dovolil před dvaceti lety prodavač národního podniku Zelenina na své vesnici předhodit podobný humus ženským, dali by mu večer chlapi po pár pivech v hospodě přes hubu. V globalizovaném světě supermarketizovaných zákazníků něco takového bohužel nejde. I když za ten hypersvinčík by si do odpovědného vedoucího v Hypernově praštil ledaskdo opravdu s hyperchutí. (NIT, MF Dnes, 11. 7. 2000)

29 profesionálních surfařů čeká v Austrálii na monstrvlnu, která má být vysoká až 33 metry. Kdo ji zvládne, má být bohatší o milión marek. ... Komu je málo "železný muž", absolvuje ultratratlon – 38 km uplavat, 1800 km ujet na kole a 420 km uběhnout. ... Ultrasportovcům jde o vlastní ego a jinak o nic. Jsou přesto průkopníky, raziteli směru i pro zástupy aktérů volného času, také hledajících hranice svých možností, byť na méně nebezpečných cestách. ... jak říká výzkum pařížského "Risc International Research Institute of Social Change" mezi americkými a evropskými spotřebiteli, je "megatrendem naší doby". ... Velké peníze mu mohou vydělat právě houfy následovníků ultrasportovců – ti, kteří v nejnovějších anoracích a botách třeba běhají městské maratóny. ... Příští vlna se může začít zvedat od mistrovství světa ve skateboardu stejně jako z předváděcího mola Haute Couture, kde modelky nosí obuv se třemi pruhy – nebo z ulice, kde se rozhodne, zda džínsy jsou zase in nebo "megaout". (NIT, Českobudějovické listy, 6. 9. 2001)

Ani v dnešní době maxiaren a superhvězd se neztrácí malá divadélka na periférii města. A tak i tradiční Branické divadlo prosperuje hlavně díky tomu, že v něm účinkují populární herci známí z televize a filmu. (NIT, *Vyškovské noviny*, 14. 5. 2004)

Ve chvíli, kdy toto píšu, zůstala z Klausova megaboardu už podruhé na Letné jen kostra. ... Ta hrůzná podobizna shlížející dolů do údolí místo Stalina stala se vděčným námětem novinových potůchlostí – že ale nikoho nenapadlo, že na Letné to bylo především umělecké dílo, které odneslo megalomanství megaboardistů? Neboť metronom, který je teď ošklivě zadrátován kostrou té stupidity, nepochybně uměleckým dílem je. (NIT, *Reflex*, 12. 11. 1998)

Z amerických a západoevropských studií multibilionových M & A vyplývá, že za prohlašovaným cílem rentability a výkonnosti se často skrývá také manažerské ego a budování impérií. ... Megabanky platí svým špičkovým manažerům megaplaty a megabonusy v akciích. Když přivedou banku do průšvihů a – oh, jak vzácně! – vyletí, mohou si otevřít zlaté megapadáky, což tvoří další vymoženost bankovního socialismu. (NIT, *Ekonom*, 8. 2. 2001)

Před nádražím byla nebetyčná hromada trosek podobná megaobřímú supermraveništi, opatrně jsme ji obešli a ocitli se tak před prkny zatlučenými výkladními skříněmi obchodníka Lamploty a bylo přesně jedenáct hodin. (ČNK, *SYN2000*)

Jestliže někomu superluxusní gigaskútr Burgman 650 připadal snad příliš obyčejný, může jej mít ve verzi Executive posouvající jej citelně výše například instalací protiblokovacího systému brzd. (NIT, *Auto TIP*, 13. 10. 2003)

Tak to je milí přátelé. Pracuje se na naší dobré pověsti ve jménu gigazisků megakoncernů systematicky a bez ustání ... a přesto se nás bojí. (NIT, *Haló noviny*, 22. 3. 2001)

Expresivita některých textů bývá posílena také kombinací různých výrazů s internacionálními a domácími prefixoidy, jak ukazují následující kontexty.

Pronajaté prostory přestávají být pro drobné obchodníky základem ke konkurenceschopnosti. Budoucnost se rýsuje do podoby globalizace obchodu. Moc se neradujeme, protože se snadno můžeme stát rukojmími megavýrobců, maxiobchodníků a obrprodejců. Stanou-li se neomezenými diktátory, budeme jíst, pít, oblékat si a sledovat v televizi to, co bude výhodné pro ně. Otázkou je, kdo si toho všimne. (NIT, *Českolipský deník*, 30. 5. 2001)

Nadmaximální chtíč # "Požene nás obrovský chtíč," hlásil před duelem s Ajaxem spartánský záložník Tomáš Sivok. "Každý z nás musí podat nadmaximální výkon," burcoval pro změnu útočník Emil Rilke, jehož Teplice dnes v Poháru UEFA narazí na Španěl Barcelona. Obrovský chtíč? Nadmaximální výkon? To zní mnohem lépe než "popere se o postup" nebo "dáme do toho všechno". Jen tak dál, pánové! Chceme více megavyhecovaných, gigadramatických extrabitev a nadmaximálních ultravýkonů! Rychleji, výše, silněji! V češtině i v logice! (NIT, *Lidové noviny*, 15. 9. 2005)

Kdo vyvolává ten všeobecný chaos, který poslední roky propuká už v polovině listopadu, kdo programuje lidi k tomu, aby houfně ztráceli soudnost i důstojnost v hyper a makromaštalích veleobchodů rádobyzvukných jmen. A proč se lidé ke ztrátě soudnosti i důstojnosti naprogramovat nechají? (*NIT, Zemské noviny, 22. 12. 2000*)

Neměl by to být útvar pouze supraetnický, nýbrž multinacionální, mnohonárodní, s výslovným uznáním svébytnosti jednotlivých součástí federace. (*ÚJČ, Nová přítomnost, 1991*)

Pokud jde o texty z publicistické oblasti, zachytili jsme podstatně méně kontextů, ve kterých by vystupovalo více kompozit s prefixoidy s významem menší míry. Pro ilustraci uvedeme jeden, v němž se setkávají složeniny s internacionálními komponenty se složeninami obsahujícími prefixoidy domácího původu. Častější je kumulace těchto kompozit v odborných textech (zejména pokud jde o *mikro-* a *nano-*).

Teprve po skončení éry Pramenů a většiny prodejen Jednoty nastoupila éra shopů a marketů. Nejprve minishopy, s lidovou přezdívkou "pidishopy" s drobným zbožím všeho druhu, dále minimarkety, či "pidimarkety". Zvláštní charakter mají dnes markety "Cash and carry", přejmenované na "zaplať, seber zboží a vypadni". Všechny dosavadní shopy a markety jsou teprve začátkem nástupu tržní ekonomiky. (*NIT, Tábořské listy, 6. 8. 1998*)

Mnohem častější jsou případy, kdy v rámci jednoho textu uvede autor několik výrazů obsahujících jak přejaté prefixoidy s významem větší míry, tak komponenty vyjadřující menší míru. Tímto spojením vzniká určité napětí (kontrast), se kterým někdy autoři dále pracují. Jako příklady poslouží následující ukázky.

Jde o způsob velikašského uvažování, odtržený od reality, že pár desítek miliónů ze společné kasy není žádná suma. V tom je problém. Naši makropolitici by proto už mohli vzít na vědomí, že základem miliónu je jedna koruna a že právě teď ve státní pokladně chybějí i mikropeníze. (*NIT, Blesk, 22. 1. 1999*)

Na dohodu o věčné kampani začínají kašlat všichni. Po minibillboardíkách socdem se objevily maxibillboardy PDS by Lucy White and her melody boys a do metra, jak jsem si dnes všiml, se vplíží plakátovací kampaní naše osvědčená klidná síla Lux. (*ÚJČ, Ondřej Neff, Český politický cirkus, 1998*)

Celkový vzhled doplňuje bláznivé oblečení. Ultrakrátké minišaty, supervysoké platformy, absurdní barevné kombinace. (*ÚJČ, Harper's Bazaar, 2001*)

V konkurenci hesel a ideologických floskulí ODS a ČSSD nemůžeme uspět. My můžeme konkurovat tím, že dokážeme makropohled ODS přeměnit na mikropohled, a uspět, jestli budeme v mikrosvětě pracovat. (*NIT, Lidové noviny, 23. 10. 1998*)

A čeština se natahuje na skřipci jako záhyby na podbradku. Že to je pořád málo? Volní radikálové se odváží ještě dál a berou do rukou zbraně z dovozu: multireflexní rtěnku, ultraregenerační liftingové sérum, gelový patch, gomáž a pochopitelně také fluid. Po téhle mikrodrenáži tělo dýchá a mysl se uvolňuje, tvrdí propagační leták. Má pravdu, cítíte to také? Jen nepřestat. Ještě se ultraomáchat, extravycuchtat a makroosmrknout do totální hlenosoplorelaxace. A pak bude celé tělo hladké, voňavé a bílé jako... no, jako ta nejjemnější intimka. (*NIT, Týden, 24. 11. 2003*)

Zatímco loni sahaly sukně až ke kotníkům, v letošním roce se do popředí zájmu módních návrhářů a jejich klientely opět derou minidélky. Na letní scéně bude dovoleno snad všechno – minisukně s asymetrickým ukončením, neobvykle vedenými švy nebo třeba ultrakrátké minišaty. Na působivosti přidají také romantické krajky a volány, rozverné třásně a šňěrování, vrstvení tkanin nebo všemožné efekty s transparentními materiály. (*NIT, Instinkt, 18. 4. 2002*)

"Minimánii" konce 60. a počátku 70. let vystřídaly v letech osmdesátých maxidélky. "Napřed se rozjely maxipláště, které se nosily na minisukně. Pak se začaly prodlužovat i sukně. Na mini se ale nezapomnělo," uvedla Máchalová. S nějakými těmi přestávkami se vlastně nosí pořád. Mini vládne módě i dnes. Nosí se přes kalhoty, k dlouhým svetrům nebo v délkách mikro. (*NIT, Olomoucký den, 15. 7. 2004*)

V následujícím kontextu je použito zároveň jedno slovo s přejatým prefixoidem a tři výrazy s různými domácími komponenty.

Společnost Tesco chce na předměstí vybudovat megamarket, proti němuž jsou všechny olomoucké tzv. velkoprodejny ubohými pidisamoobsluhami. Tesco slibuje i vytvoření několika set pracovních míst, odvody z daní do městské pokladny a přímé mnohamiliónové dotace některých investičních akcí. (*NIT, Blesk, 17. 7. 2000*)

Druhý soubor kontextů, které v této kapitole uvádíme, tvoří odborné texty z různých oborů, v nichž sledovaná slova neslouží jako prostředky k ozvláštnění textu nebo vyjádření jisté míry expresivity, ale jsou úzce spojena s daným oborem, v rámci jehož jazyka fungují jako termíny nebo profesní výrazy. Při uvádění příkladů se držíme podobných dělení, jako tomu bylo v první části kapitoly (totožné prefixoidy, kombinace prefixoidů s významem

větší míry, kombinace prefixoidů s významem menší míry, kombinace prefixoidů přejatých a domácích a kombinace všech uvedených typů prefixoidů v jednom textu), dále je však jednotlivě nekomentujeme.

Ultradlouhý zoom pro zaostření, dlouhý zoom pro zaostření, širokoúhlý a ultraširokoúhlý objektiv lze vyměnit pomocí bajonetu. 1,3x zoom umožňuje měnit velikost promítací plochy. (NIT, IT news, 24. 9. 2003)

Jestliže se pak úvahy peněžního centra uzavrou jen do svých makropohledů a hledají jen makrosouvislosti, aniž by domýšlely konkrétní dopady svých rozhodnutí na trhy zboží, práce, kapitálu a deviz, začnou se jednotlivé ekonomické subjekty chovat podle svých tržních podmínek, třeba i odchýlně od předpokladů centra. (NIT, Bankovníctví, 30. 4. 1999)

Firma ohlásila nový makroobjektiv EF 100mm f/2.8 Macro USM. Tento objektiv je určen pro makrofotografii a Nabízí měřítko zvětšení 1:1. Objektiv je konstruován jako IF, tj. používá vnitřní zaostřování, což jednak usnadňuje použití kruhového makroblesku (neotáčí se přední čočka) a jednak se zkrátí nejkratší možná vzdálenost na pouhých 149mm. (NIT, internet, 25. 2. 2000)

Profesionální umělec a pedagog Anatolij Koněnko ... se stal pravděpodobně prvním Sibiřanem, který se začal zabývat mikrominiaturou jako uměním. ... Osvojil si ornamentální mikrořezbu z mamutích klů. Vynalezl unikátní techniku mikromalby, kterou vytvořil celou galerii miniatur podle obrazů světových mistrů. ... Koněnko jimi jen dokazuje, jak důležité jsou při tvorbě miniatur technického rázu správný úhel držení mikronástroje a finální úprava. Umělcova zručnost se ostatně uplatnila i při výrobě nástrojů pro mikrochirurgii oka. Při tvorbě miniaturních knih, tak úspěšných u sběratelů i milovníků miniatur, se Koněnko blýskl jako umělec, designér i knihař. ... Knihu vázanou ve zlatě nelepil, jak bývá zvykem u většiny obdobných miniatur, ale protkával nití z přírodního hedvábí. Mikroknihy byla poprvé vystavena na Celosvětovém knižním veletrhu v Lipsku. ... Koněnko pracoval se speciálním mikronástrojem při pomalém vdechování. Podkovaná blecha – umělec vyhověl přání návštěvníků výstavy a okoval blechu zlatými podkovami o rozměrech 0,25 x 0,25 mm. ... Tato první mistrova práce na mikroúrovni trvala 7,5 roku. Vyžadovala speciální dechová cvičení a vysoké soustředění. Mikromalba – na jejím vývoji Koněnko pracoval dvanáct let. Štětce vyrábí pod mikroskopem z jednotlivých vlásků. "Plátno" zhotovuje v podobě destičky z mamutího klu. Paleta převážně s akvarelovými barvami rovněž spočívá pod mikroskopem. Voda se z mikroštětce odpařuje velmi rychle, a proto každý tah štětcem trvá pouhou polovinu vteřiny. (NIT, Hospodářské noviny, 7. 3. 2000)

Dalším příkladem je ozubené nanokolečko s ultranízkým třením. Dnes dosahuje zhruba 350 tisíc otáček za minutu, ale v budoucnosti to bude podstatně víc: hovoří se až o deseti milionech otáček za minutu. Na světě je dokonce i nanovláček jezdící po jedné koleji. (O nejnovějších inovacích a objevech v nanotechnologii informuje www.nanozine.com.) Na otázku, co bude tyto nanostroje pohánět, existuje hned několik odpovědí. (NIT, Týden, 20. 11. 2000)

Zvláště ve výrobě polovodičů má použití nanosystémů veliký vliv a zde se budou rodit nové materiály budoucnosti. Zastoupené podniky ukázaly, které mikrosystémové výrobky, komponenty a služby jsou na trhu již k dispozici. Dokazovaly zároveň, že mikrosystémová technika nemusí být příliš nákladná. Podle odhadu expertů bude výroba a používání ultratenkých vrstev, laterálních nanostruktur, nanomateriálů a molekulárních architektur, ultrapřesné opracování povrchů, jakož i proměřování a analýzy struktur až do nanorozměrů zaujímat v budoucnosti velký potenciál na trhu jako klíčová technologie. (NIT, *Technický týdeník*, 13. 7. 1999)

Tyto makroskopické pohledy jsou však nezbytné a potřebné pro koncipování každé dlouhodobé hospodářské politiky. ... Jde o to, abychom si uvědomili tržní základ různě konstruovaných makroveličin a modelů, jejichž tržní determinace a tedy zvládání makroprocesů v mikrosféře a přes trh. (NIT, *Bankovníctví*, 30. 4. 1999)

V ještě sofistikovanější podobě AFM (Atomic Force Microscope) jim dokonce umožnil s konkrétními atomy operovat. Některé aplikace "makro-hmoty" a "makro-přístrojů" ovšem v "nano-světě" vyvolávají řadu specifických požadavků a řešení. Byla již řeč o nutnosti miniaturizovat některé tradiční konstrukční díly, mj. čerpadla. Jestliže se pomocí špičkové mikroskopie před časem podařil technický zázrak vytvořit miniaturní čerpadlo o průměru 50 mikrometrů, japonským vědcům to nestačilo. (NIT, *Technik*, 7. 5. 1999)

S kombinací slov s různými prefixoidními komponenty se často setkáváme také v titulcích publicistických příspěvků. (Všeobecně je využití slov s prefixoidy cizího původu pro potřeby titulků velmi rozšířené.) Titulek funguje jako ta část textu, která je zejména v tištěných médiích nejexponovanější. Pokud tedy autor použije ve svém textu větší množství kompozit s internacionálními prefixoidy, bývá časté, že některé z nich stojí také v názvu. Avšak stejně časté je i použití takových výrazů pouze v titulku (nebo podtitulku textu), který pak funguje jako jakási upoutávka pro čtenáře, nebo např. jako výrazně osobní hodnocení nějaké zprávy, která následuje. V každém případě je slovo s cizím prefixoidem v titulku nápadným prvkem, který obvykle zapadá do celkového autorského stylu pisatele (obzvláště to platí pro hybridní složeniny okazionálního charakteru, které jsou nápadné už svou hybridností).

Hypermini za hyperprachy # Praha – Nezvyklé vozítko bylo včera k vidění na pražské Kampě. Malé, skladné, pohledné, úsporné, ekologické... Ve výčtu předností japonského dvoumístného elektromobilu Hypermini (délka 266 cm), který předváděla automobilka Nissan, bychom mohli pokračovat ještě dlouho. (NIT, *Blesk*, 24. 8. 2000)

Hyperštestí z hypermarketu # Češi vstupují do katedrál konzumu, kde na ně číhají rafinované pasti obchodníků Je neděle dopoledne. Čas jít do kostela. Nebo na nákup. Společně s tisícíhlavým davem, piščími dětmi, nervózními tatínky a rozzářenými maminkami vcházím s pocitem posvátné hrůzy do jednoho z nových hypermarketů, které jako satelity obléhají hlavní město. Místo rozhřešení si však domů odnáším pořádně těžký nákup a prázdnou peněženku. (*NIT, Pátek Lidových novin*, 27. 11. 1998)

Maxikoš? Není na odpadky # Praha – Neděste se! Do takového obrovského koše odpadky házet nemusíte. Jedná se jen o akci Sazky, která má pobavit Pražany a zároveň připomenout, že pokud se nebojíte sázet, můžete vyhrát "velké peníze". Kromě velikého odpadkového koše na Václavském náměstí mohou lidé narazit také na obří lavičky, telefonní maxibudku nebo poštovní schránku, do které hodí dopis jen opravdový dlouhán. (*NIT, Blesk*, 20. 4. 2004)

Ultraběžci se vydají na dlouhou trať # Kladno – Nejdelší ultraběh v Evropě byl odstartován včera v pravé poledne na lehkooatletickém oválu kladenského Sletiště. Borci se vydají na šestadevadesátihodinové zdolávání trati. Nejlepší z nich by do 1. srpna v poledne, kdy bude závod ukončen, mohli uběhnout až šest set kilometrů. (*NIT, Deník Lučan*, 29. 7. 2004)

Miniještěr a maxiondatra # Ještěže si postmoderní doba umí, tak jako pan Werich, dělat srandu sama ze sebe. Zatímco si paleontolog Neil Clark v Hunterian Museum v Glasgow se zájmem prohlíží model dinosaura *Coelophysis*, který by se hezky vyjímal v modelové železnici, návštěvníci kulturního festivalu C-spiegel v nizozemském Nieuwerkerk aan den IJssel nemohli minout obrovskou ondatru rozvalující se na trávníku. (*ÚJČ, Mladý svět*, 22. 6. 2004)

Používání více kompozit s kvantifikačně-intenzifikačními prefixoidy je tedy projevem snahy o vyjádření a zdůraznění určité míry vlastnosti popisované skutečnosti. Obvykle je volba těchto výrazů provázena výběrem dalších jazykových prostředků vyjadřujících totéž jiným způsobem, např. složených slov s domácím prefixoidem, jak ukázaly některé z předchozích příkladů. Další z často uplatňovaných tendencí je také vytváření slovních dvojic, v nichž jako jeden člen vystupuje kompozitum s internacionálním prefixoidem s významem větší, nebo menší míry a druhý člen tvoří adjektivum (nebo adverbium) s intenzifikačním významem, které dále stupňuje význam daného prefixoidu. U prefixoidů s významem menší míry sem patří spojování prefixoidních komponentů *mini-* a *mikro-* s deminutivními substantivními základy (k tomu viz např. Šmídová 2000, s. 94 nebo Mitter 2005a, s. 280).

Pro ukázkou jmenujme alespoň několik dvojic, ve kterých vystupuje vedle kompozita s kvantifikačně-intenzifikačním významem ještě další výraz

zesilující (či podporující) význam daného komponentu: *největší superhypermegamarket, obrovský supermegaprojekt, monumentální supermonstrum, nejlepší extraštych, opravdový extragauner, neuvěřitelný extraoriginál, rekordní monstrkoncert, velkolepý monstr zápas, obrovský maxisbor, monstrózní maxistánek, gigant-maxivýpěstek, obrovský megabord, mamutí megagigantické turné, nejnovější mega-hit, opravdová megahvězda, vůbec největší megaknihkupectví, sám velký megaextrasupergigaborec, gigantické megaměsto, skutečný megarozvoj, být skutečně megarychlý, obří megastore, gigantický megastroj, dominantní megaznačky, skutečný gigaboss, obrovský gigacomputer, nesporný gigabestseller, náruživý gigatelefonista, táááákhle velikananánský ggamegaráj, nejlepší top hit, monstrózní bigboard, veliká big věc, velký bigman, být opravdu turbodáma (ve významu tlustá), vyložený turboještěr, převratný turborůst nebo šílené turbotempo. Nakonec jmenujme ještě jeden příklad s prefixoidem s významem menší míry: *patologicky malý mikropenis*.*

5. ZÁVĚR

V naší diplomové práci jsme se zabývali otázkou internacionálních prefixoidních komponentů s kvantifikačně-intenzifikačním významem. V teoretické části se jednalo především o klasifikaci vybraných prefixoidů, výklad jejich významu (obvykle ne jediného), vymezení jejich místa v celé skupině těchto prostředků vyjadřujících větší a menší míru v jazyce a také o postižení jejich funkce a stylové platnosti. Ve vymezeném souboru prefixoidních komponentů převládají prefixoidy s významem větší míry: *super-* (*supra-*), *maxi-*, *extra-*, *ultra-* (pocházející z latiny), *hyper-*, *mega-* (*megalo-*), *giga-* (*giganto-*), *makro-* (pocházející z řečtiny), *monstr-*, *turbo-* (pocházející z francouzštiny), *top-* a *big-* (pocházející z angličtiny), méně zastoupeny jsou komponenty s významem menší míry: *mini-* (původem z latiny), *mikro-* a *nano-* (původem z řečtiny). Většina z jmenovaných komponentů je polysémních, některé mají i specifický odborný význam uplatňující se ve slovech (termínech) z určité oblasti (např. *nano-* jako 'nanotechnologický', *turbo-* jako 'turbínový, rotační' atd.). Pomocí těchto prefixoidů vzniká dnes v češtině velké množství nových výrazů, ať už jde o slova s cizími slovotvornými základy, nebo o tzv. hybridní kompozita, jejichž druhou část tvoří slovo domácího původu. Konkrétně hybridním složeninám se v poslední době věnuje určitá pozornost (srov. zejména Mitter 2003a). Domníváme se však, že při zkoumání kompozit s internacionálními prefixoidy kvantifikačně-intenzifikačního významu se neprávem opomíjí širší kontextový pohled na danou problematiku. Ve speciální části naší práce jsme proto naznačili několik možných směrů bádání, které se zdají být v souvislosti s přejatými prefixoidy s kvantifikačně-intenzifikačním významem přínosné zejména pro detailnější postižení jejich funkce v současné češtině.

Na základě analýzy vymezeného lexikálního materiálu (tvořícího nejnovější vrstvu slovní zásoby češtiny) můžeme konstatovat, že také v příštích letech lze očekávat nárůst slov utvořených pomocí internacionálních prefixoidů. Méně používané komponenty (jako *giga-*, *monstr-*, *nano-*, *big-*, z nejnovějších např. *tera-* nebo *piko-*) mohou postupem času zvýšit svou

produktivnost a zařadit se na úroveň těch prefixoidů, které se už v jazyce uzualizovaly (zejména *super-*, *ultra-*, *mega-* nebo *mini-*). S rostoucím vlivem cizích jazyků na češtinu lze také předpokládat další rozšiřování souboru kvantifikačně-intenzifikačních prefixoidů (např. o anglické *cool*, *good* apod.). Současně bude patrně docházet k postupnému sjednocování grafického zápisu komponentů, které se v češtině zatím zcela neadaptovaly a v jejichž používání vládne dosud značná nejednoznačnost (jedná se o psaní dohromady, se spojovníkem nebo zvlášť zejména u komponentů *top-*, *big-*, *monstr-* a částečně i u některých dalších). V oblasti expresivního vyjadřování se pravděpodobně bude dále rozrůstat soubor okazionálně utvořených lexikálních jednotek, naopak v oblasti odborného vyjadřování a profesní mluvy očekáváme spíše lexikalizaci a významovou specifikaci již používaných pojmů.

Kompozita s internacionálními prefixoidy tvoří důležitou součást nejnovější slovní zásoby češtiny, na jejímž základě lze sledovat současné tendence českého lexika, proto bude mít jejich zkoumání velký význam i v následujících letech.

6. SUMMARY

The words composed using quantitatively-intensifying prefixoids are appearing more and more often in current Czech vocabulary. The prefixoids have come into Czech language with foreign words whose parts they used to be. These language elements are mostly international, most of them come from Latin, Greek, French and more and more often from English. In our thesis, we analyze these components: *super-* (*supra-*), *maxi-*, *extra-*, *ultra-*, *hyper-*, *mega-* (*megalo-*) *giga-* (*giganto-*), *makro-*, *monstr-*, *turbo-*, *top-*, *big-*, *mini-*, *mikro-* and *nano-*. The words composed of these prefixoids can be divided into two main groups: 1) the sphere of professional language, where they function as scientific terms, professional words or as slang words; 2) the large sphere of occasional words which are especially used in the journalistic style and in common communication (mostly in expressive contexts). Most of these components are polysemic in the current language. Namely we focus on the quantitatively-intensifying prefixoids which often compete with each other. We closely look at meanings like: "big, the biggest, oversized, extraordinary, significant"; "very, extra, extremely, rarely"; "little, the least, unnecessary" etc. All explanations are supplied with representative examples which cover the latest layer of Czech neologic lexicum (approximately from the last 3-4 years). In the second part of our thesis we discuss (in connection with our previous analysis) several aspects connected with using prefixoid components in current Czech language. These aspects involve the ability of prefixoids to cumulate within a lexical unit or the ability to create rows of units derived from the same root (synonymic or antonymic ones). We also specify the areas where the words created using international quantitatively-intensifying prefixoids often occur (marketing, advertising, promotion etc.). We offer a context view of the examined problems in the last part of our thesis.

7. LITERATURA

- Bozděchová, I.: Nakupujeme v diskoprodejnách. *NŘ* 74, 1991, s. 109-111.
- Bozděchová, I.: Diskosloženiny. *NŘ* 76, 1993, s. 103-104.
- Bozděchová, I.: *Tvoření slov skládáním*. Praha, ISV 1995.
- Daneš, F. – Dokulil, M. – Kuchař, J. (eds.): *Tvoření slov v češtině 2. Odvozování podstatných jmen*. Praha, Academia 1967. [TSČ 2]
- Dokulil, M.: *Tvoření slov v češtině 1. Teorie odvozování slov*. Praha, Academia 1962. [TSČ 1]
- Dokulil, M. – Kuchař, J.: Slovtvorná charakteristika cizích slov. *NŘ* 60, 1977, s. 169-184.
- Gazda, J.: Pojmenování s kořenými prepozitivními elementy cizího původu v současné ruštině a češtině. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, A 39*. Brno, Masarykova univerzita 1991, s. 57-62.
- Hauser, P.: *Nauka o slovní zásobě*. Praha, SPN 1980.
- Helcl, M.: Hybridně složená slova jako elektromotor, autodoprava. *NŘ* 36, 1953, s. 34-43.
- Hubáček, J.: *Tvoření slov v češtině*. Ostrava, Ostravská univerzita 1996.
- Jedlička, A.: Víte, co je mikrooddech? *NŘ* 48, 1965, s. 121-122.
- Martincová, O. a kol.: *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 1*. Praha, Academia 1998. [NSČ 1]
- Martincová, O. a kol.: *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 2*. Praha, Academia 2004. [NSČ 2]
- Martincová, O. a kol.: *Neologizmy v dnešní češtině*. Praha, ÚJČ AV ČR 2005.
- Martincová, O. – Savický, N.: Hybridní slova a některé obecné otázky neologie. *SaS* 48, 1987, s. 124-139.
- Martincová, O.: *Problematika neologizmů v současné češtině*. Praha, UK 1983.
- Martincová, O.: Konkurence prefixoidních komponentů v novém lexiku. *Slovo* 4, 1997, s. 23-27.
- Mejstřík, V.: Tzv. hybridní složeniny a jejich stylová platnost. *NŘ* 48, 1965, s. 1-15.
- Mejstřík, V.: K zpracování nových kompozit ve výkladovém slovníku. In:

Nová slovní zásoba ve výkladových slovnících. Sborník příspěvků z konference. Praha, ÚJČ AV ČR 2000.

Mitter, P.: *Složená hybridní substantiva s prvním komponentem cizího původu v současné češtině. Acta Universitatis Purkynianae 95, Ústí nad Labem, UJEP 2003a.*

Mitter, P.: Poznámky ke složeným substantivům s prvním komponentem (členem) cizího původu v současné slovní zásobě. *SaS 64, 2003b, s. 289-297.*

Mitter, P.: Hybridní složeniny s prvním komponentem cizího původu a vývoj společnosti. *ČJL 54, 2003-2004, s. 215-220.*

Mitter, P.: Kompozitní komponenty internacionálního charakteru v současné české slovní zásobě a jejich domácí ekvivalenty. In: *Euro litteraria Eurolingua 2005. Opera Academiae Paedagogicae Liberecensis, Series Bohemistica. Liberec, Technická univerzita 2005a, s. 273-284.*

Mitter, P.: Vymezení některých prefixoidů a radixoidů v české lingvistické literatuře. In: *Eurolingua 2004. Opera Academiae Paedagogicae Liberecensis, Series Bohemistica. Liberec, Technická univerzita 2005b, s. 57-62.*

Mitter, P.: Hybridní kompozita (s prvním komponentem cizího původu) v Jungmannově slovníku. *Češtinář 16, 2005-2006, s. 82-84.*

Mluvnice češtiny I. Praha, Academia 1986. [MČ 1]

Nový akademický slovník cizích slov A-Ž. Praha, Academia 2005. [NASCS]

Opavská, Z.: Krajiné póly fungování kvantifikačně-intenzifikačních prefixoidů. In: *Internacionalismy v nové slovní zásobě. Sborník příspěvků z konference, Praha 16.-18. června 2003. Praha, ÚJČ AV ČR 2003, s. 35-41.*

Opavská, Z.: Kumulace morfémů pro vyjádření velmi velké/malé kvantity nebo intenzifikace. In: *Varia 13. Zborník materiálov z 13. kolokvia mladých jazykovedcov. Bratislava, Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV 2006, s. 7-14.*

Skalička, V.: *Typ češtiny. Slovanské nakladatelství, Praha 1951.*

Slovník spisovného jazyka českého. Praha, Academia 1960-1971. [SSJČ]

- Sochová, Z. – Poštolková, B.: *Co v slovnících nenajdete. Novinky v současné slovní zásobě*. Praha, H&H 1994.
- Šmídová, P.: Kvantifikačně-intenzifikační významy prefixoidů (na materiálu současné češtiny). *Jazykovědné aktuality* 37, 2000, zvláštní číslo, s. 87-95.
- Šmilauer, V.: *Novočeské tvoření slov*. Praha, SPN 1971.
- Tejnor, A.: Minisukně a minipublicistika. *NŘ* 50, 1967, s. 51-53.
- Trávníček, F.: *Mluvnice spisovné češtiny I*. Praha, Slovanské nakladatelství 1951.